

VIGILIA

Béke és társadalmi igazság

II. János Pál pápa új enciklikájából

Rabár Ferenc és Tomka Miklós írása

Pilinszky János elmélkedései és versei

Tanulmányok Pilinszky Jánosról

Beszélgetés Rónay Lászlóval

1991/7

NYÉKI VÖRÖS MÁTYÁS: *Salve Regina* 481

BÉKE ÉS TÁRSADALMI IGAZSÁG

II. JÁNOS PÁL: 1989 (*Centesimus annus; részlet*) 482

RABÁR FERENC: Az egyház társadalmi tanítása itt és most 489

TOMKA MIKLÓS: Keresztény békeüzenet 494

RAPCSÁNYI LÁSZLÓ: A „Vatikán foglya” és a királyi Róma (*II. rész*) ... 501

LÉNÁRD ÖDÖN: Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen (*II. rész*) .508

NIKOLAJ HAJTOV: A brezei varázsló (*elbeszélés; Szondi György fordítása*) ... 518

PILINSZKY JÁNOS: Katolikus szemmel 523

PILINSZKY JÁNOS: Átváltozás; Kegyelem; Pilátus (*versek*) 528

WIRTH IMRE: Celan és Pilinszky 529

DOMONKOS ÁGNES—VALACZKA ANDRÁS: Pilinszky és a tárgyak . 534

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

RÓNAY LÁSZLÓVAL (*Elmer István*) 538

MAI MEDITÁCIÓK

BENEY ZSUZSA: Teremtés és születés között 550

NAPLÓ

LUKÁCS LÁSZLÓ: Egyházunk a forrongó világban
Az egyház szociális tanítása 555

KENYERES ZOLTÁN: Rendezetlen könyvespolc
(*Szépirodalmi Könyvkiadó — 1991. I. rész; Egyetlen verseink,*
valamint Petri György, Sziveri János és Kemenes Géfin László kötete) ... 557

KRITIKA

Egyháztörténet Medvigy Mihály: Pápa életpályák (*Kádár Zoltán*) ... 560

NYÉKI VÖRÖS MÁTYÁS

Salve Regina

Pünkösödül fogva Adventig

- 1. Meny-orzágnak Királynéja,
Irgalmasságnak szent Anyja,
Élet, édesség, reménség,
Eüdvöz-légy, szép Szüz Mária*
- 2. Évának árva fiai
Szám-ki-vetett maradéki,
Siralminak örökösi
Sok nyavalyáknak hajléki.*
- 3. E siralomnak völgyében,
Kik nyavalygunk nagy inségben,
Hozzád ohajtunk mennyekben,
Hol vagy örök düchőségben.*
- 4. Azért szó-szólónk szemedet,
Fordicsd hozzánk kegyelmedet:
És a te bünös népedet,
Oltalmazd hiveidet.*
- 5. Oh édes Szüz, irgalmadat,
Mutasd-meg kegyes voltodat,
Hóltunk után Szent Fiadat,
Mutasd-meg bölldogságodat.*

Nyéki Vörös Mátyás (1575—1654) költő, győri kanonok, 1636-tól pápoci prépost.
(*Régi Magyar Költők Tára* Bp. 1962)

Béke és társadalmi igazság

II. JÁNOS PÁL

1989*

A *Sollicitudo rei socialis* és a *Centesimus annus* enciklikában kifejtettek alapján jobban érthető az elmúlt évek váratlan és sokatmondó üzenete. Ezek az események kétségtelenül 1989-ben jutottak csúcspontjukra Közép- és Kelet-Európa országaiban. Nagyobb időtartamot és szélesebb földrajzi horizontot ölelnek azonban föl. A nyolcvanas évek folyamán egymás után dőltek meg az elnyomásokról hírhedt diktatúrák Latin-Amerika, de Ázsia és Afrika egyes országaiban is. Másutt pedig nehezebb, de sikeresebb átalakulási folyamat kezdődött meg az igazságosabb, demokratikus politikai struktúrák kialakítására. Ezekben a változásokban fontos szerepet játszott az *egyház* is, amikor *síkra szállt az emberi jogok védelméért és erősítéséért*. Erősen ideológiai környezetben, ahol teljesen egyoldalúan alakították az emberek tudatát, s ezzel megfosztották őket emberi méltóságuktól, az egyház világosan és nyomatékosan kifejezte azt, hogy minden ember, bármilyen meggyőződést valljon is, Isten képmását hordja magában, s ezért tiszteletet érdemel. Ezt a kijelentést a nép nagy többsége önmagára alkalmazta, s ez bátorította őket abban, hogy úgy harcoljanak és olyan politikai megoldásokat találjanak, hogy az jobban megfeleljen az emberi méltóságnak.

E történelmi folyamatból a demokrácia új formái nőttek ki. Ezek reményt adnak arra, hogy átalakulhatnak azok a törekeny politikai és társadalmi struktúrák, amelyeket nemcsak a fájdalmas igazságtalanság és elkeseredettség, hanem a tönkrement gazdasági élet és súlyos társadalmi konfliktusok is terhelnek. Miközben az egész egyházzal együtt hálát adok Istennek azért a gyakran hősies tanúságtételért, amelyre sok püspök, egyházi közösség, keresztény és jóakarátú ember a nehéz körülmények között is vállalkozott, azért is imádkozom, hogy segítse Isten mindnyájunk erőfeszítését arra, hogy jobb jövőt építhessenek föl. Ez a felelősség nemcsak az érintett országok polgárait terheli, hanem minden keresztényt és minden jóakarátú embert. Be kell bizonyítanunk, hogy e népek minden nehézsége könnyebben oldható meg a párbeszéd és a szolidaritás útján, mint az ellenfél megsemmisítése és a háború által.

---

* Részlet a *Centesimus annus* kezdetű, május 2-án kiadott enciklikából. A kiemelt szöveget a szerkesztőség látta el alcímekkel.

A kommunizmus összeomlásának okai

Az elnyomó rendszerek összeomlásához számos tényező járult hozzá, ezek közül néhányat érdemes megemlítenünk. A legfontosabb tényező, amely a változásokat elindította, kétségtelenül *a munka jogainak megsértése* volt. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a munkások uralmára és diktatúrájára hivatkozó rendszerek végleges válsága éppen azokkal a nagy munkásmozgalmakkal kezdődött el, amelyek Lengyelországban és szolidaritás neve alatt tömörültek. A munkások tömegei vonták meg bizalmukat attól az ideológiától, amely pedig az ő nevükben lépett föl. Ugyanezek a munkások éppen a munkának és az elnyomásnak keserves tapasztalatai során találkoztak az egyház szociális tanításának legfontosabb kijelentéseivel, s ez új fölfedezést jelentett számukra.

Hangsúlyoznom kell, hogy e hatalmi tömbök, birodalmak összeomlása mindenütt erőszakmentes harc által következett be, ahol csak az igazság és az igazságosság fegyvereit használták fel. A marxizmus úgy vélte, hogy csak a társadalmi ellentétek kiéleződése nyomán keletkező erőszakos konfliktusok hozhatnak megoldást. Azon harcok során viszont, amelyek a marxizmus összeomlásához vezettek, mindent elkövettek azért, hogy a tárgyalások, a párbeszéd, az igazságról való tanúskodás útját járják. Az ellenfél lelkiismeretére hivatkoztak, s arra törekedtek, hogy a közös emberi méltóság tudatát fölébresszék benne.

Úgy látszhatott, hogy Európának a második világháború után kialakult rendje, amelyet a jaltai egyezmény rögzített, csupán újabb háború által változtatható meg. Ehelyett azonban az emberek erőszakmentes föllépése győzte le, amely következetesen elutasította az erőszakos hatalom által követelt engedményeket, s minden helyzetben megtalálta azokat a hatásos eszközöket, amelyekkel tanúságot tehetett az igazságról. Ez végül lefegyverezte az ellenfelet. Hiszen a hatalomnak mindig hazugsággal kell igazolnia önmagát. Úgy tesz, mintha valamilyen jogot kellene védelmeznie vagy egy fenyegetést elhárítania. Hálát adok Istennek azért, hogy a nehéz megpróbáltatások idején megerősítette az emberek szívét, s arra kérem, hogy másutt, más körülmények között is követésre találjon ez a példa. Bárcsak megtanulmák az emberek, hogyan lehet erőszakmentesen küzdeni az igazságosságért, lemondani az osztályharcról a társadalmi ellentétekben, s a háborúról a nemzetközi konfliktusokban.

A válság másik oka kétségkívül *a gazdasági rendszer működésképtelensége*. Ez nem pusztán technikai problémát jelent, hanem sokkal inkább azt, hogy megsértik az ember jogát az egyéni gazdasági kezdeményezésre, a magántulajdonra, a gazdasági élet szabadságára. Ehhez járulnak a kulturális és nemzeti tényezők. Az ember nem határozható meg egyoldalúan a gazdasági élet alapján, vagy aszerint, hogy melyik társadalmi osztályhoz tartozik. Akkor értjük meg az embert a legteljesebben, ha beléhelyezzük kulturális környezetébe, tekintetbe vesszük nyelvét, történelmét, az élet alapvető eseményeihez, a születéshez, a szeretethez, a halálhoz való viszonyát. Minden kultúra középpontjában az a magatartás áll, amellyel az ember a legnagyobb titkot: Isten titkát szemléli. Az egyes nemzetek kultúrái eltérő módon ugyan, de lényegében az egyéni lét értelmére kérdeznak rá. Ha ezt a kérdést elhanyagoljuk, akkor eltorzul a népek kultúrája és erkölce. Ez az oka annak, hogy a munka jogainak védelmében

folytatott küzdelem természetesen összekapcsolódott a nemzetek kultúrájáért és jogaiért folytatott harccal.

A jelenlegi válság igazi oka azonban az ateizmus által okozott szellemi-lelki üresség, amely megfosztotta a fiatal nemzedékeket a tájékozódástól. A fiatalok, egyéni azonosságuk és az élet értelmében kiírthatatlan keresésében nemritkán eljutnak oda, hogy újra fölfedezzék nemzeti kultúrájuk vallási gyökereit és Krisztus személyét, aki egyedül képes igazi választ adni a minden ember szívében ott rejtőző vágyra a boldogság, az igazság és az élet után. Ezek a keresők találtak mindazoknak a tanúságtételével, akik a nehéz körülmények, sőt üldözések közepette is hűségesen kitartottak Isten mellett. A marxizmus azt ígérte, hogy kiírja az emberek szívéből a vágyat Istenre. Az eredmények azonban azt mutatták, hogy ez nem sikerülhet anélkül, hogy magát az emberszívet is szét ne zúznák.

Szabadság és bűn a történelemben

Az 1989-es év eseményei példát mutatnak arra, hogy az emberek tárgyalási készsége és az Evangélium szelleme győzedelmeskedett azon az ellenfélen, akit nem kötnek erkölcsi normák. Ez figyelmeztető jel lehet mindazok számára, akik a politikai realizmus jegyében a jogot és az erkölcsöt száműzni akarják a politikai életből. Az 1989-es változásokat előidéző harcok bizonyára sok tisztánlátást, önmérsékletet, szenvedést és áldozatot kívántak. Ez a harc bizonyos értelemben az imádságból született, s elképzelhetetlen lett volna az Istenbe vetett határtalan bizalom nélkül. Istenben bíztak, aki a történelem ura, s aki a kezében tartja az emberek szívét. Az igazság és a szabadság kivívása érdekében az ember hozzátette a maga szenvedését a kereszten függő Krisztus szenvedéséhez. Így létrejöhett a béke csodája, s fölfedezhették azt a keskeny ösvényt, amely a gonosznak engedő gyávaság és a gonoszság ellen harcoló, valójában mégis azt növelő erőszak között húzódik.

Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy az egyén szabadsága számtalan föltétel teljességétől függ. Ezek érintik ugyan a szabadságot, megkötni azonban nem tudják. Többé-kevésbé megkönnyíthetik a szabadság gyakorlását, de el nem pusztíthatják. Nemcsak erkölcsi szempontból megengedhetetlen, hanem gyakorlatilag is lehetetlen, hogy a szabadságra teremtett emberi természetet semmibe vegyék. Ahol úgy szervezik meg a társadalmat, hogy a szabadság jogos körét önkényesen leszűkítik vagy szétrombolják, ott fokozatosan felbomlik, majd végül megszűnik a társadalmi élet.

A szabadságra teremtett ember magában hordozza az ősbűn sebéjét. Ez folytonosan a rosszra csábítja, ezért rászorul a megváltásra. Ez a tanítás nemcsak a keresztény kinyilatkoztatásnak lényeges eleme, hanem fontos hermeneutikai értéke is van: hozzásegít az emberi valóság megértéséhez. Az ember a jóra törekszik ugyan, de képes a rosszra. Kiléphet saját önző érkökréből, mégis ahhoz kötve marad. A társadalom rendje annál szilárdabb lesz, minél inkább számol ezzel a ténnyel. Nem állítja szembe az egyéni érdekeket a közjával, hanem a lehetőségekhez képest igyekszik gyümölcsöző együttműködést teremteni közöttük. Mert ahol erőszakosan elnyomják az egyének érdekeit, ott a bürokratikus ellenőrzés elnyomó rendszere jut uralomra, amely elpusztítja az egyéni kezdeményezést és alkotókedvet. Ha az emberek úgy vélik, hogy rendelkeznek annak a tökéletes társadalmi rendnek a titkával, amely lehetetlenné teszi a gonoszt,

akkor ezzel azt is gondolják, hogy megvalósítása érdekében minden eszközt igénybe vehetnek, az erőszakot és a hazugságot is. A politika így „evilági valássá” lesz, amely itt a földön kívánja megvalósítani a paradicsomot. Pedig semmilyen politikai társadalom — bár saját autonómiája és törvényrendszere van¹ — nem téveszthető össze az Isten Országával. A búzáról és a konkolyról szóló bibliai példabeszéd (Mt 13,24—30; 36—43) arra tanít minket, hogy egyedül Istennek jár ki, hogy az Isten Országá fiait elkülönítse a Gonosz fiaitól, s ez az ítélet csak az idők végén fog bekövetkezni. Ha az ember már most megpróbálja kihirdetni ezt az ítéletet, akkor Isten helyébe teszi magát, és ellentétbe kerül az Ő türelmével.

Krisztus kereszthalála hozta létre egyszer s mindenkorra az Isten Országát. A keresztény lét azonban folytonos harcot kíván a gonosz kísértései és hatalma ellen. Majd csak a történelem végén jelenik meg az Úr dicsőségben az utolsó ítéletre (Mt 25,31), hogy megalkossa az új Eget és az új Földet (2Pét 3,13; Jel 21,2). Ameddig a történelem tart, addig az ember szívében ott dúl a harc a jó és a rossz között.

Aműt a Szentírás az Isten Országának távlatairól mond, az nincs következmények nélkül a világi társadalmakra sem, amelyek a földi élet valóságához tartoznak minden ezzel járó tökéletlenségükkel és átmenetiségükkel együtt. Az Isten Országá, amely jelen van a világban, de nem evilágból való, megvilágítja az emberi társadalom rendjét, a kegyelem erői pedig átjárják és éltetik azt. Így jobban megérthetjük az emberhez méltó társadalom követelményeit, kiigazíthatjuk a tévedéseket, és bátorságot gyűjthetünk a jóra. Hogy az emberi világot az Evangéliumból kiindulva újjáépítsék, erre a feladatra minden jóakarátú ember, minden keresztény, különösen pedig a laikus hívők kaptak meghívást.²

Az 1989-es változások hatása

1989 elsősorban Közép- és Kelet-Európa országaiban hozott fontos változásokat. Ezek jelentősége azonban az egész világra kihat, pozitív és negatív következményei az emberiség egész családját érintik. Ezek a következmények nem mechanikus vagy fatalisztikus jellegűek, hanem az emberi szabadságot arra szólítják fel, hogy működjék együtt Isten üdvözítő tervével a történelemben.

Legelső következménye az volt, hogy jó néhány országban létrejött *az egyház találkozása a munkásmozgalmakkal*, mégpedig úgy, hogy a világszerte elterjedt igazságtalansággal szemben az erkölcsi és a kifejezetten keresztény ellenállás együtt jelentkezett. Körülbelül egy évszázadon keresztül a munkásmozgalmak a marxizmus uralma alatt állottak, abban a meggyőződésben, hogy az elnyomás elleni hatékony küzdelemhez annak gazdasági és materialista elméleteit kell elfogadniuk.

A marxizmus válsága során a munkások öntudatában olyan spontán követelések jelentkeztek, amelyek az igazságosságot és a munka méltóságának elismerését sürgették, oly módon, ahogyan az megfelel az egyház szociális tanításának.³ A munkások mozgalma a munkavállalók és minden jóakarátú ember szélesebb mozgalmába torkollott bele, hogy felszabadítsák az embert és kiharcolják jogait. Ma ez sok országban tapasztalható, s már egyáltalán nem állnak szemben a katolikus egyházzal, sőt érdeklődéssel tekintenek reá.

A marxizmusnak válsága nem szünteti meg az igazságtalanságot és az elnyomást a világon. A marxizmus ezekkel igazolta magát, miközben eszközül használta fel őket. Akik ma az ember felszabadításának új, hiteles elméletét és gyakorlatát keresik, azoknak az egyház nem csupán szociális tanítását és a Krisztus által megváltott emberről szóló üzenetét kínálja fel, hanem konkrét elkötelezettségét és segítségét is az emberek elnyomása és szenvedése ellen folytatott harcban.

A közelmúltban sok hívő keresztény képtelen kompromisszumot igyekezett kötni a marxizmus és a kereszténység között, attól a becsületes vágytól vezérelve, hogy az elnyomottak oldalára álljon, és ne szakadjon ki a történelemből. Mára elmúlt mindaz, ami ezekben a kísérletekben átmenetinek bizonyult, és eljött az ideje annak, hogy megerősítsük a teljes emberi felszabadítás hiteles teológiájának pozitív értékét.⁴ Ebből a szempontból az 1989-es év eseményei a harmadik világ országainak is jelentősek, hiszen a fejlődésnek azt az útját keresik, amelyet Közép- és Kelet-Európa országai végigjártak.

*

A második következmény Európa népeit érinti. A kommunizmus uralmának éveiben s már korábban is sok egyéni, társadalmi, regionális és nemzeti igazságtalanságot követtek el. Sok gyűlölet és rosszindulat halmozódott fel. Fennáll annak a veszélye, hogy a diktatúrák összeomlása után a gyűlölet és a harag érzései újra fellángolnak, és komoly konfliktusokat és összecsapásokat fognak okozni, mihelyt alábbhagy az erkölcsi erő és tudatos törekvés arra, hogy az igazság tanú legyenek. Kívánatos, hogy elsősorban azoknak a szívében, akik az igazságosságért harcolnak, ne a gyűlölet és az erőszak diadalmaskodjék, s hogy mindnyájunkban növekedjék a béke és a megbocsátás szelleme.

Konkrét intézkedésekre van szükség ahhoz, hogy olyan nemzetközi struktúrákat hozzanak létre és fejlesszenek tovább, amelyek a nemzetek közötti konfliktusok esetén megfelelően be tudnak avatkozni. Biztosítani kell minden nemzet jogait, s az igazságos megállapodásokat és békés megegyezéseket egymás jogainak tiszteletben tartásával. Ez főleg az európai nemzetek számára fontos, amelyeket a közös kultúra és az ezeréves történelem szoroson összeköt egymással. A kommunizmus alól felszabadult országok számára igen nagy erőfeszítést jelent az erkölcsi és gazdasági újjászületés. Hosszú időn át az elemi gazdasági kapcsolatok is eltorzultak, s a gazdasági élet alapvető erényei, a megbízhatóság, a becsületesség, a szorgalom elveszítették értéküket. Türelmes anyagi és erkölcsi újjáépítésre van szükség, bár e népek, a hosszú ínségtől kimerülten életszínvonaluk emelkedésében fogható és gyors eredményeket várnak kormányaiktól, s jogos igényeik megfelelő kielégítését.

A marxizmus összeomlása természetesen jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a Földet egymástól elzárkózó, s egymással féltékenyen harcoló világokra darabolták fel. Világossá vált, hogy a népek mennyire függenek egymástól, s hogy a munka természetétől fogva arra van rendelve, hogy a népeket közelebb vigye egymáshoz, ne pedig eltávolítsa. A béke és a jólét olyan javak, amelyek az egész emberiséget megilletik. Nem lehetséges jogosan és tartósan élvezni őket akkor, ha más népek és nemzetek rovására szereztek be és birtokolják őket, miközben megsértik azok jogait vagy kizárják őket a jólétből.

Szolidáris segítség a rászoruló népeknek

Európa némelyik országa számára tulajdonképpen most kezdődik el a háború utáni igazi béke időszaka. Az eddigi kollektív gazdaságok radikális újjászervezése olyan nehézségekkel és áldozatokkal jár, mint amilyeneket a kontinens nyugati országainak a második világháború után kellett elvállalniuk. Az igazságosság megköveteli, hogy az egykori kommunista országokat más nemzetek szolidáris segítségével támogassák nehézségeik leküzdésében. Persze elsősorban maguknak kell fejlődésüket előmozdítaniuk, de meg kell kapniuk a megfelelő segítséget ahhoz, hogy céljaikat elérhessék, ez pedig csak más országok közreműködésével lehetséges. A nehézségekkel és hiányokkal küzdő jelenlegi helyzetük olyan történelmi folyamat következtében jött létre, amelynek az egykori kommunista országok áldozatai, nem pedig cselekvő részesei voltak. Nem saját szabad elhatározásuk vagy elkövetett tévedéseik juttatták őket ebbe a helyzetbe, hanem azok a tragikus történelmi események, amelyeket erőszakosan rájuk kényszerítettek. Ezek akadályozták meg őket abban, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődés útján járjanak.

Az igazságosság kötelezi segítségnyújtásra a többi országokat, elsősorban Európa országait, amelyek szintén részesei ennek a történelemnek, s ezért részük van ennek felelősségében is. Ez ugyanakkor megfelel Európa közös érdekének és javának is. Európa nem élhet békében akkor, ha a sokféle konfliktus, amely a múlt következtében felszínre tör, gazdasági hanyatláshoz, lelki békétlenséghez és kétségbeeséshez vezet.

Ez a következmény azonban nem vezethet oda, hogy csökkenjen a harmadik világ országainak juttatott segítség, hiszen azok gyakran a szükség és szegénység még nehezebb állapotában vannak⁵. Rendkívüli erőfeszítésekre lesz szükség ahhoz, hogy a világban összességükben elegendő mértékben meglévő forrásokat mindenkinek gazdasági növekedéséhez és fejlődéséhez hasznáják fel. Újra meg kell határozni azokat a prioritásokat és értékskálákat, amelyek alapján a gazdasági és politikai döntéseket hozzák. Hatalmas készletet lehet fölszabadítani annak az óriási katonai erőnek a leépítésével, amely a kelet—nyugati konfliktusban felhalmozódott. E készleteket lényegesen növelhetnék akkor, ha sikerülne a háborúk helyett hatékony módszereket kidolgozni a konfliktusok megoldására, s ezáltal a fegyverzetellenőrzés és a fegyverzetkorlátozás elvét a fegyverkereskedelem elleni megfelelő intézkedések foganatosításával kiterjeszteni a harmadik világ országaira is.⁶ Mindenekelőtt azonban föl kell adni azt a gondolkodásmódot, amely a föld szegényeit — egyéneket és népeket — nemkívánatos tehernek tekinti, akik azt akarják elfogyasztani, amit mások megtermeltek. A szegények megkövetelik maguknak azt a jogot, hogy az anyagi javak felhasználásában részesedjenek, s munkaerejüket hozzáadhassák egy igazságosabb és boldogabb világ felépítéséhez. A szegények fölemelése hatalmas lehetőséget jelent az egész emberiség erkölcsi, kulturális és gazdasági növekedésében.

Igazi emberi fejlődést

A fejlődést azonban nem tekinthetjük kizárólag gazdasági értelemben, hanem az egész emberre ki kell terjesztenünk.⁷ Nem pusztán arról van szó, hogy minden népet emeljünk föl arra a szintre, amelyet ma a leggazdagabb országok élveznek. Sokkal inkább arról, hogy szolidáris együttműködéssel az emberhez

méltóbb életet építsünk föl, minden egyes embernek növeljük méltóságát és alkotó lehetőségeit, azt a képességét, hogy megfelelően hivatásának, s Isten abban kifejeződő hívásának. Ennek a fejlődésnek a csúcán áll az embernek az a joga és kötelessége, hogy Istent keresse, őt megismerje, s e megismerés szerint rendezze be életét.⁸ A totalitárius és autoritatív rendszerekben szélsőséges módon gyakorolták a hatalom elsőbbségét az értelemmel szemben. Az embert erőszakosan rákényszerítették egy olyan világnézet elfogadására, amelyhez nem saját értelmének fáradozásával és szabadságával élve jutott el. Ezt az eljárást meg kell szüntetni, és az *emberi lelkiismeret jogait visszaállítani*, hiszen a lelkiismeret csak az igazságnak, a természetes és kinyilatkoztatott igazságnak van elkötelezve. E jogok elismerése minden igazán szabad politikai rend alapjához tartozik.⁹ Fontos, hogy ezt az elvet ma három szemponttal újra megerősítsük.

a) A totalitárius és autoritatív gyakorlat még nem szűnt meg teljesen, és fennállhat a veszélye, hogy újra feléled. Meg kell újítani tehát az erőfeszítéseket, az együttműködést és a szolidaritást az összes nemzet között.

b) Az ipari országokban jelenleg szinte megszállott propagandát folytatnak a tisztán utilitárius értékek mellett, s ezt hozzákapcsolják az ösztönök felszabadításához és az azonnali élvezet kereséséhez — mindez csaknem lehetetlenné teszi az életben az értékek hierarchiájának felismerését és elismerését.

c) Némely országokban új formákban jelentkezik a vallási fundamentalizmus. Leplezetten vagy akár nyíltan is megtiltják a polgári és vallási jogok szabad gyakorlását a más hitet vallóknak. Megakadályozzák őket abban, hogy a kulturális életben részt vegyenek. Korlátozzák az Evangélium szabad hirdetésének jogát az egyház számára. Akik ezt az íg hirdetést hallgatják, azoknak megtiltják, hogy a hívást követve Krisztushoz térjenek. Pedig nem létezik valódi fejlődés anélkül, hogy tiszteletben ne tartanak azt az alapvető jogot, hogy az igazságot megismerjék. Ennek megvalósításából és elmélyítéséből adódik az a jog, hogy Jézus Krisztust, aki az ember valódi java, fölfedezzék és elfogadják.¹⁰

Jegyzetek

1. *Gaudium et spes* 36.39. 2. *Christifideles laici* 32—44. 3. *Laborem Exercens* 20. — 4. A Hittani Kongregáció instrukciója: *Libertatis conscientia*. 5. II. János Pál: *Felhívás a Sahelért* Burkina Faso 1990. január 29. 6. *Pacem in terris*. 7. *Sollicitudo rei socialis* 27—28.; VI. Pál: *Populorum progressio* 43—44. 8. *Sollicitudo rei socialis* 29—31. 9. A helsinki záróegyezmény és a bécsi megállapodás, XIII. Leó: *Libertas praestantissimum* 5. 10. *Redemptoris missio* 7.

Számunk szerzői:

Tomka Miklós szociológus

Lénárd Ödön piarista

Rapcsányi László író, a Magyar Rádió főmunkatársa

Rónay László irodalomtörténész, az Új Ember főszerkesztője

Wirth Imre esztéta

Az egyház társadalmi tanítása itt és most

Az alábbiakban nem az egyház társadalmi tanításának tartalmával foglalkozunk, hanem azt elemezzük, milyen környezetben jelenik meg e tanítás ma Magyarországon. A kérdést szűkebb értelemben, a közgazdasági életre vonatkoztatva vizsgáljuk. A környezet elemzésétől azt várjuk, hogy közvetlen feladatainkhoz is útmutatást fog adni.

A társadalom

Milyen társadalmi közegben fog hatni az egyház társadalmi tanítása Magyarországon? Erre a kérdésre kell először válaszolnunk ahhoz, hogy befogadásának esélyeiről, várható hatásáról valamit mondani tudjunk.

A befogadó közegnek, a magyar társadalom jelenlegi állapotának tudományos igényű elemzése és leírása messze meghaladja e cikknek a kereteit. Ezért nem tehetünk mást, mint hogy néhány olyan vonását emeljük ki, amelyet tárgyunk szempontjából fontosnak látunk. Nem bocsátkozunk bele tehát még annak az alapkérdésnek a vizsgálatába sem, hogy vajon létezik-e, és ha igen, akkor a társadalom milyen definíciójának felel meg ez a feldúlt, atomjaira hullott, a társulás élményeitől megfosztott, saját történelmével szembeállított, identitását kereső emberi közösség? Bízunk benne, hogy nemcsak a célszerűség, hanem a realitás is azt kívánja, hogy elfogadjuk: nem minden organikus kötelék bomlott fel a múltban; a fejlődés többszöri erőszakos megtörése ellenére megmaradtak a folyamatosság nyomai, és él még olyan egészséges magja a magyar társadalomnak, amelyből jövője kibontakozhat.

A legszélsőségesebb vélemények, értékelések és érzelmek mellett a társadalom jelenlegi állapotával kapcsolatos *pesszimizmus* az egyetlen olyan vonás, amely a közvéleményben osztatlanul uralkodik. 1989, az annus mirabilis megrendítő, sodró és felemelő, az egész világot meglepő eseményei után eljött 1990, mint annus miserabilis: a csalódásnak, kiábrándulásnak, másféle meglepetéseket hozó esztendeje. Értetlenül és lesújtva állunk az előtt a szociológiai és lélektani rejtély előtt, amelynek valamennyien, valamilyen formában létrehozói voltunk. A visszatért szabadság nem megkönnyebbülést és általános boldogságot hozott, nem jóakaratot és békés rendet teremtett, hanem káros emberi indulatokat szabadított el: a gyanakvást, gyűlölködést és torzsalkodást.

Senki sem várta, hogy a szabadság egyik napról a másikra születik meg. Senki nem gondolta, hogy a szabadság fenntartásához szükséges intézmények napok alatt létrehozhatók és az új rendhez szükséges szemléleti változás gyors lesz. De éppen e belátásból kellett volna megszületnie a türelemnek, amelyből a társadalomnak úgy látszik már nem voltak tartalékai. Helyette a katarzisz gyors élményének elmaradása és a gazdasági nehézségek egyidejű súlyosbodása általános türelmetlenséget és ingerültséget keltett, amely vagy szélsőséges

nézetekben jelent meg vagy lemondó cinizmusba menekült. Mindkét reakció egyformán veszedelmes, hiszen a szélsőségek a társadalmi robbanás veszélyét növelik, a lemondó cinizmus pedig — egyenlőséjlet téve a régi és a születő társadalmi rendszer közé — konzerválja az elmúlt évtizedek szellemi és erkölcsi zűrzavarát.

A türelmetlenség és ingerültség létrejötte és terjedése érthető, sok esetben indokolt, de egy felelősségteljes tömegkommunikáció sokat tehetett volna tompításukra. Sajnos azonban az értékrendszerét veszített, sebzett, labilis érzelmű társadalom jó talajt kínált a szellemileg sekélyes, olcsó zsurnalisztikának, egy olyan sajtónak, amely több mint négy évtizedig a felszínességbe volt kényszerítve és még ott is csak úgy tudott megmaradni, ha mondanivalóját igék, főnevek és jelzők agyafúrtan megválogatott rendszerébe burkolta. A felszínesség és a nyelvvel folytatott manipuláció a rendszerváltás után is széles körben folytatódott, most már a szélsőséges nézeteket és a cinizmust táplálva. Valójában nem a személycserék elmaradása, hanem ennek a felszínességnek és manipulációnak az „átmentése” az, ami a társadalom átalakulását nehezíti.

A felszínesség és a nyelvi manipuláció mint a védekezés fegyverei azonban sajnos nemcsak az újságírás területén, hanem sokszor a tudományokban is — elsősorban a társadalomtudományokban érvényesültek, és még most is hatnak. A konvencionális bölcsességek, közhelyek és csúsztatások világában a szellem nem tud megjelenni. Az érvek és viták ezen a szinten nem a gondolatok tisztázására és megértésére szolgálnak, hanem hangulatkeltésre és az érzelmek felkorbácsolására. Mindaddig azonban, amíg gondolkodásunkat nem tudjuk mélyebbé és objektívvá tenni, az eszmék nyugodt tisztázására semmi esélyünk nem lesz. Chesterton valahol azt mondta: „A férfiak mindig a tárgyhoz szólnak, a nők pedig egymáshoz.” Nos, amíg a társadalmi vitáinkban egymáshoz és nem a tárgyhoz szólunk, nem fogunk megoldani semmit.

A gazdaság szemlélet

Azt állítottuk, hogy a társadalom szellemi állapotát a konvencionális bölcsességek, a közhelyek és a felszínes viták jelzik. Vajon ez a szigorú állítás érvényes-e a közgazdasági viták területére is? Nyilvánvaló, hogy az ilyen sommás és általános megállapítások sohasem lehetnek igazak. Csak arra szolgálnak, hogy az általános légkört, a tudomány átlagos szintjét jellemezzék. Hiszen az írás elején ennek a „közegnek” a befogadóképességéről beszéltünk.

A közgazdasági viták területére lépve az első meglepő jelenség az alapelvek és célok szinte teljes mértékű egyöntetősége. A napisajtóban és a szakirodalomban, a pártok programjaiban és nyilatkozataiban szinte kivétel nélkül mindenki a „szociális piacgazdaság” híve. Később visszatérünk majd e fogalom kialakulásához, és ahhoz is, hogy mi a valóságtartalma e megnyilatkozásoknak. Annyit azonban már most rögzíthetünk, hogy első közelítésre maga az egyöntetőség a gyanús, mert az vagy túl általános, felszínes és semmitmondó definíciót takar, amelybe minden belemagyarázható, vagy a különbségek szándékos elhallgatását jelenti. Feltűnő az is, hogy látszólag nemcsak a végső célban egyeznek meg a közgazdák, de a programok sem különböznek egymástól lényegesen. (Miközben Bod Péter a Kupa-féle programról kijelentette, hogy ez most már egy igazi MDF-program, Tardos Márton azt állította róla,

hogy egy program sem állt ilyen közel az SZDSZ elképzeléseihez, nem beszélve Ungár Kláráról, aki szerint a FIDESZ teljesen egyetért az alapelveivel.) Látszólag tehát csak egyetlen paradigma létezik a közgazdászok körében, de a módszerek, eszközök tekintetében sem látszanak nagy különbségek.

Térjünk azonban vissza a szociális piacgazdaság fogalmához. Történetileg e fogalom az ordoliberalizmus egy megújított változata, amely Eucken, W. Röpke, Hayek, Rüstow, Müller—Armack (ez utóbbi a névadó) nevéhez kapcsolódik és egy olyan időben keletkezett, amikor a kollektivisták mozgalmak fenyegették a világot. A szociális piacgazdaság eszmerendszere ezek ellen védekezett a liberalizmus melletti állásfoglalásával, ugyanakkor azonban a liberalizmus és kapitalizmus káros hajtásait is elvetette, velük a nagy monopóliumokat, a klasszikus piac liberális versenyének torzulásait, a nagyléptékű technológiát, a piaci szereplők számának csökkenését. A kétirányú védekezésből keletkezett Röpke könyvcímének magyarországi fordítása nyomán a „harmadik út” kifejezés, amely nem tévesztendő össze a balatonboglári, specifikusan magyar „harmadik utas” értelmezéssel. Ezt az eszmerendszert választotta Erhard háttérnek, amikor a német gazdasági csoda megvalósításához látott.

E történeti múltból ma csak az elnevezés maradt: a „szociális piacgazdaság” amely azonban a *mai* hayeki és friedmani környezetben féloldalassá vált, és benne a „szociális” jelző üresen kong, mögötte pedig a liberalizmus kritikája teljesen eltűnt. A „szociális” jelző olyan mértékben üres, hogy ma már a nála sokkal polgáribbnek és enyhébbnek számító „jóléti állam” szóösszetétel is ingerlő a keynesi világból csak nemrég átállt közgazdászok számára. Ez az átállás önmagában is figyelmet érdemel, hiszen egy általánosan elfogadott, negyven évig egyeduralgoló paradigma hirtelen elvetését jelentette egy új kurzus kedvéért, amelyet aztán Reagan és Thatcher a gyakorlatban is szentesítettek. (Az utóbbi időben egyre többen vonják kétségbe e gyakorlat eredményességét.)

A magyar viszonyok híven megfelelnek a nemzetközi változásoknak anynyiban, amennyiben itt sem lehet tudni, hogy a szociális jelzőn ki mit is ért (néhány semmitmondó általánosságon túl). Azért alakulhat ki olyan békés egyetértés a pártok között, mert e megnyugtató, kiegyensúlyozó jelző mögé bújtatva mindenki egy radikális, szélsőségesen liberális piacgazdaságra gondol.

A ki nem mondott, de általánosan elfogadott, radikálisan liberális gazdaság szemlélet természetesen erősen kritizálható mind általában, mind pedig az egyház szociális tanítása szempontjából.

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a szélsőséges liberalizmus gyakorlati megvalósításának kísérlete kevesebb mint két évtizede folyik az Egyesült Államokban és Angliában és ez az időszak történelmi léptékben túl rövid ahhoz, hogy bármilyen szempontból bizonyítékot szolgáltatson e közelítés fölényére. További időre lenne szükség ahhoz, hogy divatból pragmatikusan vizsgált és tudományosan bizonyított és elfogadott eszmerendszerré váljon.

Azt is látnunk kell, hogy magának a liberalizmusnak a filozófiai gyökerei is erősen kétségbevonhatók és e tekintetben már évszázados vita áll mögöttünk, melynek részleteire e helyütt nem tudunk kitérni. Az az emberkép, amelyre az utilitárius filozófia épül, lehet ugyan kinek-kinek az ízlése szerint rokonszenves vagy ellenszenves, de mindenképpen hamis. Nemcsak az egyén gyönyör- és haszonkeresése nem felel meg egy mélyebb emberképnek és nemcsak ennek közgazdasági megfogalmazása primitív, elvont és megfoghatatlan, de bizonyíthatatlan az „egyéni jó” társadalmi közjává való átalakítási lehetősége is. Ar-

row „lehetetlenségi tétele” éppen az utóbbit bizonyítja egzakt matematikai eszközökkel. A társadalomtól elszigetelve vizsgált individuum is üres absztrakció.

Nem szabad elfelejtenünk a meghirdetett elvek és a követett gyakorlat között ma is érzékelhető óriási szakadékot. A magukat legliberálisabbnak hirdető országok kormányai is leplezetten vagy nyíltan antiliberális gazdaságpolitikát alkalmaznak (lásd például az Egyesült Államok mezőgazdasági politikáját) és a világgazdaság vagy világpolitika legkisebb válságjeleire szélsőségesen antiliberális intézkedésekkel reagálnak. A világgpiacot liberális piacnak tekinteni több a naivitásnál. Külön problémát jelent, hogy a szélsőséges liberalizmus az erősek és hatalommal rendelkezők filozófiája (amely viselkedésüket kényelmesen szentesíti), és a gyengéknek legtöbbször nem mozgásteret, hanem teljes kiszolgáltatottságot jelent.

Végül, de nem utolsósorban, a *szélsőséges liberalizmus* semmiféle választ nem ad azokra a *globális problémákra*, amelyekkel az emberiségnek ma szembe kell néznie. Ezek a problémák megjelennek

— gazdasági,

(Az alapvető szükségletek kielégítésének lehetősége világszinten kérdésessé vált (élelmiszer, energia, lakás, iskola, kórház), a termelési és fogyasztási szerkezetváltozások nem esnek egybe az egyes országok népességének növekedéséből adódó igényekkel, a lokális gazdasági feszültségek kiszámíthatatlanul továbbgyűrűznek, a technológiai változások gazdasági következményei egész országokat sújtanak, az arányeltolódások és szerkezeti változások egyes országoknak járadékot, másoknak veszteséget okoznak.)

— politikai,

(A bel- és külpolitika összefonódik, és egyre szélesebb körű hatásokkal jár. Bármilyen helyi háború globálissá válhat. A világ elpusztításának technikai lehetősége megteremtődött.)

— szociális,

(A népességrobbanás szociális következményei beláthatatlanok és megoldásuk nem hagyható a gazdasági automatizmusra. A túlnépesedett országok katasztrófásújtott területekhez hasonlítanak. A jóléti szintek közötti különbség egyre nagyobb. A gazdagság és szegénység állami szintre emelkedik. Az országok közötti szociális szakadék növekszik. Az észak-dél ellentét változatlanul fennáll. A gazdag országok közé jutás esélye egyre csökken és csak néhány országra van korlátozva.)

— ökológiai téren egyaránt.

(a meg nem újuló erőforrások igénybevétele szélsőségesen igazságtalan. A természetben okozott károk eszkalációja ijesztő mértékű. A környezet szennyezése túllép az országok határain (Csernobil, savas eső, vizek elszennyeződése). A megújuló erőforrások kizsákmányolása a gazdag országokban a korlátozás nélküli, zabolátlan technikai fejlődés (kemizálás, nitrifikáció, eutrofikáció, nehéz fémek, sugárzó anyagok) a szegényekben pedig a túlélési kényszer (erdők kiirtása, elsvatagosodás) miatt gátlástalanul folyik.)

A feladat

Az eddigiekben azt állítottuk, hogy az egyház szociális tanításának ma, gazdasági téren hazánkban a szélsőséges liberalizmussal kell szembesülnie. A liberalizmusnak erről a fajtájáról azt mondtuk, hogy történetileg rövid idő-

szakra tekint vissza, és hogy a hirdetői sem mindig cselekszenek saját elveik szerint, ha érdekeik másként kívánják. Mindez már a kritikáját is jelenti, de nem az egyház társadalmi tanításának szempontjából megfogalmazott kritikáját. Ez a kritika két ágon lehetséges: a teológia és filozófia ágán vagy pedig empirikusan, azokat a területeket vizsgálva, amelyekre a szélsőséges liberalizmus nem kínál megoldást, sőt figyelembe sem veszi őket, az egyház társadalmi tanítása pedig nagy figyelmet fordít rájuk.

A *Sollicitudo rei socialis* kezdetű enciklikában világosan kifejezésre jut, hogy az „...Egyház szociális tanítása nem „harmadik út” a liberális kapitalizmus és a marxista kollektívizmus között... Nem is ideológia... hanem a teológia, mégpedig az erkölcstan területéhez tartozik...” (Bp. 1988. 56. o.). A kritikát tehát elsősorban a teológia és a filozófia oldaláról kell megerősíteni. Ugyanakkor azonban az empirikus oldalról is meg kell indítani azokat az elemzéseket, amelyek a keresztény szociális tanítások oldaláról adnak alternatív megoldásokat a szélsőségesen liberális közelítés nyitva hagyott kérdéseire.

Ez utóbbi azért is fontos, mert így leszünk rákényszerítve, hogy az egyház társadalmi tanításának sokszor elvont nyelvezetét és általános szintű megfogalmazásait „lefordítsuk” a közgazdaságtan megszokott nyelvére és a konkrét problémákkal szembesülve megállapíthassuk, mely területeken van szükség további munkára vagy az egyes kijelentések pontosabb értelmezésére.

A szociális tanítások szembesítésének az uralkodó nézetekkel mielőbb meg kell történnie. Igen nagy hiba volna, ha itt is megismétlődne a már leírt jelenség, és a konfrontáció elkerülése érdekében hallgatólagos látszat-konszenzus jönne létre. Bizonyosnak tűnik, hogy a liberális gondolatvilág igazi értékei ebben az eszmerendszerben is fennmaradhatnak, ugyanakkor a szociális gondolkodásmód fájó hiányát is kiküszöbölhetnénk. Ez volna a módja annak is, hogy a szélsőségesen liberális gondolkodásmód mellett egy valóban különböző, új paradigma jelenjék meg, és a gazdaságpolitikák markánsabban térjenek el egymástól.

Milyen esélyei vannak az egyház szociális tanításainak a jelenlegi magyar környezetben? Erre a kérdésre igen nehéz ma választ adni, mert élesen el kell különíteni a szakmai közvéleményt a társadalom általános nézeteitől. A közgazdászok körében uralkodó „közmegegyezéssel” szemben, amely ma eretnekségnek tekint minden devianciát, igen nehéz lesz bármilyen új felfogást érvényre juttatni. Különösen nehéz olyan esetben, amikor szakmailag még jól meg nem fogalmazott és ennek megfelelően tudományos megalapozást is igénylő tételekről is szó lehet. Ugyanakkor bizonyosan állítható, hogy a társadalom kedvezően fogadna egy szociális gondolkodást jobban tükröző, ilyen értékrendet explicit módon is kifejezésre juttató eszmerendszert.

Végezetül úgy érzem, hogy egy személyes megjegyzéssel is ki kell egészítenem a leírtakat. Mint pénzügyminiszter — az általános szakmai közvélemény szerint — a szélsőségesen liberálisok közé tartoztam, hiszen köztudomású, hogy a piacgazdaságra való igen gyors átállást szorgalmaztam. Szeretném itt tisztázni, hogy radikalizmusom az átállás *gyorsaságára*, nem pedig a megteremtendő piacgazdaság jövőendő *elosztási* viszonyaira vonatkozott. Meg voltam győződve róla, hogy a létrejövő piac torzítása nélkül vagy minimális torzításával az igazságosság érdekében a jövedelmeknek mérsékelt újraelosztására szükség lesz. Természetes azonban, hogy *mindenekelőtt* magát a piacot kellett megteremteni.

Keresztény békeüzenet

A béke kérdése a legmegdöbbentőbb példája annak, hogy mennyire elsatnyult keresztény gondolkodásunk, hogy mennyire hat még ma is a lélekölő kommunista diktatúra. A korábbi rendszer „harcot” hirdetett a békéért. Békéről beszélt jog, igazság, demokrácia nélkül. Békemozgalmat szervezett, miközben annak tagjai, sőt az egész társadalom tehetetlen volt, a bürokratikus erőszak és a manipuláció igájában nyögött. Egy embertelen rendszernek sikerült saját cégérevé tenni a „béke” szót — s egyúttal meggyűlöltetni azt.

A megszállt, az elnyomott társadalom ezzel a „békével” nem vállalt közösséget. Am mert elnyomott és erőtlen volt, nem tudta azzal saját békéjét szembeállítani. A társadalom az elnyomásra a magánéletbe való visszahúzóódással válaszolt, közéleti érdektelenséggel, a felelősség elhárításával. Pedig ez struccpolitikának is szánalmas. Hiszen nemcsak arról van szó, hogy igenis közöm van a testvéremhez, hanem arról is, hogy saját magam milyen viszonyok között élek. Ezért kikerülhetetlen a béke — mint a jelentéstartalmában hozzá hasonló közjó és igazságosság — kérdése. A békevágy egykorú az emberiséggel. Jézus számára a béke központi téma. Emberségünk, kereszténységünk teljesebb megvalósítása lehetetlen megbékélés, békére törekvés, a béke melletti tanúságtétel nélkül.

A béke sokrétű fogalom. *Teológiailag* a béke forrása Isten kibékülése a emberiséggel Jézus Krisztusban. Ezért nevezheti Szent Pál magát Krisztust „a mi békénk”-nek. (Ef 2,14). A Szentírás emberképe a béke vonatkozásában is meghatározó: az ember Istennel való közösségre hivatott, és ezáltal válik képessé az emberekkel való közösségre; csak ott lehet igazán teljes és maradandó a béke, ahol Isten megnyilatkozik, ahol Istent elismerik és dicsőítik, tehát ahol az ember Istennel is békében él. A Szentírás és a kereszténység számára a tökéletes béke az idők végezetének jellemzője, de már ma megvalósítható belőle valami és ma és holnap evilági viszonyainkban is közelíteni lehet hozzá. A béke tehát reális lehetőség — és keresztény feladat.

Társadalomtudományi megközelítésben a béke „negatív” és „pozitív” szemléletét szokás megkülönböztetni. „Negatív” megközelítésben a béke egyszerűen azt jelenti, hogy nincs háború, nincs kollektív erőszak. „Pozitív” értelemben a béke társadalmi *minőséget* s bizonyos *értékek* megvalósulását jelenti. A béke magában foglalja az igazságosság és a szabadság érvényesülését, az egészséges közéletet, az élet anyagi és gazdasági feltételeinek meglétét, a személyes kibontakozás és boldogság lehetőségét. Ezeknek megfelelően a békére törekvés az emberi kapcsolatok ápolásával és humanizálásával, az együttműködési készség és az egymással való szótértés fejlesztésével, a tolerancia fokozásával, a kölcsönös felelősség és szolidaritás építésével, az erőszakmentesség gyakorlatának kialakításával kezdődik. Pozitív megközelítésben tehát nincs béke elnyomó és elnyomott, megszálló és leigázott, mások verítékén élőködő és kizsákmányolt csoportok, népek között. A béke megvalósításának az útja

az emberi jogok és a közösségek — társadalmi csoportok, nemzeti és egyéb kisebbségek, népek — jogainak biztosításán át vezet. Ezért mondja XXIII. János pápa, hogy az „igaz béke” érdekében „minden jóakarátú emberre egy mérhetetlen feladat hárul; az a feladat, hogy az emberiség családjában érvényesülő viszonyokat — éspedig az egyes emberek közötti viszonyokat; az egyének és az illetékes politikai közösségek közti viszonyokat; a politikai közösségek egymás közti viszonyát; s egyfelől az egyének, családok, testületek és politikai közösségek, másfelől a világ közössége közötti viszonyokat — az igazságosság, a szeretet és a szabadság szellemében megújítsa.” (*Pacem in terris* 163.)

Számunkra a béke: *folyamat, megvalósulás*; még csak fél valóság, de már fél valóság. Keresztény realizmusunk megköveteli, hogy egyszerre és együtt lássuk a békét hirdető Evangéliumot és a bűn hatalmát — figyelmeztet a német püspöki kar békekörlevele. Politikatudományi nézetben a kiindulópont a csoportérdekek különbözősége, ami semmilyen harmónia-modellben fel nem oldható. Az érdekellentétek, sőt a konfliktusok társadalmi valóságunk velejárói. Megszüntethetetlenek, tehát kezelni kell őket. Vannak értékeik, mint a sokféleség elmélyítése a változásra és fejlődésre ösztönzés, alternatívák felrajzolása és a legoptimálisabb megoldások felé vezetés. Ezeket az értékeket őrizni, támogatni kell. A károkat és hátrányokat pedig korlátozni. Közöttük a legveszélyesebb a gyengébb fél kismizmizése, az ökológia uralkodóvá válása, a hatalmi érdek mindent meghatározó szerepe. Ez ellen küzdeni kell, mégpedig minden rendelkezésünkre álló eszközzel.

Az egyéni, a társadalmi és a nemzetek közti béke biztosításának két, egymást kiegészítő módja van: egyrészt az emberek *jóakarata* és békevágya, másrészt a rend és a béke *társadalmi intézményesítése*. Amíg a személyes tökéletességre törekvés és az erkölcsi normák érvényesülése hiányos, addig szükség van a jog és jogvédelem formális eszköztárára, politikára, államra. A politika ugyanis nem más, mint a közjóra törekvés, azaz az egyéni kibontakozás másokat minél kevésbé korlátozó feltételrendszerének megteremtése. A politika a *közösség rendje* és belső és külső békéje érdekében folytatott földi fáradozás — a fenyegetettség és az erőszak feltételei között (Spieker 112. o.). Az ilyen politika jogossága aligha kérdőjelezhető meg. A politikai intézményrendszer és az *állam* ugyanígy a közjó szolgálatából kapja létjogosultságát. Kulcsfontosságú, hogy a politika és intézményei nem kompromisszumkereső intézmények, hanem a közjó eszközei (kellnek, hogy legyenek). Elsődleges feladatuk nem a konfliktusok megelőzése vagy kikerülése, hanem a közjó (a béke, a rend, az igazságosság, a szabadság stb.) biztosítása. Ha szükséges, ehhez igénybe vehetik a törvény és a végrehajtó és a büntető hatalom erejét. Az állam ilyen működésmódját az Újszövetségi Szentírás is kifejezetten egyetértően tárgyalja (Róm 13,1-7). A belső jogsértés és a kívülről jövő agresszió elleni határozott ellenállás az államnak nemcsak joga, hanem kötelessége. Vita legfeljebb az igénybe vett eszközökről lehet.

Fegyverrel vagy fegyver nélkül?

A szeretet központba állító keresztény erkölcs és az egyéni- és a közjó megsértésének ténye olyan ellentét, aminek kezeléséről a múltban és a jelenben többféle álláspont létezik. Az első szerint a szeretetparancs *feltétlen erőszakmentességet* hir-

det, tehát az erőszak semmilyen formája nem fogadható el, a háború soha nem hagyható jóvá, keresztény ember nem foghat fegyvert. A második szerint az efajta radikális erőszakmentesség megfelel a közvetlen közösség, vagy egyszerűen a reá bízottak létének és érdekeinek védelmére, azaz nem felel meg a szeretetnek. Ennek a dilemmának nincs tökéletes megoldása, de tisztázható, hogy mi vezet az egyik vagy a másik érvelés irányába. Így meg lehet könnyíteni a személyes választást.

A két pozíció kétféle etikai logikát követ. Az első a deontológiai, vagy *elv-etika*, azaz elvek képviselője (s talán követése) függetlenül a körülményektől, függetlenül attól, hogy az hová vezet. Szorosan illeszkedik a *fundamentalista vallásosság*hoz, azaz a Szentírás egyes tételeinek és mondatainak receptszerű alkalmazásához. Az ilyen etika merev és változatlan, ellentétben a közgondolkodás rugalmasságával és — alkalmasint akár elvtelen — alkalmazkodásával. Ezt a különbséget az elv-etika képviselői hajlamosak erkölcsi *magasabbrendűségként* értelmezni. Megfelelnek ugyanakkor arról, hogy az elv-etika nem követel mérlegelést, állásfoglalást, személyes döntést, tehát ugyancsak kétes erkölcsi minőséget képvisel. Mindenesetre ez az etika a kevésbé komplex gondolkodású, inkább a *mechanikus* vagy egyszerű matematikai struktúrákban otthonos embereknek felel meg, pszichológiai táptalaja ugyanaz, mint a dogmatikus és autoriter beállítottságé. A második a teleologikus, vagy *felelősség-etika*, ami felelőn van az elv-etika és a szituációs vagy siker-etika között. Alapgondolata, hogy adott alapelvek jelentését, súlyát, alkalmazhatóságát a mindenkorai körülményeknek megfelelően kell értelmezni, továbbá hogy a cselekedet erkölcsi megítélése nem függetleníthető a várható következménytől. A felelősség-etika az elv-etikánál nagyobb terhet ró a *személyes döntésre*, folyamatos erkölcsi reflexiót és a körülmények állandó vizsgálatát igényli és az összetett világ bonyolult összefüggéseiben való eligazodást követel. Ez az etika erőteljesen fejleszti az erkölcsi tudatosságot. Ugyanakkor a világ és a politika egyre áttekinthetlenebbé válásával megnőhet az a kísértés, hogy lemondjunk a döntéshez szükséges — egyre nehezebben fellelhető és rendezhető — ismeretek és tapasztalatok megszerzéséről.

A két pozíció különböző társadalmi adottságok között érthető. Az első a Hegyibeszédre hivatkozik, annak minden betűjét feltétlen irányadónak tartva. Érdekes azonban megemlíteni, hogy a Hegyibeszéd *sajátos élethelyzetet* tükröz, a család és otthon nélküli, anyagiakkal nem rendelkező, mások támogatásából élő vándor-prófétáét. A megélt példa hitelesítette a mondottakat — de nem oldotta fel azok rendkívüliségét, s nem tette mindennapi, vagy társadalmi cselekvési normává. Ugyanebbe az irányba hat még egy tényező. Jézus, majd az első idők keresztényei számára meghatározó volt az idők beteljesedésének gondolata. Ez az *átmenetiség* minden hosszabbtávú tervezést értelmetlenné tett. Végül a harmadik fontos tényező, hogy Jézus tanítása a *politikailag legyőzött, megszállt* zsidósághoz s annak a kultúrájában fogalmazódott meg, ahol csak az erőszakmentességnek volt politikai létjogosultsága. Ez az adottság részben folytatódott az első századok keresztényei életében, részben kiegészült egy továbbival. Nagyjából a század végéig a kereszténység *társadalmilag peremhelyzetű* csoportokban és diaszpórában élt. Semmi beleszólása nem volt a Római Birodalom vagy saját helyi társadalmuk közéletébe. Identitásuk őrzésének és kifejezésének legalkalmasabb formája az életmód-alternatívát megvalósító *kis közösség* (mint „kontraszt-társadalom”) volt.

A 2. század végére, a 3. század elejére a kereszténység számszerűen is kezd jelentőssé válni és a magasabb osztályokba is bejut. Szembe kell néznie a társadalom egészéért való felelősséggel. Sőt, újra kell fogalmaznia saját szociális valóságát. Tudomásul kell vennie a környező, nagyjából még pogány világ adottságait, ha azok kereszténnyé tételére törekszik. Ugyanekkorra a bizonytalan jövőbe tolódik az idők beteljesedése. Egyszóval a kulturálisan a környezethez addig legfeljebb igen sajátos módon kötődő kereszténység bekapcsolódik a kultúrába, a társadalomba.

Az első szakaszban minden a társadalmi-politikai elköteleződés ellen szól. A katonai szolgálatot, ami élethivatás volt (!), számos teológus (Hippolit, Origenes, Tertullian) elutasítja. Van ugyan a keresztény közösségekben katona, de általában elvárják tőle, hogy életet ki ne oltson (ami mindaddig zavartalanul lehetséges, amíg békeidőben a katonaság csak rendőri funkciókat lát el). Ahogy azonban a kereszténység belenő a társadalomba és a *politikai felelősségbe*, nem csupán a katonáskodás válik egyre inkább elfogadottá, hanem felmerül a hadviselés jogosságának a kérdése is (Alexandriai Szent Kelemen, Tertullian). A változás a kereszténység *társadalmi helyzetéből* következik, s nagyjából egy évszázaddal megelőzi az egyház *politikai státuszának* átalakulását. Ezután is vannak, de egyre inkább kivételszámba mennek, akik a fegyverforgatást nem tartják összeegyeztethetőnek a kereszténységgel. A 3-4. század óta nem az egyéni, hanem a közösségi védekezés mikéntje a kérdés.

Igazságos háború?

Soha nem szűnt meg az a vélemény, hogy a háború bűnös, rossz dolog. Egészében se nem jogos, se nem igazságos! De talán lehet jogos háborúskodás — például a *védekezés*. Szent Ágoston keresztény béketana a háborút ördögi műnek nevezi. Négy feltétel együttes fennállása esetén tartja mégis igazolhatónak a háborút, ha: az 1. a békét szolgálja; 2. másképpen helyre nem hozható igazságtalanság vagy jogsértés ellen irányul; 3. katonáival a jogos hatalom folytatója; és 4. nincs ellentétben Isten akaratával.

A szentágostoni kiindulásból későbbi századokban jogosnak mondták a pogányok elleni háborúkat (különösen, ha az ott élő keresztények védelmére lehetett hivatkozni). Ezt Aquinói Szent Tamás visszautasítja — hiszen a hit a szabad akarat tárgya. Szent Tamás a rend helyreállítására akkor tartja jogosnak a háborút, ha 1. igazságos ügy megköveteli; 2. legitim uralkodó parancsára történik és 3. a hadviselő szándéka erkölcsileg helyes. Az egyház társadalmi tanítása ma 7 *kritérium* együttes megléte esetén beszél igazságos vagy jogos háborúról — noha magát a fogalmat egyre kevésbé tartja megfelelőnek. Eszerint akkor lehet szó jogos hadviselésről, ha 1. az *illetékes fensőbbiség* rendeli el; 2. *igazságos ügy* — ami kizárólag az emberi élet és az alapvető emberi jogok védelme lehet — követeli; 3. nem a másik fél tökéletes legyőzésére, hanem a *jogos igény* érvényesítésére irányul; 4. tiszteletben tartja az *erkölcsi szabályokat*, kerüli a felesleges pusztítást, nem állít az ellenfélnek elfogadhatatlan feltételeket és egészében kibékülésre és békére törekszik; 5. minden más, *nem katonai eszköz már kimerült*; 6. elvárható a *siker*; 7. a *háború által okozott kár és költség arányban* van a megvédeni kívánt értékekkel és javakkal.

Noha a honvédelem jogos, ma egyre nehezebb az előbbi értelemben igazságos háborúról beszélni. (Figyelemre méltó, hogy a kifejezés a II. Vatikáni zsinat egyik dokumentumában sem szerepel.) A háború fogalma átalakul. Egyfelől századunkban megnőtt a partizánháborúk és a nemzeti felszabadító mozgalmak szerepe — amelyekben értelmetlen a „legitim uralkodó” feltétel, s amelyek széles társadalmi együttműködésre számíthattak. Másfelől a helyi és körülhatárolható háború helyére világháború, totális háború, nukleáris háború, illetve mindezek lehetősége került. A *totális* — a katonáskodó és polgári lakosság között különbséget tenni alig tudó — háborút a keresztény társadalmi tanítás egyértelműen elutasítja. Kérdés ellenben, hol a határ?

Az Öböl-háború megnövelte a hadviselés erkölcsi megítélésével foglalkozó irodalmat. Talán ennél is fontosabb, hogy nyilvánvalóvá tette: az ellentétes vélemények nem zárják ki egymást. Egy konkrét politikai kérdésben, egy hadüzenet, vagy háború megítélésében különbözhetnek a nézetek. II. János Pál nagy nyomatékkal igyekezett megakadályozni a háború kitörését, majd elítélte azt. A világegyház, a püspökök véleménye megoszlott. S felelősége tudatában mindenki képviselte saját álláspontját. Mégis szó a keresztény erkölcs ellentmondásosságáról, vagy bizonytalanságáról, hanem *különböző szintjeiről*. Az erkölcsi alapelvek, az Evangélium, a Hegyibeszéd egyértelműek. Gyakorlati alkalmazásuknak ellenben része a helyzet, a feltételek, az eszközök, a lehetséges alternatívák, a következmények áttekintése és értékelése. Ez összetett, szakértelmet s tájékozottságot igénylő feladat. S még azonos információk alapján is lehet *különböző következtetésre* jutni, egyaránt a keresztény erkölcshöz ragaszkodva is — mint a II. Vatikáni zsinat egyértelműen megállapítja (*Gaudium et spes* 43.). A gyakorlati következtetések „bizonyítására” nem alkalmas a Szentírás. A konkrét döntés a *keresztény erkölcs* és a *világi szakértelem* együttes gyümölcse (kell, hogy legyen), amikről nem állítható, hogy az az egyedül lehetséges, vagy egyedül helyes álláspont. „Ilyen esetekben senkinek sem szabad az egyház tekintélyét a maga véleményének támogatására lefoglalni” figyelmeztet a Zsinat. (*Gaudium et spes* 43.) S ha valaki mégis saját véleményét tartja az *egyedül* krisztusinak, hát akkor — mint Spieker (118. o.) mondja — ő „új Evangéliumot” hirdet!

A keresztény béke-etika gyakorlati következményei

Az Öböl-háború idején mind jobbról, mind balról megindult (alkalmanként az egyházon belül is) a támadás a keresztény állásfoglalások ellen. A pápát békeszózataiért naiv pacifizmussal vádolták. Azokat a püspököket és teológusokat pedig, akik a háborút vélték a kisebb rossznak, azzal bélyegezték meg, hogy hűtlenek az Evangéliumhoz. Ennek láttán, s megannyi történelmi ballépés ismeretében kikerülhetetlen a kérdés, hogy volt-e, van-e kézzel fogható eredménye a keresztény béke-etikának? Békésebb-e a keresztény európai fejlődés, mint az antik világé, vagy mint más földrészek nem keresztény népeié?

Három tényt említhetünk: a háborúskodás korlátozását és szabályozását; az államközi viszonyok békerendjét és az nemzetközi jog megalapozását. Az első tény, a háborúskodás korlátozása az európai középkor sorsalkotó eseménye. Mind az uralkodói — és földesúri — teljhatalomnak, mint a vérbosszúnak gátat vetett az egyház tekintélye és a kivételes helyek és idők bevezetése. Az

„Isten békéje”, a *pax dei* nevében sérthetlenné s menedékhellyé nyilvánították a templomokat, kolostorokat, temetőket s védetté bizonyos társadalmi csoportokat, mint a papokat és szerzeteseket, nőket, gyermekeket, de néhol a kereskedőket és földműveseket is. Ezenkívül bizonyos napokra fegyvernagyvást, minden erőszakos cselekmény tilalmát rendelték. A *treuga dei* szerda estétől hétfő hajnalig, továbbá adventben, a böjti és húsvéti időben s a nagyobb ünnepeken volt érvényben. Ez a béke ideje volt. Ily módon sikerült számos helyre, személyre és jelentős időtartamokra kiterjeszteni a békét. Elismerték a konfliktusmegoldás bizonyos rendjét és az egyháznak a viszályokon felül álló semleges, békét képviselő, alkalmasint döntőbírói szerepét. S kialakult a hatalomgyakorlás jogosnak elismert rendszere, azaz az erkölcs és a jog a társadalmi együttélés rendezőelvévé válhatott.

Az országon belüli béke mintául szolgált a nemzetközi viszonyok rendezésére is. Az előbbi keresztény alapokra és tapasztalatokra támaszkodott az a politikai gondolkodás, amely már a 16—17. századtól európai rendezéssel kezdett foglalkozni. Az ilyen rendezés különösen szükségessé vált a nemzetállamok kialakulásával és az európai pluralizmus megjelenésével. A kései középkor a központi döntőbíráskodás útján remélt eljutni az európai népek békés rendjéhez. A gyakorlati megvalósulásra csak a 19—20. században, a Szent Szövetség, a Hágai Konferencia s a Népszövetség megteremtésével került sor, de vitathatatlanul az előbbi alapokon.

A harmadik elem a klasszikus nemzetközi jog megalapozása, amihez egyaránt hozzájárult a *res publica christiana* gondolata, az államok és az uralkodók egyenjogúságának leszögezése, a keresztény népek szövetségre hivatottságának meggyőződése és a nemzetközi döntőbíráskodás célkitűzése. Ez az államközi jog nem foglalkozik a népek közötti egységgel vagy a majdani, remélt örök békével, ám reális eredményeket ért el a háborúk korlátozása terén. A háborút államok közti háborúra korlátozta. Megkülönböztette a hadviselő és polgári lakosságot. Elérte a hadifoglyok védelmét. Végül formális szabályokat vezetett be, mint a hadüzenet és a békekötés. Mindez egyfelől megnövelte a polgári lakosság biztonságát, másrészt megkönnyítette az előnyök és hátrányok szembeállítását, s így módon a hadviselés értelméről való döntést.

A keresztény béke-etika eredményeit ellenben korlátozta, hogy az csak a keresztény gondolkörben, európai keresztény államok között érvényesült. Nem jelentett segítséget az Európán kívülről származó fenyegetések ellen vagy Európán kívüli hadviselésben. S a 18—19. századi szekularizációt mindezen csak egy része élte túl.

Új álláspontok és feladatok

Napjainkban három területen változott meg a helyzet, vagy formálódik újfajta szemléletmód. Az első a haditechnika fejlődéséből következik, s leegyszerűsítve úgy szól, hogy elképzelhető-e még jogos vagy igazságos háború az atomkorban? Az Öböl-háború előtt a fő érv az volt, hogy soha nem biztosítható, hogy a „helyi háború” nem torkollik nukleáris háborúba. Ezt az érvet a nagyhatalmak egyetértésével, az ENSZ-döntés alapján viselt háború meggyengítette (bár teljesen nem cáfolta meg).

Teljes az egyetértés arról, hogy a nukleáris fegyverek olyan bevetése, ami a polgári lakosságot veszélyeztet, nem lehet megengedett. De van másfajta be-

vetés? S ha bárki atomfegyvert használ, nem kell-e szükségszerűen ellencsapással számolnia? S az ellencsapás vajon korlátozható? Ha viszont az atombomba nem vehető igénybe, szabad-e vele fenyegetőzni?, szabad-e tárolni?, szabad-e gyártani? Megfordítva azonban: megakadályozható-e az ellenfél (vagy bárki, aki ily módon akarja politikai súlyát növelni) nukleáris fegyverkezése? S ha nem állítható meg, van-e más eszköz az egyensúly biztosítására, mint az azonos (vagy fejlettebb) saját fegyverzet? Az elvi válasz lényege, hogy amíg a világban ott a bűn, addig nem lehet úgy a közjóra és békére törekedni, mintha a világrend sértetlen, zavartalan lenne. A gyakorlati választ pedig ismét csak a szakemberek technikai és politikai kompetenciája alapján lehet megadni — ami ebben az esetben is többféle lehet.

A második újdonság a világ fenyegetettségének s a világot ért való felelőségünknek a tudatosítása. Alighanem ez is közrejátszik abban, hogy sokan keresztény kötelességüknek ítélik, hogy fegyvert-nem-fogással tanúságot tegyenek a békét hirdető Jézusról. XII. Pius, 1956. évi karácsonyi szózatában még úgy vélte, hogy „katolikus polgár nem hivatkozhat lelkiismeretére”, ha egy demokratikus országban élven, kormánya előírásaival szemben megtagadja a katonai szolgálatot. (S tudjuk, Lékai bíboros és Miklós Imre még a nyolcvanas évek közepén is így érvelt — megfedkezvén arról, hogy igazi demokráciáról itt nem volt szó.) Időközben azonban megváltozott az egyház hivatalos véleménye. Eszerint az államnak kötelessége a honvédelem biztosítása, az egyén ellenben többféleképpen szolgálhatja hazáját. Az is a békét szolgálja, aki nemzete biztonsága és szabadsága felett őrködve katonáskodik, és az is, aki lelkiismereti okból nem fog fegyvert, de más formában közössége szolgálatára áll (*Gaudium et spes* 79.).

A harmadik felismerés, hogy mindnyájan felelősek vagyunk a békéért. Ez nem merülhet ki egy háború vagy a fegyverkezés elítélésében. A békét építeni kell: a nemzetközi együttélés rendjének javításában, a népek egymásért való felelősségvállalásának erősítésében, a békére való nevelésben. A szakmai és politikai feladatok ellátása a szakértők dolga, a békéért való kiállás és az arra nevelés mindnyájunk felelőssége. Ez utóbbira figyelmeztet az egyház társadalmi tanítása. A *Pacem in terris*, XXIII. János pápa békeenciklikájának alig egy negyede szól a háborúról, háromnegyede a béke építéséről ír. Ez a családban, az óvodában, a kisgyermek hitoktatásában kell, hogy elkezdődjék. S folytatódnia kell egy olyan lelkület erősítésében, amely nemcsak a saját nemzet jólétét, hanem mindenekelőtt a leginkább rászoruló emberek és népek érdekét tartja szem előtt.

Felhasznált irodalom

Gaudium et spes. Lelkipásztori konstitúció az egyház és a mai világ viszonyáról; *Gerechtigkeit schafft Frieden*. Bonn 1983.; Glatzel, Norbert — Nagel, Ernst Josef: *Frieden in Sicherheit. Weiterentwicklung der katholischen Friedensethik*. Freiburg 1981.; Hättich, Manfred: *Bergpredigt und Politik*. In: Ruh, Ulrich — Seeber, David — Walter, Rudolf: *Handwörterbuch religiöser Gegenwartsfragen*. Freiburg 1986. 48-51. o.; Liskens, John: *Ein pazifistisches Verständnis des Friedens in der Bergpredigt?* Concilium 1983. 4. 263-272. o.; Maier, Hans: *Die christliche Friedensbotschaft und der Staatenfriede der Neuzeit*. In: Spieker, Manfred: *Friedenssicherung* 2. Münster 1988. 13-27. o.; Nagel, Ernst Josef: *Friedensethik*. In: Ruh — Seeber — Walter id. mű 119-124. o.; *Pacem in terris*. Vatikán 1963.; Schackenburg, Rudolf: *Die Bergpredigt*. Düsseldorf 1982.; Spieker, Manfred: *Kernwaffen und Bergpredigt*. In: Spieker id. mű 109-131. o.; Zsifkovits, Valentin: *Ethik des Friedens*. Linz 1987.

RAPCSÁNYI LÁSZLÓ

A „Vatikán foglya” és a királyi Róma

II. rész

Coriolano Ponza di San Martino gróf, az olasz király rendkívüli megbízottja, titkára kíséretében 1870. szeptember 9-én különvonattal érkezett Rómába. Solvyns firenzei belga követ már az előző napon jelentette d'Anethan külügyminiszternek Brüsszelbe, hogy a titkár, Guiccioli márki, a római rendőrfőnök, Pio Capranica unokaöccse.

Ponza diplomáciai megbízatásának nemcsak a titulusa volt »rendkívüli« *straordinario*. Küldetése az olasz király és a kormányzat utolsó kísérlete Firenze és Róma, Itália és az Egyházi Állam döntésre érett viszonyának rendezésére. A döntés olasz részről voltaképpen már megtörtént. Visconti Venosta külügyminiszter a francia-porosz háború utolsó szakaszában, még Sedan előtt, körlevélben értesítette az európai kormányokat, hogy a pápai provinciák és Róma megszállása elhatározott dolog, *chose décidée*.

Ilyen körülmények között Ponza feladata az volt, hogy átadja a pápának a király levelét és azt az okiratot, melyben a minisztertanács kilenc cikkelybe foglalta az egyházfő számára felajánlott garanciákat. „Gróf úr, igyekezzék a Szentatyát meggyőzni arról, hogy a jelen pillanat az Egyház és a pápaság jövőjét tekintve igen komoly” — írta külön utasításában Giovanni Lanza miniszterelnök.

A garanciák

A pápa elé terjesztett javaslat megegyezett azzal a memorandummal, melyet az európai kormányok már korábban megkaptak és tudomásul vettek.

1. A pápa (*Il Sommo Pontefice*) megtartja fejedelmi méltóságát, sérthetetlenségét, továbbá a szokás által kialakult előjogait a királlyal és más fejedelmekkel kapcsolatban.

Elismerik a római egyház bíborosainak a hercegi címét (*titolo di Principe*) és az ezzel járó tiszteletet.

2. A Leó-város (La Città Leonina) a pápa teljes joghatósága és felségjoga (*sovranità*) alatt marad.

3. Az olasz kormány a saját területén biztosítja

a/ a pápa szabad összeköttetését az államokkal, a papsággal és az idegen népekkel,

b/ a külhatalmagnál működő pápai nunciusok és legátusok, valamint a Szentszékhez delegált külföldi képviselők diplomáciai sérthetetlenségét (*immunita diplomatica*).

4. A kormány kötelezi magát, hogy valamennyi Rómában működő egyházi intézmény, hivatal, testület és azok igazgatása megmarad, de polgári és büntető ügyekben joghatóságukat nem ismeri el.

5. A kormány kötelezettséget vállal, hogy különadó kivetése nélkül sértetlenül meghagyja az összes egyházi vagyont, melynek jövedelme a Rómában vagy a Leó-városban székhellyel rendelkező tisztségeket, hivatalokat, testületeket, intézeteket és egyházi intézményeket illeti.

A kormány nem avatkozik be a római intézmények belső rendszabályaiba.

6. A püspökök és papok egyházmegyéikben és a plébániákon, a királyság egész területén a kormány beavatkozása nélkül gyakorolhatják lelki szolgálatukat.

7. Őfelsége (Sua Maesta) az egyház javára lemond kegyúri jogairól, Róma kisebb-nagyobb egyházi javadalmairól.

8. Az olasz kormány rendszeres és érinthetetlen adományt (*dotazione fissa ed intangibile*) állapít meg a Szentszék és a bíbornoki kollégium számára, és ennek értéke nem kevesebb, mint amennyit az Egyházi Állam költségvetése jelenleg megállapított.

9. A kormány meghagyja az Egyházi Állam olasz polgári és katonai alkalmazottainak jelenlegi rangját, fizetését, nyugdíját, szolgálati rangidejét.

A király levele

„Szentatya, fiúi szeretettel, katolikus hittel, királyi hűséggel, olasz érzelemmel fordulok újólag, mint korábban is tettem, Szentséged szívéhez” — ezzel a híres-sé vált mondattal kezdődött az uralkodó szeptember 8-án, Firenzében keltezett sajátkezű levele.

A világ legnyájasabb ultimátuma.

Hivatkozik a külső veszélyre, a kozmopolita forradalmi pártra (*il partito rivoluzione cosmopolita*), mely utolsó csapásra készül a monarchia és a pápaság ellen (*ultime offese alla Monarchia ed al Papato*). Reméli, hogy az egyházfő megértéssel fogadja katolikus királyi kötelezettségéből fakadó felelős rendelkezéseit, és vérontás nélkül megóvhatja a Szentszék sérthetlenségét és Olaszországot, „mely Önnek is hazája” (*che è pure vostra patria*). Kéri a pápát, hogy szabaduljon meg idegen csapataitól, mert azok jelenléte váltja ki a folytonos belső forrongást, és hallgassa meg ezen irat átadóját, Ponza di San Martino grófot, „kit kormányom megfelelő utasításokkal ellátott”.

Előszőr Antonelli

Fogadja-e a pápa az olasz kormány megbízottját?

Ponza személye mellett szólt, hogy korábban, Cavour belügyminisztereként sem tekintették egyházellenes politikusnak, 1864-ben ellenezte a francia—olasz szeptemberi konvenciót, és a fivére, Alessandro, jezsuita páter volt, a római Mondragone kollégium rektora.

A kuria kialakult rendje szerint az egyházfőhöz csak Antonelli bíboros államtitkár útján lehetett bejutni: Ponza megérkezése napján találkozott a Szentszék külpolitikáját irányító főpappal, és este héttől kilenc óráig tárgyaltak. Megbeszélésük lényegét még aznap dialógus formában rögzítette Alessandro Franchi, a Rendkívüli Egyházi Ügyek (*Affari Ecclesiastici Straordinari*) titkárságának munkatársa. A három év múlva bíborossá kreált Franchi megőrizte a feljegyzést de csak halála (1878) után egy évtizeddel vált ismertté. A La Voce

della Verità és a Civiltà Cattolica hasábjain közzétett szöveg alapján árnyaltabbá válik Ponza jelentése.

Antonelli nemcsak a megszokott, évtizedek óta ismételt vallási indokok alapján tiltakozott a pápa világi hatalmát, Szent Péter örökségét támadó, ugyancsak megszokott érvek ellen. Tapasztalt politikus volt, tudta, hogy Ponza küldetése és a király levele „ultima ratio”. Megpróbált jogpolitikai kérdésekkel időt nyerni. Mi a biztosítéka annak, hogy a most felajánlott garanciákat egy következő kormány vagy egy új, más összetételű parlament is garantálja?

Ponza meghallgatta Antonellit de nem mondott mást, mint amire különleges megbízatása felhatalmazta. Bizalmat kért a királyi kormány iránt, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy a Pápai állam és Róma megszállása elkerülhetetlen.

Antonelli és Ponza találkozájáról Cetto, római bajor követ később külön információt is kapott a bíboros államtitkártól. „Megkérdeztem San Martino grófot, hogy egyáltalán milyen jogon akarja Itália lerohanni az Egyházi Államot. Erre ő, teljes nyugalommal így válaszolt: most nem jogról van szó. Teljesítjük a nemzet akaratát”.

Jervoise, angol helyettes megbízott azt említi a londoni külügyminisztériumba küldött tájékoztatásában, hogy Antonelli államtitkár „politikai orvgyilkosságnak” (*political assassination*) minősítette az olasz királyság eljárását.

Nincs válaszút

Másnap, szeptember 10-én délelőtt 11 órakor IX. Piusz a dolgozószobájában fogadta Ponza grófot. A pápa karosszékében ült, jó hangulatban volt és szívélyes beszélgetésbe kezdett. Érdeklődött Ponza családja és egészsége felől, többször emlegette Alessandro jezsuita pátert, a gróf fivérét, és csevegett minden másról, csak arról nem, hogy egyáltalán miért van itt a királyi küldött.

Ponza, felhasználva egy kis szünetet, néhány magyarázó szóval átadta II. Viktor Emmanuel levelét. Az egyházfő közönyösen átvette, felbontotta és arcmozdulat nélkül elolvasta. „Szép szavak, csúnya tettek” — mondta csendesesen. „Haszontalan minden szó, egyszerűbb lett volna azt írni, hogy meg akarnak fosztani az államomtól”. Ponza szerette volna kifejteni, hogy a kormány miért kényszerül az Egyházi Állam és Róma megszállására, de a pápa félbeszakította. Csípős szavait, álláspontját, keserűségét Ponza jelentéséből, nyilatkozataiból és Antonelli kiszivárogtatott hírei nyomán ismerhetjük meg.

Felindulásában fehérre meszelt sírokhoz hasonlította ellenségeit, mint Jézus a farizeusokat, de válaszát csak színezte az evangéliumi példázat. Határozottan visszautasította államának elrablását. Erről nincs mit tárgyalni, még akkor sem, ha kénytelen engedni az erőszaknak, de az igazságtalanságot soha nem ismeri el. Ponza közbeszólására, hogy az ellenállás véráldozatokat követel majd, a pápa azt válaszolta: „Ha egy tolvaj az Ön házába tör, és a vele vívott küzdelemben Ön megsérül, ki a vétkes?”. A gróf ezt úgy értelmezte, hogy IX. Piusz csak látszólagos ellenállásra gondol. „Azt reméltem, úgy érnek véget napjaim, hogy nem kell majd elszámolnom a rám bízott terület elvesztéséről.” Az olasz kormány téved, amikor úgy véli, hogy Róma megszállásával feltartóztatja a republikánusokat. Kikiáltják majd a köztársaságot és a király is elveszti trónját. „Nem vagyok sem próféta, sem prófétának fia, de azt mondom: Önök nem fognak belépni Rómába!”

Az audiencia után Ponza részletes jelentést küldött Lanza miniszterelnöknek az eredménytelen tárgyalásról. A Szentatya törvénytelennek tekinti a Pápai Állam és Róma megszállását. „A tény végül is ez: a pápai kormány hivatalos előzetes értesítést kapott, hogy csapataink bevonulnak. Minden lehetőséget megkíséreltem, hogy elkerüljük ezt a harcot”. Megemlítette még, hogy kapcsolatba került néhány hazafival, akik azt mondták, hogy a pápai csapatok, különösen a zuávok, komoly ellenállásra készülnek, akkor is, ha ellenkező parancsot kapnak.

A gróf arra gondolt, hogy kivárja az eseményeket, és a városban marad. Ötvenezer líra hitelt akart nyitni a római Spada és Flamini bankháznál, de erre nem került sor, mert sürgősen hazarendelték.

IX. Piusz a Ponzától átvett ultimátumtól függetlenül nem változtatta meg a programját. Még aznap délután a Terme di Diocleziano előtti téren (ma Piazza della Repubblica, a Termini pályaudvar közelében) felavatta a nevét viselő közkutató. Helyszíni tudósítók szerint az üdvözlő közönség előtt is megismételte: az olaszok nem jönnek be Rómába, majd mosolyogva hozzátette, hogy ez a nézete nem tartozik a pápai csalhatatlansághoz.

Róma a rendőrségi jelentések szerint is nyugodt, az akciópárt röpcédulái nem sok figyelmet keltenek. „Rómaiak, ne harcoljatok testvéreitek, a hős olasz hadsereg ellen! Éljen II. Viktor Emmanuel, éljen Róma, Itália fővárosa!” A két főváros diplomata körei a várható eseményeket fontolgatják, szóba kerül a republikánus forradalmi mozgolódás is. Talán az efeletti aggodalom készítette Kübeck osztrák követet, hogy jelentse Bécsnek: Velencéből kapott értesülés szerint az agitátor Kossuth három-négy napot a városban töltött. Úgy látszik, hogy utazásának célja csak az volt, hogy megnézze Velencét, melyet eddig nem ismert.

Másnap, szeptember 11-én Ponza di San Martino kézhez vette a pápa válaszlevelét, és azonnal indult vissza Firenzébe.

„Ponza de San Martino gróftól átvettem Felsőged hozzám intézett levelét, de ez nem méltó egy fiú szeretetéhez, ki katolikus hitével és királyi hűségével büszkélkedik. Nem bocsátkozom a levél részleteibe, nehogy felújítsam fájdalmamat, melyet első olvasásakor éreztem. Áldom az Istent, ki megengedte, hogy Felsőged megkeserítse utolsó napjaimat. Egyébként sem a követeléseket nem fogadhatom el, sem a levélben foglalt elvekhez nem alkalmazkodhatom. Istenhez fordulok ismét, az Ő kezébe helyezem ügyemet, mely egészen az Ővé. Imádkozom, hogy Felsőgednek sok kegyelmet nyújtson, óvja meg Önt a veszélyektől és részesítse irgalmában, melyre szüksége van.”

Aznap este az olasz hadsereg első egységei megkezdték bevonulásukat az Egyházi Államba. Orte határváros állomásfőnöke 20 órakor jelentette Rómába, hogy az ellenség megszállta a Tevere hídját és néhány foglyot ejtett. A pápai csendőrök rövid lövöldözés után visszavonultak.

Róma védői

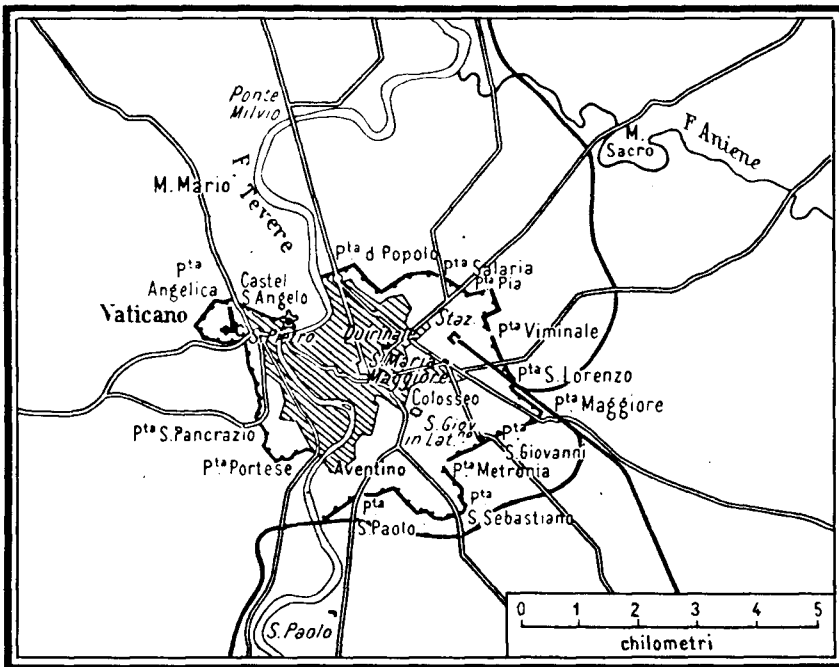
A pápai parancsnokságot nem lepte meg a királyi csapatok támadása. A fenyegetett Egyházi Állam az elmúlt négy esztendőben folyamatosan újjászervezte védelmi erőit. A főparancsnok, Hermann Kanzler tábornok negyvenhárom éves, jól képzett, tapasztalt, hivatásos katona volt. Kalsruhében végezte a katonaisko-

lát, huszonhárom évesen lépett a Szentszék szolgálatába. Harcolt az osztrákok, a piemontiak, a garibaldisták ellen, harminchét éves korában tábornokká lépett elő. 1865-től a pápai hadsereg főparancsnoka. Intelligens, lovagias katonatiszt, a korabeli Róma megbecsült, jellegzetes személyisége. A pápai zászlóra fogadott hűségét soha nem tagadta meg.

A hírek és az állandó készenlét felfűtötte a csapatok harci kedvét. Kanzler tábornok is kemény ellenállásra gondolt, de nem a tartományi városokban, hanem Rómában. Haditervét a legtapasztaltabb főtisztekből szervezett védelmi bizottsággal alakította ki.

A falakon belüli, mintegy 48 km² területű Rómát 25 km-es védelmi gyűrű vette körül. Ebből körülbelül 18 km-t tett ki a Tiberis mindkét oldalán húzódó történelmi városfal. Az évszázadok során annyiszor ostromlott és megerősített, 12-15 m magas építmény megszabta a pápai csapatok arcvonalát. Homokzsákokkal, támaszpárkánnyal látták el a fal koronája mögötti védőfolyosót és a kiemelkedő bástyákat, hogy a védelem számára kedvező, magas kilövélyet biztosítsanak. A széles, vaskos fal belseje részben teljesen töltött volt, részben boltíves tereket foglalt magába, melyet a frontszakasz katonái pihenésre vagy hadianyag raktározásra használhattak.

A város valamennyi kapuját nehéz lett volna védelmezni, ezért hatot befalaztak, magas földhalommal elzártak. Bezárt kapuk a Tiberis bal partján: Porta S. Lorenzo, Porta Maggiore, Porta S. Sebastiano, Porta S. Paolo. Jobb parton: Porta S. Pancrazio és a Porta Cavallegieri, melynek emlékét napjainkban egy lépcsős feljáró őrzi a Szent Péter tér bal oldali kolonádja mögött.

Róma, 1870

Számítottak arra, hogy a túlerőben lévő olasz sereg nagy hatású ágyúí lövik majd a városfalat, de a behatolást a kapukon át keresik. Ezért a jobb parton a Porta Angelica és a Porta Portese, a bal parton a Porta S. Giovanni, Porta Pia, Porta Salaria és a Porta del Popolo belső oldalán védőárkot ástak, derékszögű földsáncokat, mellvédeket emeltek. A mögéjük telepített közepes lövegek, különböző úrméretű és röppályájú tarackok, mozsarak, aknavetők oldal- és szembetűzzel tudták védeni a kaput. Hasonlóan jártak el a Tre Archi nyílásánál, ahol a vasút belépett Rómába.

A város déli részének védelmére lövegállásokat helyeztek el az Aventinuson és a Cestius piramis feletti cseréphegyen, a Monte Testaccio, és a Tiberis mentén. Hajóhidat építettek a jobb parti Ripa Grande és a bal parti Lungotevere Aventino között. A folyót fegyveres őrhajók, két naszád és egy ágyús gőzhajó ellenőrizte. A hidakat lezárták.

A legjelentősebb tüzérőt képviselő negyven ágyút a kapuk, magaslatok, a vasút és a folyópart védelmére osztották el. A 134 közepes lövegből 50 jutott a városkapukhoz, 44 az Angyalvárba, 20 az Aventinusra, a többi 20 más kijelölt helyre. Giovanni Zappi tábornok a tüzérség felügyelője a Porta del Popolo oldalsó védelmére a Monte Pincio sétányán, a ciprus- és babérfák közé is lövegállást telepített. Emiatt IX. Piusz rosszallását fejezte ki, mert nyugtalanítja a polgárokat.

A tizenháromezres pápai védőseregből nyolcezer katona került az arcvonalba. A többi képezte a tartalékot, a segédszolgálatot és a pápa, a Vatikán közvetlen védelmét. A haditerv Rómát négy zónára, minden zónát két szektorra osztott. Mai, részletes várostérképen olvasóink is követhetik a vezérkar elgondolását.

1. *védelmi zóna* a Tiberis jobb parti területe.

1. szektor: a Porta Portesetől a Porta S. Pancrazioig, körülbelül 2 km. Hazai vadászszázlójai.

2. szektor: a Porta S. Pancraziótól az Angyalvárig, körülbelül 5 km. Belföldi sorkatonaság.

Tartalék: egy század zuáv az Angyalvárban.

2. *védelmi zóna* a Tiberis bal partján.

1. szektor: a vágóhídtól a Porta Salariaig. 4 km. Zuáv csapat.

2. szektor: a Porta Salariaától a Porta Piaig. 1 km. Zuáv csapat.

Tartalék: zuávok, csendőrök, dragonyosok a Piazza del Popolon.

3. *védelmi zóna* a Porta Piatól a Porta S. Giovanniig.

1. szektor: Porta Piatól a Porta Maggioreig. 3 km. Zuáv csapatok, külföldi vadászok, dragonyosok, gyalogság.

2. szektor: a Porta Maggioretól a Porta S. Giovanni in Lateraniig. 2 km. Zuávok, külföldi vadászok, Athanase de Charette ezredes parancsnoksága alatt.

Tartalék: külföldi vadászok, tüzérek, csendőrök, dragonyosok a Termini téren.

4. *védelmi zóna* a S. Giovanni in Lateranotól a Monte Testaccio érintésével a Tiberisig.

1. szektor: a Porta S. Giovanniától az aventinusi Sangallo bástyáig. Körülbelül 5 km. Zuáv csapatok, külföldi vadászok.

2. szektor: a Sangallo bástyától a Tiberisig. 3 km. Római légió, vadászszázlójai, csendőrök.

Tartalék: a Santa Balbina templom alatti Caracalla fürdőknél.

Mindegyik védelmi szektorban volt segélyszolgálat, hadtáp és műszaki egység. A Capitoliumon (*Campidoglio*) egy század külföldi vadász és csendőr alakulat, a Forumon csendőrség. A vasútállomáson, a hidaknál, a Tiberis hosszában és a gázgyárnál csendőrség. A Vatikánban a Palatinus gárda, a svájci gárda, önkéntesek és dragonyosok.

A hadsereg-főparancsnokság a Piazza Colonnán és a Piazza di Montecitorio volt. Itt állomásozott a központi tartalék: három zuáv század, egy tüzér üteg, egy csendőrosztag, egy dragonyos csapat, valamint a műszaki és hadtáp egység. Itt működött a jól felszerelt tábori kórház is.

A főparancsnokságot táviró kötötte össze a Szent Péter bazilika, a Santa Maria Maggiore és a San Giovanni in Laterano tornyaiban elhelyezett távcsöves megfigyelő szolgálattal.

Cadorna elindul

Az Egyházi Állam és Róma ellen vonuló IV. olasz hadtest főparancsnoka, az ötvenöt éves gróf Raffaele Cadorna altábornagy (*tenente generale*) tapasztalt katonára és hithű katolikusra volt. 1848-ban harcolt az osztrákok ellen, 1849-ben az algériai hadműveletekben becsületrendet kapott, részt vett az 1854-55-ös krími háborúban. (Fia, Luigi Cadorna volt 1914-ben az olasz vezérkar főnöke, és az I. világháborúban az olasz hadüzenettől kezdve huszonkilenc hónapon át vezette az olasz hadsereget).

A firenzei hadügyminisztérium adatai szerint az öt hadosztályból álló IV. olasz hadtest létszáma, fegyveres ereje a pápai sereg négyszerese volt. A technikailag jól felszerelt hadműveleti egységet 52 982 katonára, 7351 lóra vagy öszvérré és 114 nagy hatású ágyúra alkotta.

A hadművelet megindításának időpontját az olasz kormány parancsban közölte az altábornaggal, meghatározva, hogy a hadtest szeptember 11-e vasárnap este, és 12-e hétfő hajnal között, de legkésőbb 12-én 5.30 órakor lépje át az Egyházi Állam határát.

Orte állomásfőnöke szeptember 11-én este 8 órakor jelentette a pápai főparancsnokságnak az olasz előőrs megjelenését. Másfél óra múlva a királyi csapatok megszállták a Rómától 90 km-re fekvő határvárost. A hírt követően este 10 órakor, Antonelli bíboros államtitkár körlevélben értesítette a Szentszékhez akkreditált követeket, hogy „abban az esetben, ha az olasz csapatok belépnek az Örök Városba” a Szentatya azt szeretné, hogy a diplomáciai testület közvetlenül (*immédiatement*) személye mellett lenne. Ez volt az első eset, hogy a kuria hivatalosan is számításba vette a reális helyzetet.

Cadorna szeptember 12-én proklamációt adott ki: a királyi hadsereg nem ellenségként vonul be a provinciákba, hanem közös hazájuk belső és külső rendjének megvédésére. Raeli olasz igazságügy-miniszter körlevélben intette mérsékleltre Itália püspökeit. A klérus szabadon végezheti vallási tevékenységét de az állami rendelkezések, hatóságok vagy intézmények ellen fellépőket, a „köznyugalom megzavaróit” a törvény szigorával büntetik.

(Folytatjuk)

LÉNÁRD ÖDÖN

Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen

Az 1961-es perhullám

II. rész

Az „illegális Oltáriszentség”

Az állami keretből való kilógást, az ember külön, önálló létét is államellenesként kezelték. Ha valaki nem nyílt templomban, hanem a lakásán misézett, gyóntatott, előadott, vagy bármi vallási tevékenységet végzett, az már magában is államellenesnek számított, legfeljebb az adott eszközökkel nem volt bizonyítható. De mihelyt más is jelen van, és így a dolog bizonyíthatóvá válik, az már államellenes szervezkedés is. Így ítélték el összeesküvésért olyanokat, akik mindössze ketten voltak. Ez a „jogi” helyzet nálunk csak 1976-ban, a helsinki egyezmény törvénybe iktatásával szűnt meg. Addig nem egy lakás kápolnájaként használt szobájából „bűnjelként” vitték el például az „illegális Oltáriszentséget”! És hogy ezek az eszeveszett ostobaságok hogy le tudnak rakódni a társadalmi tudatban, arra bizonyíték, hogy mikor a hetvenes évek végén valakinél magánlevélben tiltakoztam, hogy egy versfordításomat nevem közlése nélkül mint a sajátját kinyomtatta, akkor az illető, ugyancsak levélben, azzal a cinikus szöveggel válaszolt, hogy az „illegális műfordító” ki van téve ilyennek. Megjegyzendő: az illető egy ugyancsak meghurcolt (és nyilván kissé el is bizonytalanodott) szerzetesnő volt.

Ne ítélj...

De mindjárt nagy óvatosságot is kell ajánlanom mindazoknak, akik akár az ilyen esztelenségnek, akár egyéb ügyetlenségnek, sőt eladott, vagy árulásgyanús helyzeteknek a láttán személyesen is gyorsan és keményen felelősségre vonnák őket. Az egyház ősi erkölcsi tanítása szerint (amit a józan emberi megfigyelés is teljesen igazol), mindig különbséget kell tenni az objektív és a szubjektív bűn között. Ha halva találták Bárci Benőt, az gyorsan megállapítható, hogy emberölés történt. De hogy a hosszú, hegyes tör hogyan került ifjú szívébe, az egy egészen más, és sokkal bonyolultabb kérdés. A mi dolgainkban is, a perekben és a pereken kívül, ki volt az eladott besúgó és ki az ügyetlen hűséges, azt nemegyszer legalább olyan mértékű bizonytalanság övezi a földön, amilyen tisztán és biztosan tudja azt az Ítéelő.

És ha a fent leírt konstrukciókban ők állították is a bűnösségünket, számukra sem volt kényelmes a hétköznapi értelemben vett, szokványos bizonyítékok hiánya. Ezt mindig a vádlottak beismerésével próbálták pótolni, hogy így ők is elmondhassák, amit a farizeusok Krisztus esetében: mi szükségünk van még tanúkra? (Mt 26,66) A nyomozás során is, a bíróság előtt is mindig erős küz-

delem folyt azért, hogy bűnösnek valljuk magunkat. A nagy többségükben ki-rendelt (és a vizet a bíróság malmára hajtó) ügyvédek ebben az egyetlen témában tüsténkedtek védenekiknél, és munkájuk eredményességének bizonyítékát abban látták, ha sikerült valakiket rávenniük arra, hogy maguk húzzák magukra a vizes lepedőt. És ez még teljesen érhető is lenne, ha az egyéniséget kikezdő kínzások befolyása alatt történik. De hogyan lehetséges, hogy kiemelkedő erkölcsiségű papok és laikusok az 1961-es első, reprezentatív perben (Havass Géza és társai) tízen vallják magukat bűnösnek, és csak egyetlen ragaszkodik az ártatlanságához? Hogyan lehetséges továbbá, hogy ez az ellentét a későbbiekben sem bontja meg a barátságot azok közt, akik közt az már korábban is fennállt?

A perhullám szerkezete

Ehhez először is ennek a perhullámnak a felépítését kell látnunk. Időrendben is az első a fent említett Havass Géza és társai ügy, amit a Bimbó-tanács tárgyal 1961. június 7-e és 19-e között. Reprezentatív azért, mert ez elvileg nyílt volt, ami azt jelentette, hogy megbízható kiválasztottak jeggyel bemehettek, de például a vádlottak hozzátartozói, vagy az egyház képviselői nem. Ilyen módon és keretek közt vehettek rész újságírók is, akár külföldiek is, ami az akkori hírek szerint valójában egy-két lengyelt jelentett. Viszont így az újságok is írtak az ügyről, természetesen a megadott hivatalos változat értelmében. Az erre épülő többi per viszont már teljesen csendben és titokban egy-egy visszhangzóan üres teremben zajlott le.

A „tejföl-per”

A kiemelt és reprezentatív Havass Géza-pert annak idején a hivatalosak mint „tejföl-pert” emlegették, és pedíg azért, mert míg a többi perben nagy általánosságban egy-egy ténylegesen együtt tevékenykedő munkacsoportot fogtak össze, ebben viszont azokat, akiket a többi csoport vezetőinek vélték. Az egész Havass Géza-féle csoport tehát mesterségesen összeállított volt, egy ebben a formában soha nem létezett csúcs-csoportot képezett, amivel többek közt az egész „öszszeesküvés” hierarchikusan felépülő voltát is szeretnék volna bizonyítani. Ez aztán még nyomokban sem sikerült, hisz az ide soroltak egy része egymásnak még a létéről sem tudott.

A másik cél az volt, hogy az egyes munkacsoportok vád alá fogott tagjai, addig megszokott és általában szeretett vezetőjük távollétében, védekezésükben zavarttá és bizonytalanokká váljanak. Ugyanakkor azzal is kecsegtették magukat, hogy az egyes vezetők saját ügyük és embereik védelmében esetleg szembe is állíthatók egymással, mégpedig mennél kevésbé ismerik egymást, annál inkább. Személyes tapasztalatból is ismerem ennek módját, hisz az előkészületek idején nálam is próbálkoztak ezzel.

Miért vallja magát bűnösnek az ártatlan?

— Nézze, azt maga is tudja, hogy el fogják ítélni. De nem mindegy, hogy mennyire, és ez magától függ. Öszinteséggel, szerénységgel, büntudattal, készséggel

majdnem vég nélkül le tudja nyomni ítéletének a mértékét. De ha szemtelenkedik, ugyanúgy meg is emelheti. Talán még öt év alá is mehet, de ha akarja, a tizet is kiverekedheti magának. És ha valaki azt hiszi, hogy neki a szemtelenkedés megéri ezeket az éveket, az az ő dolga. De maga nem egyedül van. A maga pöre után jön a vezetettjeinek a pöre. És ha a nagyvezér például öt évet kapott, ők csak ennél kevesebbet kaphatnak. De ha maga kiverekszi a maga számára a tizet, kinyitja előttük is a nyolc-kilenc év kapuját. És akkor hol van az Isten? És ezt hogy bírja el a maga fene nagy vallásos lelkülete? — mondták.

Csakhogy azok, akikre ez velem kapcsolatban vonatkozhatott, az életüket rég az Istennek adott szerzetesek voltak. Számolhattam azzal, hogy sok mindenben sérülhettek, mint én is, de zokon tőlem legfeljebb azt vették volna, ha bedőlve a fenti érvelésnek, a helytállásukban való bizalmatlanságomról teszek tanúságot. Nemhogy a mondandóm lényegén, de még a kifejezéseken, vagy hangsúlyokon sem voltam hajlandó változtatni. De az egész áradatban bőven voltak jószándékú, de még ki nem érett fiatalok, akik miatt az őket féltő felnőttek mondhattak olyat is, amin ma akár meg is botránkozhatik valaki, aki nem számol az Úristen igalmával.

A megközelítést ismét egy velem kapcsolatos, tehát első kézből való esettel tudom illusztrálni. A nyomozás már előrehaladott stádiumában egyszerre csak elkezdtek vádolni fiatalok fegyveres összeesküvésének a megszervezésével is. Pedig ők is tudták, hogy katona sem voltam, nemhogy fegyverekhez értenék. Aztán a bíróság elé egy testvérpárt állítottak, akik azt vallották, hogy ők éppen egy robbantási ügyben vannak letartóztatva, és hogy az erre irányuló szakmai felkészítésüket tőlem kapták. Én azt feleltem, hogy soha nem is láttam őket, ez azonban senkit sem érdekelt. Az ítélet erre a részletre nem tért ki, hisz tizedrangú vádlottként így is a második legsúlyosabb ítéletet kaptam, ami amellet valójában az első volt, mert annak, aki számszerűleg egy fél évvel többet kapott, egy régebben letöltött másfél éves internálást azonnal be is számítottak.

A dologra csak később, ősszel, a márianosztrai börtönben derült fény az egyik sétán. Egyenként kellett mennünk, egymástól öt méter távolságra, s az elnyúlt kör közepén a smaszerek vigyáztak arra, hogy a beszédtilalmat meg ne szeghessük. Az életrevaló emberek azonban az udvar távolabbi sarkaiban azért megtalálták erre a lehetőségeket. Így az egyik napon egyszerre csak megszólított valaki hátulról, aki elárulta, hogy tudatosan iparkodott mögém kerülni, hogy beszélhessen velem. Bemutatkozott, hogy ő a fenti testvérpár egyike, és most tulajdonképpen a testvére nevében is bocsánatot akar kérni tőlem a hamis tanúvallomásért. A dolog egésze azonban úgy áll, hogy én mégiscsak ismerem őket, és ők is emlékeznek rám. Ugyanis évekkal azelőtt egy nagybátyjuk lakásán — megmondta a nevet, és az csakugyan személyes ismerősöm volt — néhányszor találkoztunk. Ugyanis kamasz korukban a nagybátyjuk az egész rokonságból, ismerőseitől összeszedte a kortársaikat, és elvitt engem közéjük, hogy a kamaszgyerek problémáiról az Evangélium szemszögéből beszéljek nekik. Ez két, vagy három alkalommal történt így. A fiúkat ugyan bemutatták nekem, de személyes kapcsolatba nem kerültem velük, máskor nem találkoztunk, és a kamasz néhány év alatt annyit fejlődhetik, hogy nem csoda, hogy nem emlékeztem rájuk. Az elmondottak tényleg fel is elevenedtek bennem, anélkül azonban, hogy az arcokra vissza tudtam volna emlékezni.

Mostanában aztán ez a két testvér valami éretlen tüntetésből utcai robbantást csinált, ahol senkinek sem történt baja, még ők maguk is helyben maradtak valami gyerekes kíváncsiságtól vezetettve, hogy mi fog azután történni, s így mindjárt a helyszínen el is kapták őket. A nyomozóknak kapóra jött az ügy, mivel a mi vizsgálatunk éppen folyt, és jó lett volna annak világnézeti színeit valami fegyveres ügygel a politika felé terelni. A naív gyerekek elé teregették az éppen letartóztatásban lévő papok fényképeit, kérdezve, hogy kiket ismernek közülük, és a két testvér szíve egyszerűségében engem azonnal elvállalt. Nekik mégiscsak egyszerűbb volt rám emlékezni, mint nekem reájuk. S a többi már ment, mint a karikacsapás, mert a fiú még elmondta, hogy édesapjuk a háború alatt aktív katonatiszt volt. Igaz, hogy műszaki ember, aki semmi politikai, vagy kétes ügyben nem vett részt, s így a háború után nyugodtan le is szerelhetett, és műszaki vonalon helyezkedett el. Most azonban a nyomozók azt mondták a fiúknak, hogy ők a robbantást mástól nem tanulhatták, csak vagy az apjuktól, vagy — tőlem. Ezt ugyan nem kell vállalniok, de ha tagadják, az egyérteműen az apjukra utal, és akkor ők kénytelenek azt letartóztatni. Egy higgadt felnőtt talán talált volna kiutat, de maga a robbantás is mutatja a fiatalok éretlenségét, akik ezután nem lettek volna normálisak, ha nem rám vallanak. Mindjárt meg is nyugtattam beszélgető partneremet, hogy aludjanak békén, ők éppúgy áldozatok, mint én, és különben is az én egész sorsom másutt és más dolgok alapján dőlt és dől el. Soha többé nem találkozom egyikükkel sem. Maga az eset azonban mélységesen jellemző egész akkori helyzetünkre, amit ha mi, az áldozatok, nem békés, evangéliumi lélekkel tudtunk és akartunk volna elhordani, bőven rombolhatott volna bennünk is. Az ilyen jellegű helyzetek és események ismeretében magam soha nem kovácsoltam magamban senki ellen sem vádat, pusztán azon tény alapján, hogy valaki, vagy akár saját maga, bűnösnek állította az illetőt.

Azért van bűnös „ártatlan” is!

Más volt az eset, mikor minden előzmény nélkül egyszerre csak szembesítettek egy szabadlábbon lévő tanúval. Meglepetten ismertem fel benne valakit, akivel addig már húszéves férfibarátság kötött össze, és akiről eddig nem is tudtam, hogy ez a hullám őt is elsodorta volna, akinek a mi dolgainkhoz nem is volt köze, és azért nem nagyon volt mit mondania. De valahogy igazolni akarva magát, felhozta az Actio Catholica által 1947-ben kiadott *Kereszténység és demokrácia* című könyvet, annak illusztrálására, hogy nem igaz az én védekezésem, miszerint sohasem politizáltam, mert ez az én könyvem, és ez bizony politika. Az állítást könnyű volt tényszerűen cáfolnom, mert az Actio Catholica megbízásából a nyomdai munkák ugyan az én kezemen mentek át, de magából a szövegből egy szó sem az enyém. Amellett a kiadvány átment még az akkoriban kötelező állami cenzúrán is. Ezek után ez a dolog sem került elő a bíróság elé. Én azonban megkérdeztem a kihallgató tisztemet, hogy mit akartak ezzel a halva született ötlettel. Mire az derülve csak annyit mondott: az összesek között ez volt a legjobban bejeddve.

Aztán az 1963-as amnesztia után véletlenül összetalálkoztam vele az utcán. Megállított, és elkezdte fejtegetni, hogy mostanában behívták a rendőrségre és azzal bízták meg, hogy vegye fel velem újra a kapcsolatot, és jelentse majd,

hogy mit is csinállok. Ő azonban ezt megtagadta. Kétkedve hallgattam, aztán nem találkoztunk többé. Évtizedek múltán, megérve és megöregedve rendezte el ezt a dolgát, és én szívből örültem neki, hogy még itt a földön tette tisztába az ügyet. Mert hasonló bűnökről nem egyről tudok, hasonló rendezésekről alig.

Hasonló jellegű volt a „tejföl-pernek” egyik jelenete is. Az egyik vádlott egyszer csak váratlanul szót kért, amit a bíró azonnal meg is adott neki. Maga pedig hátradőlt a székében. Bennem villámcsapásszerűen gyúlt ki a fény, hogy itt most valami előre megbeszélt összjátéknak, cirkusznak leszek a tanúja. Hisz magam csak szólításra nyithattam ki a számat, és akkor is az első mondat után belém fojtották a szót. Most viszont a bíró *tudja*, hogy készül valami, azt is tudja, mi az, és előre szabad pályát adott neki. Börtöntapasztalatomból ismertem már ezeket a kimódolt cirkuszokat. És tényleg, a szerencsétlen pap, aki valójában már egy évtizede dolgozott Pesten, az „illegális hitoktatásban”, most felolvasott egy nyilatkozatot, amelyben kifejezi így elkövetett bűnei felteti bánatát, ami annál nagyobb, mert ő mindezzel egyaránt megsértette az államot, meg az egyházat! Nem tudom, mire számított ezzel az ostobasággal, de a Gondviselés humorából az 1963-as amnesztiával mindnyájan egyszerre szabadultunk, nyilatkozók, és nem nyilatkozók!

Persze, azért a mesének itt még nincs vége, mert amikor 1966-ban harmadszor is letartóztattak, az akkori kihallgatóm derűsen közölte velem, hogy ezért csak magamra vessek, mert attól, hogy valaki pap, ők még jól kijöhetnek velem. És felhozta példának a fenti nyilatkozót, akivel állítása szerint az előző estén vacsorázott együtt az egyik halászcsárdában. Az illető ugyanis pályázik egy megürült nagyvárosi plébániára — amiről a letartóztatásom előtt különben magam is hallottam — és a *cégnek* nincs kifogása a dolog ellen. (Szoltsenyicin tanúsága szerint a GPU-sok is így beszéltek magukról: a cég!) Különben e sorok írásakor az illető még ugyanazon a plébánián él! Mindezekből az is világossá válhatik, hogy egy gyöngé pillanat baklövésének nem kell ugyan feltétlenül döntő súllyal esnie a latba, de ha a gyöngé pillanatok egy olyan láncolatba kapcsolódnak, amelyek szabadulás után is tovább tart, ott nincs többé kétség!

A vesztes mindenképpen te vagy!

A fenti jellegű bírósági cirkuszokba azonban az ember akaratán kívül, ártatlanul és tehetetlenül is behullhatnak. Ebben a perben például ártatlanságom ügyében gúnyolódtak így velem:

— Hogy tizenegy ember közül maga egyedül vallja magát ártatlannak, az is csak nekünk jó. Bizonyítja, hogy ez itt, most, nálunk lehetséges. És ha maga megtehetette, a többi is megtehetette volna. Ha nem tették, nyilván nem is ártatlanok. De az sem képzelhető el, hogy az ennyi többi bűnös között legyen egy ártatlan. Sokkal inkább egy konok, beképzelt, gyáva, vagy akármi, de a társaság bűnösségére a maga ártatlankodása mindenképpen felteszi a koronát!

Ma sem tagadhatom, hogy a naív külső szemlélőre a maga összefüggéseiben tehet a dolog ilyen benyomást, de másként viselkedni akkor sem áll módomban. Mindössze az ilyen felismerések még rátesznek egy lapáttal az ember terheire. S amellet nem is ez volt a legsúlyosabb teherterhelésünk!

„Információs megbeszélés”

Tudtommal a letartóztatási hullám csúcspontjának másnapján, 1961. február 7-én az állami hatóságok a püspöki kar számára egy „információs megbeszélést” rendeztek, ahol szokásszerű agresszivitással támadták őket, és általában az egyházat. És erre lenne visszavezethető az a későbbi, ez év március 15-én megjelent püspökkari körlevél, amelyik elítéli a letartóztatottak államellenes szervezkedését, elhatárolja magát tőlük, és fenyegetőzik mindazokkal szemben, akik „a katolikus Egyház törvényeit megszegve, hivatásukkal visszaélnek” (Lásd Dr. Jámbor Ottó: *A „Fekete Hollók” összeesküvése*. Magyar Nemzet, 1989. szeptember 9. 10. o.) Lejjebb ugyanez az újságcikk még azt is állítja, hogy „az egyházi vezetés saját, nehezen megőrzött pozíciójának további megtartása érdekében *rákényszerült* egy ilyen elítélő kommuniké kiadására”. Szántó Konrád az Új Ember 1990. december 23—30-i számának 4. oldalán ezt a körlevelet hamisítványnak mondja, ami persze egyáltalán nem kizárt, bár nem történik hivatkozás bizonyítékokra. Annál sajnálatosabb, hogy hivatalosan és nyilvánosan az illetékes egyházi hatóság mindmáig nem foglalt állást ezzel a körlevéllel kapcsolatban. Pedig annak is itt volna az ideje, hogy most aztán igazán elhatároljuk magunkat nemcsak ettől a körlevélről, hanem a mélyszántás, begyűjtés, és más hasonlóan fontos „egyházi”, „vallási” témákban kiadottaktól is. Szomorú összehasonlításképpen: a német püspöki kar a náciizmus idején soha nem határolta el magát egyetlen üldözött paptól, vagy kereszténytől sem (Hürten: *Verfolgung, Widerstand und Zeugnis*, Grünewald, 1987, 91. o.)

A körlevél akkori megjelenése nemcsak sajnálatos és romboló, de teljesen jogellenes és ennyiben egyenesen nevetséges is volt, hiszen hol voltunk még a jogerős bírói ítéletektől, melyek egyedül adnak lehetőséget olyan megállapításokra, amilyeneket ez a körlevél már jóelőre megfogalmazott. Ilyen megelőző elmarasztalások publikálásába közéleti emberek Európában belebuknának, és rágalmozási eljárásnak tennék ki magukat. Elénk pedig — elem is — úgy dobták oda az iratot, hogy mit akarnak maguk, hisz a maguk püspökei is úgy látják, mint mi. Volt, akinek belső világa megnyomorodásához az is hozzájárult, hogy püspöke, akinek lelkiismerete szerint védenie kellett volna a papját, az Isten ellenségeinek oldaláról támadta hátba őt. Volt letartóztatott, akit egyenesen megsajnált a nyomozótisztje, mondván, hogy miért erőlködik, hiszen ez a püspök dolga lenne, itt se neki kellene ülnie, a püspöke helyett van itt! Biztos, hogy a püspökök is nagy nyomás alatt álltak, de talán letartóztatottak sem kisebb alatt! Pedig mindegyikünknek, ha szabadon, ha nem, ha akár a kivégző osztag színe előtt is, a helyzet és a pillanat függvényében, de csak az Isten és az embertestvérek iránti hűségét kell megélnünk!

Ebben a tekintetben pedig az egész magyar társadalmat megmérgezte néhány evangéliumellenes, *evilági szölam*: túlélni ezt az időt, és közben *menteni*, amit lehet! Talán a náciizmus emberüldözései idején született meg ez a szlogen, ami azonban mindmáig virulens maradt. Volt, aki felszereléseket „mentett meg” egy kiüresített rendházból, észre sem véve, hogy valójában hullarabló volt! Minden Evangéliumban megtalálható tétel, hogy aki meg akarja menteni az életét, elveszti azt (Mk 8,35), de nálunk ez nem volt, sőt ma sem ismerős, vagy elismert. Aki figyelt volna rá, azt a többiek — ha mindjárt a lelkek jószándékú féltésében is — de azonnal forrófejűnek, hőbörgőnek titulálták, és elbátortalanították. A mai fiatalok ebben nőttek fel, s az idősebbeket zárt körként ma is

ez veszi körül. Ezért kevésbé határozható meg, kevésbé is fontos az egyes vétkesek hibáinak tényleges erkölcsi súlya, mint amilyen keményen kell szembenéznünk ezzel a témával, mint *átfogóan társadalmi keresztény feladattal!*

„... hogy a nyáj ne nélkülözze a pásztor gondoskodását, sem a pásztor a nyáj engedelmességét...” (könyörgés a zsolozsma Vesperásából)

Szétfeszítené ennek az írásnak a kereteit, ha a mai magyar kereszténység közösségi, társadalmi feladataival a maguk szerves teljességében akarnék szembenézni. De akkor is mulasztást követnének el, ha még azt sem venném szemügyre, amit ez a perhullám maga, közvetlenül felvilágosít.

Az elmúlt évtizedekben például általános magatartás volt, hogy a többiek minden lebukottól gyorsan elválták magukat. Mindenki mosta a kezét: rá nem tartozik, tőle idegen, csak visszaélt vele a másik, — s tették mindezt abban a hitben, hogy így legalább azokat megmentik, akik nem estek bele a szórásba. A külső szemlélők annak idején ugyanezt látták a Kisgazdapárt felszeletelésénél, sőt aztán a párttagok elleni (Rajk, Szakasits stb.) pereknél. Egységes társadalmi magatartás volt: nem utánanyúlni annak, akit fellöktek, nehogy melléje kerüljön! De másnap, mikor téged löknek fel, csodálkozol, vagy átkozódsz, hogy a tied közül senki sem jön a segítségére. Röhögve vágták a szemembe: nem fognak tömegek tüntetni magukért, — s tudtam, hogy igazuk van! Pedig tüntettek tömegek akkor is, hol atomerőművek, hol faji megkülönböztetések, vagy akár a vietnami háború ellen. Saját tömegeink is meleg szívvel, és könnyes szemmel jöttek ki a moziból — a Gandhi-filmről. De a saját egyházukon belül a keresztények különös némajátékot játszottak. A püspök esetleg elment egy a közérdeklődés előterében álló, megbecsült ember névnapjára, de nem állított be atyáilag körülnézni saját városa valamelyik plébániájára. A legjobb szándékúak iparkodtak a legkevesebbet látni és hallani, szólni pedig legfeljebb csak külső kényszer hatása alatt szóltak. Előre a keresztények felnőttek, megvan a magukhoz való eszük, majd csinálják, amit lehet és amit tudnak, valami hivatalos, felső szó csak szervezkedésügyanis! A papok, hívek oldaláról viszont ez úgy hangzott: csinálni, nem kérdezni, nem jelenteni, az ember ne tegyen terhet a felettesére. Ki ki csinálja azt, amit tud magától, magában, magának, akkor nem lesz baj! És tényleg, ez nem is rossz, ha valami összeesküvésről lenne szó. Dehát Krisztus egyházat alapított!

Az ateisták messzemenően alkalmazták a divide et impera ősi elvét. De ezen belül még úgy is változtatták a magtartásukat, ahogyan célszerűnek látták. Eleinte azt hangoztatták, hogy csak a feudális nagyurakkal, a püspökökkel nem lehet kijönni, de a nép között, a néppel együtt élő alsó papsággal nekik semmi bajuk sincs. Csakhamar ráébredtek azonban, hogy sokkal egyszerűbb dolog egy tucat püspököt tartani sakkban, és azután már a „nyugtalan” és „engedetlenkedő” papok és szerzetesek lettek a főellenség. És mi, a társadalom, bedőlünk ezeknek a csapdáknak, ahelyett, hogy annál szorosabban fogtuk volna egymás kezét. Így mindig kijátszhatták azt is, hogy ez csak hóbörög, és akkor mindjárt mindenki háta fordított neki. Mikor Márton Aron irodaigazgatójává tette az egyik börtönből hazajött papját, akkor nálunk, a mi atyjaink, legtöbbször maguk voltak pusztán félnék hivatali beosztottak. A börtönbeli éhezések idején például fájó szívvel láttam, hogy a hivatalosan beengedett élelmiszer-csomagokon keresztül a családok mi mindent próbáltak megtenni. Akikről azonban egyházi felettesük „gondoskodott”, azok érezhették, hogy csak nemkívánatos koloncot jentenek övéik nyakán.

Nem ezeknek a soroknak a feladata, hogy ezeket a vonatkozásokat a maguk teljes egészében tisztázzák, de saját feladatunk mélységét hazudni le, ha nem is említenek őket. Mert az Evangélium színe előtt botránnyos, hogy ennek a századnak viharos évtizedeiben a próféták mennyire nem fújták azt a kürtöt, amit Urunk a kezükbe nyomott. Benda: Az írástudók árulása című könyvének idevonatkozó állításait is alig hallották meg. Hány magyar püspöki körlevél áll azzal a 185 lengyellel szemben, melyek 1945 és 1975 között jelentek meg? (Concilium, 1982. ápr. 38. o.) És hány volt olyan, amilyennek a lényege szerint lennie kellett volna. Biztosan az 1944. szeptemberi, amelyik a lelkipásztorkodó papságot kötelezte arra, hogy akkor is a híveivel maradjon, ha ez számára a vértanúságot jelenti. Vagy Mindszenty körlevelei. És ha ma emberi szánalommal nézzük Horthy kiugrási kísérletét, amelyik szinte egy cserkész hadijáték színvonalán zajlott le, olyan épületeket sem biztosítva, mint a rádió, vagy olyan személyeket sem mint akár a fia, akár a főváros katonai parancsnoka, akkor ugyanolyan fájó lélekkel nézhetjük a nemzetközi súlyú egyházjogász, Serédi prímás próbálkozásait, ugyanazon év késő tavaszán a zsidók érdekében készített püspökkari körlevél ügyében, aki a maga európaiságában szintén nem számol azzal, hogy nem magához hasonlókval áll szemben. Viszont egy-egy felülről jött evangéliumi állásfoglalás élet hányszor vette el a helyiek ijedsége: magam is olvastam fel pesti templomban olyan körlevelet, ahol túl kellett lépnem azokon a piros zárjeleken, amikkel a bejedit plébános zsigerelte ki a körlevél lelkét. Ezért téves az a felfogás, mely mindig kizárólag másutt keres bűnösöket, s nem azt tartja elsőrendű feladatának, hogy a magunk sorait rendezzük, a magunk megközelítéseit tisztítsuk meg! És ezt összefogva, közösen, mert ha másoknak sikerült köznök éket verni „összeesküvésekkel”, azt ne folytassuk mi magunk a „tisztázásokkal”!

Habent sua fata libelli

A teherképek között nem mellékes az az éktelen kulturális pusztítás sem, ami az ilyenfajta ávós akciókat kísérte. Köztudomású, hogy a keszthelyi kivételével jószerint minden magyar főúri könyvtár elpusztult, nem a háborúban, hanem utána, a frontátvonulás, a fosztogatások pusztításai következtében. A szerzetesi könyvtárak a felosztás idején jutottak lényegileg ugyanezre a sorsra. A különböző egyházi perek kapcsán pedig az egyes személyek körül felgyűlt kultúrértékek semmisültek meg. Volt pap, akinek kora ifjúságától kezdve összegyűjtött, könyvritkaságokat is tartalmazó, lelkiéleti könyvtárát letartóztatásakor minden különösebb cécc nélkül vasvillával hányták teherautóra. Azt magam is tapasztaltam, hogy semmivel sem törődve, számukra csak az volt a biztos és megnyugtató, ami egyszer elpusztult. Hogy ezek régi, cserkésztabori fényképek voltak-e, vagy idegennyelvű könyvek, az mellékes. A könyv, ha keresztény felfogású, már ellenséges. Dehogy kellett kommunistaellenesnek lennie, természettudományi könyveket is elvittek, ha úgy tűnt, hogy írója nem materialista. Számomra a legjellegzetesebb a doktori disszertációs jegyzetanyagom sorsa volt. A disszertáció a háborús időkben készült a dunántúli középhegység török utáni népességi viszonyairól, tudatosan helyezkedve szembe azzal a hatalmpolitikai „történet szemlélettel”, amit ilyen célokra a náciizmus alakított ki. Az ostrom idején azonban a jegyzetanyag jó része tűz áldozatává lett, és így a téma lezárása már lehetetlennek bizonyult. A náciizmus bukása után azonban a munka is el-

vesztette már korábbi jelentőségét, de ami megmaradt belőle, azt emlékként megőriztem. Ez az emlékéanyag ezer és ezer kutatási cédulából állt, a XVI. és XVII. századból származó névjegyzékekkel. A cédulákon ugyan szerepeltek a források, a lelőhelyek, az időpontok, falunévnek az adatai, a nyomozók azonban arra gyanakodtak, hogy ezek a három-négyszáz éves adatok az összeesküvésbe beszervezettek névjegyzékei! A nevek mennyisége azonban őket is megingatta: ezek mind be voltak szervezve? — kérdezték. Mikor elmagyaráztam a dolgot, hitték is, nem is. Cáfolni nem tudták, de biztonságban sem érezték magukat. Így aláírtam velem egy írást, hogy mindezekre nincs szükségem, és beleegyezem a megsemmisítésükbe. Aláírtam, hisz csak emlékéanyag volt már, és mert az volt a benyomásom, hogy ha ellenkezem, csak tápot adok a gyanakvásuknak. A megsemmisítéstől megnyugodtak. De csak szabadulásom után láttam, hogy mi mindent vittek még el tőlem, aminek sorsáról soha többé semmilyen formában sem esett szó. Egyedül erről az anyagról írtatok alá velem egy ilyen lemondást, ami szintén arra vall, hogy ez valamiféle próbatétel, vagy provokáció volt, s felmerül a kérdés: mi történt volna, ha nem írom alá? De itt is befolyásolt a fentebb már említett szempont: mikor annyi elvi kérdésben kellett az embernek elutasítónak lennie, még örültem is, ha akadt valami, amibe belenyugodhatok, nem keltve azt a benyomást, hogy a keresztények elvből államellenesek.

Ide csatlakozik az a jellemző eset is, ami ugyan valójában nem hozzám kapcsolódik, hanem egy, alább még emlegetendő nővéregyütteshez, amivel azonban személyi kapcsolataink révén a bíróság engem is el akart áztatni.

A mai kismarosi nővérkonvent egyik korábbi fészkeében tartott házkutatáson, mint ilyenkor mindig, elsősorban a „brosúrákat” keresték, tehát azokat a gépelményeket, melyek az akkori cenzúraviszonyok között a keresztény lelkeség friss és klasszikus termékeinek egyedüli lehetséges hordozói voltak. A tartalmuk már nem is volt érdekes, hisz pusztán létük is már az állami könyvcsajka-rendszerrel való függetlenedési törekvésre utalt. Hosszabb eredménytelenség után azonban az egyik nyomozónak eszébe jutott felhajtani a rekamié lapját, és ott végre megtalálták azt, amit kerestek. Az egész akkori európai keresztény sajtót bejárta az a nekem szegezett kérdés, hogy hogyan mertem a brosuráimat egy rekamiében tartani. Eszem ágában sem volt, és nem is lett volna értelme azzal térti ki a kérdés elől, hogy hisz nem az én lakásom, nem az én bútorom, miután az egész ügy mindnyájunk ügye volt. Azt feleltem, hogy nem tudok olyan törvényes rendelkezésről, amelyik tiltaná, hogy könyveket, írásokat tartsak a rekamiémban! A hivatalosok ilyen esztelen kérdéseit a mai olvasó fejcsóválva fogadja, akkor viszont minél kiúttalanabbnak tűnt a válasz, annál inkább megpróbálkoztak vele: hátha épp ezért omlik össze idegileg a másik. Ha ez nem történt meg, zavartalanul mentek tovább, gondolván: majd legközelebb!

A perhullám többi tagja

Nézzük most végig, kiindulva a „tejföl-perből”, az arra épülő hullám egész szerkezetét. Ennek a pernek 11+1 vádlottja volt, mert Tabódy Istvánt kémkedéssel is vádolták, s azért vele külön, zárt tárgyaláson foglalkoztak. A többi vádlott közül az első hatot több-kevesebb joggal és az ő zsargonjukban a „ciszterci-illegáció” magjaként ítélték el 1961. június 7—19-e között. Rájuk épült 1961. július

26—29-e közt a ciszterci Palos György Bernardinról elnevezett ügy 17 elítélttel. Az ugyancsak ciszterci 'Sigmund László Lóránt és társaira viszont csak 1962. február 19—21-e között került sor. Valószínűleg az idő előrehaladásával az illetékesek is meggyőződtek az egész ügy szélmalomharc jellegéről, mert itt a három elítélt mellett már 20 fővel szemben megszüntették a nyomozást. A „tejföl-per” hetedrendű vádlottjához, Ikvay Lászlóhoz kapcsolódott 1961. július 21-e és 24-e között Kiss László, és öt társának a pere, akik a KIOE-KLOsZ ifjúsági vonalat jelentették. A „tejföl-per” következő vádlottja, Emödi László, a Regnum akkori házfőnöke, akinek nyomán 1961. július 3—6-a közötti Regnum-perben ítélték el nyolc főt, akikhez azonban még egy 16 és egy másik 19 főből álló csoport is tartozott, akikre különböző hátrányok vártak, még ha nem is tartóztatták le őket. A „tejföl-per” következő — Földi Endre — elítéljtéhez, Bolza Máriával az élén a Mária-légió hét elítéljtje csatlakozott 1961. július 17—18-án. Az első per tizedrendű vádlottja Lénárd Odön volt, akihez csatlakozott Csapody Etele és társainak pere, 1961. július 8—12-e között. Ebben a perben nyolc elítélt volt, miközben 10 fő ellen szüntették meg a nyomozást. Ezek az elítéltek a mai kismarosi cisztercita nővérek idősebbjeiből, valamint Lénárd néhány barátjából tevődtek össze. Tabódyhoz kapcsolódott a Rédly-ügy, 1961. június 30-án, hat elítélttel. Lénárd függvénye volt még az 1961. november 3-án elítélt Tatár Margit angolkisasszony. Nem tudni, hogy ő miért szerepelt így külön és egyedül. A sor végén pedig van egy a fentiekől még a nyomozók szerint is független pécsi csoport, akiket ott is ítélték el, 1961. július 24-e és 27-e között: Csonka Ferenc és négy társa, akiket azonban a későbbi börtöni kezelésben az előbbiekhöz csatoltak.

Egy 1961. októberi rendőrségi összeállítás szerint a „Fekete hollók összeesküvésében” 85 letartóztatás történt, akikből csak négy személyt helyeztek később szabadlábra. Fegyelmileg 120 főt vontak felelősségre, és különböző módokon még legalább 200 embert zaklattak. A tervszerű összefüggéseket mutatja, hogy ezekből a perekből hét zajlott le 1961. június és július havában, Budapesten. Csak a jövődó, átfogóan ellenőrző kutatások fogják megállapítani, hogy maradtak-e ki ebből az összesítésből például a pécsihez hasonló más kisebb, vidéki, stb. perek?

A rabok annak idején körülbelül másfél tucat perről tudtak, és vagy 3000 házkutatásról beszéltek. Lehet azt mondani, hogy ez az üldözöttek túlzása, rémlátása. De az is lehet, hogy a fenti hivatalos számadatok sem teljesek. Elképzelhető, hogy például csak azokat a házkutatásokat tartják számon, amiknek valamiféle következménye is lett, de az alapnélküli gyanúsításokra felépített és abszolút eredményteleneket nem. Minderre is csak a jövődó kutatások adhatnak majd feleletet — ha találnak majd még hozzá iratanyagot!

A nyomozati anyagban egyébként felfedezhető az a törekvés is, hogy az „összeesküvés” szálaít odakötözzék valamelyik főpaphoz. És nyilván csak az elítéltek hűségés magatartására vezethető vissza, hogy a belügyi iratok szerint a nyomozók végül is kénytelenek voltak bevallani, hogy „egységés felső vezetést nem derítettek fel”.

(Folytatjuk)

NIKOLAJ HAJTOV

A brezei varázsló

Ahogy már az ajtó becsapódott, húztam is a takarót a fejem búbjáig, s úgy tettem, mint aki alszik: egy szállodában, kivált amilyen a devini, hálótársad lehet bármi firma — pityókos, mennydörgő, szószátyár, s elrabolja legszebb óráidat az alvásból.

Súlyosan lépkedett, ahogy jött beljebb. Igen fiatal nem lehetett, ha a tizenöt grádics a második emeletig kifárasztotta. Csattogtak a vasalt cipők, kattant a lámpakapcsoló, felnyögött az ágy. Sokáig feküdt mozdulatlan, de amikor már épp szántam rá magam, hogy megforduljak, nehéz sóhajtás szakadt ki a melléből, ólomszárnyakon verdesett, ott lobogott a szállodaszoba félhomályában — nem megkönnyebbült föllélegzés, hanem elkínzott, csüggedt ember jajszava.

Kusza nyugtalanság hideg fuvallata csapott meg. Ágya felé fordultam, s a csenevész utcai fény pászmáiban, melyek a régimódi ablakon át derengtek be, megláttam az asztalon hagyott cifra övét és turbánját.

Az ismeretlen észrevette, ahogy ébren vagyok.

— Csak nem zavartalak fel? — kérdezte.

Kellemes volt a hangja, meleg, bársonyos lágy s különösen visszafojtott, mintha előtte kifulladásig kiabált volna.

A turbánt néztem erősen, sőt még kicsit föl is ültem. Igen! Vastagon tekert fehér turbán hanyagul az övre odadobva. Látva csodálkozásom, gazdája zavartan a turbán felé bökött fejével, mintha csak egy rég elkezdett disputát akarna befejezni:

— Ennek is vége!... Holnap reggel csúcsos sipkát veszek, báránybórt, a turbán meg — be az övkendőbe. Ha nem láttál még bodzsát sipkában, hát elgyere holnap a boltokhoz, hogy lássál! — toldotta meg halkán, majd nevetett hozzá, de a nevetése hirtelen elakadt, s málé csönd ült a szobára.

„Sipkás hodzsza”... ez még a holtan alvót is felserkentette volna. Megkérdeztem, hová valósi.

— Brezei vagyok. Aszan Redzsepovnak hívnak — a hodzsának. Hívtak.. máma délig, mikor Ali mufti a nagykönyvből kihúzott. Forgatott engem ez az Ali, gyötört ottan jóval s komisszal, rángatja szakállát, aztán a végén már belefárad: „Menjél a pokolba, aszongya, a csökönyös fejeddel. Az ilyennel, mint te vagy, nem emberi szó, de buzogány sem bír, az átkozott fejed!” Elkaptam akkor a szakállát, s ha szét nem terelnek minket...

Nagyot mocorgott erre a hodzsza, súlyosat sóhajtott.

— Megütött talán?

Nikolaj Hajtov bolgár író, 1919-ben Rodopében, Javorovóban született. E „vad” keresztény és mohamedán bolgárok, valamint törökök által lakott délbulgáriai hegyvidék romlatlan világa híres *Szilaj elbeszélések* című kötetének (1967) a színtere. Művei magyarul csak folyóiratokban és antológiákban jelentek meg.

— Megütött-é, én ütöttem-é meg — nekem az nem fáj. Más fáj nekem... buzogány nélkül is, csak hogy ez se vége, se hossza történet, te meg már, vélem, igen aludnál.

— Szedjem össze magamat, lelkieróm — mondta aztán, körbetapogatott, sercent a gyufa, rágyújtott. Ahogy a gyufaláng két tenyere között villant, még ha minútára is csak, láthattam arcát — széles arc, borostás, homloka szegletes, szakálla hosszú s valószínűleg mákos.

— Szedjem már össze magam — fogott bele újra Aszan hodzsa, s mohókat szippantva a cigarettafüstből, mesélni kezdett:

— ... Nemcsak én: nagyapám is, nagybátyám is — hodzsa volt mindegyik. Kézből kézbe, ahogy mondani szokás, testálták a Koránt, míg végül hozzám került... Miniszterek jöttek-mentek, előljárók — én csak hodzsa voltam mindig. Elkergettük a cárt, színünket váltogattuk ...mindenféle helyzet változott — én csak maradok hodzsa. Meg se kérdezett senki, bele se akadtak soha, minek vagyok hodzsa, ellenkezőleg, a három hodzsa, a brezeiek közül én lettem a legfőbb, ahogy mi mondjuk — atip. Pedig a többiek öregebbek voltak, mégis őket tették a térdemhez: egy, hogy tanultabb vagyok, a másik meg — szerencsefüre hágtam, hodzsa-szerencse ért, amitől a nevem igen fölemelkedett.

Éppen érek haza egy este, zörög az ajtón egy gyerek, s hív, menjek át a szomszédba. Egy férfit és egy asszonyt találtam ott, lizskovóiak, látszott a tarisznyájuk cifraságán. Az asszony feredzsében, a férfi szalmájára nézve olyanforma mint én — hatvankét, hatvanhárom éves. Nem ő beszélt, az asszony: „Jaj, hodzsa jaj, hodzsa, megmentőnk...” — és elmesélte, hogy egy-sszem fiuk a fejébe vette, hogy elvesz egy lányt, ki, úgymondják, szűzpártát éppen nem hordhatna. Összekülönböztek, verésig fajult a dolog, s mikor már a haddelhadok sem segítettek, eljöttek hozzám, kössek neki talizmánnt össze, hogy azt a ledért már el ne vegye, hanem a másik lányt inkább, ki az öregek szíve szerint való volt. „Jól van, mondom, szolgál a gyertya, magát emészti, bárha holnap mágiát tudnék tenni — kész vagyok én.”

Hazamentem, virrasztottam érte, feküdtem így másnap alkonyatig, akkor fölkeltem, az amulettet összekötöztem: két Korán verssel egy papírt, hozzá három macskafarok szőrszálát, darabka szappant. Meghagytam, hogy varriják be a lajbijába, s mutattam nekik egy csillagot: „Mikor az a csillag leáldozik, reáborítjátok a lajbit, s amit szeretnétek — úgy lesz!”

A mágiával hát meglettem volna, de szívbéli szerelemben már én is szenvedtem, tudom hát, hogy a búcsú mily nehéz — lestem is félve egyre: vártam, mikor jön a lizskovói férfi pénzét követelni, mit az amulettért adott volt. S valóban, toppan is be egy pénteken: csak hogy nem bizony a pénzért, hanem hogy hív mennyegzőre — beadta derekát a legény, s azt a lányt veszi el, kit az apja nézett ki neki.

Hogy mi csosszant meg ama kófic fejében — nem tudom, de ráállt a dologra. Hentes voit az apja, meg kupec, jószágot vett és adott el, kecskét, birkát, járta a falvakat Perszenktől egész Sabanicáig, s amerre megfordult, fülbe csak mintegy, de sorra mesélte, milyen tudós hodzsa él Brezében. S ahogy akkor az a cudar nép — na, mindenki föl a büvölő hodzsához, tülekedtek, mint birkák az etetőnél. Az egyiknek házában ludvérc — úzzem el, a másik eladó leánya kornyad csak és fonnyad — gyógyírt találjak bajára, harmadikat a férje hagyta el — fordítanám vissza hozzá. Még Szkalinóból is elzarándokolt egy

asszony, hogy csinálja neki talizmánt a kertjébe — ki ne csapjon rá megint a folyó árja.

Sokan jöttek hozzám, de legtöbben nyavalyások, szerért. Azt mondod: no és a betegek nem orroltak meg, nem jöttek a pénzükért, ha a bűbáj nem fogta őket? Azok, akiknek ígézet nélkül is volt egészségük — nem haragudtak, a halottak meg — nem jöttek vissza. A Koránban is az van írva: „Úgy léssen, ahogy Allah rendelte.” Mi pedig, hodzsák, ezerszer elmondtuk, el, hogy még a meg se születettek is tudják, a hodzsá dolga, hogy imádkozzék, Allahé — hogy megtegye. Ha megteszi — meg, ha nem — Allah dolga.

Sírig hodzsá is maradtam volna, ha nem történik meg, amit mifelénk úgy mondanak — napot látott a vakondok. És milyen napot! Nem is az arcomba hasított, hanem a szívembe egészen...

Aszan hodzsá elhallgatott, csak kapkodó zihálását hallottam a félhomályban. Az ablakhoz nyúlt, hogy kitarja, s a szobába egyszerre betódult a kora tavaszi éjszaka kikerics illatú üde hidegsége.

— Legyintsen meg kicsit minket a jó hűvös — mondta. Megszoktam, hogy odahaza mindig künn alszom. Odagurgatom a cséplőszánt az eszterhéj alá, rávetem a kecskecsérgét — kész is az ágy. Elalattanak a csillagok, cirógat a szellő, dallikálnak a madarak... legyen csak hozzá szíved, hogy aludjál. De én egy ideje, bizony mondom, szemem sem merem lehunyni. Ha csak már csukódik, jelenik is meg az a szegény menyecske Szkalinóból. Szeberinának hívták, de lehetett akár Fatima vagy Szajfina — az olyan dolgokért, amiért jött, nem mondják meg nevüket az emberek. Ugyanaz hozta, akinek az ár ellen talizmánt csináltam a kertjébe, hogy a víz ne öntse el a paszulyát. „Hozom néked, mondja, ezt a nagy gyereklányt, kössél néki talizmánt, ártó szemek ne nézzék, de ha nézik, ne lássák. Tudsz-é ilyet?” „Már hogyan ne tudnék — mondom. — Folyót csillapítottam én, hát egy szemmel ne bírnék? Lehetnek azok sárkányrossz szemek, akármilyen ártók, ha a talizmán megvan, egyet se féljen hugod-barátnéd semmitől se. Jöjjetek két óra múlva, s tiétek, vigyétek!”

Kotorász csak ruhája öblében, pénzt keresne az a másik, de nem lel. Megrémült alighanem, hogy elvesztette, idekap-odakap. S ahogy babrikál, lecsúszott a fátyol róla. S akkor megláttam... Ilyen gyönyörűséget, testvér, lámpással se találhatnál, ilyen minden borkorban nem születik, de ha igen — bajt hoz. Nem csontból és húsból volt teremtvé, de friss tejből és rózsából. Hosszúakás szép arc, akár egy ikoné, ajka csöpp, mintha pénz metszette volna, karomvastag szőke varkocs, a szeme pedig — nem is evilági az a szem: csillogó, ámuló, harmatban fürdőzött. Kék volt-é, zöld volt — nem emlékszem; háromig ha számolsz, addig nézhettük egymást, akkor fátylába rejtett újra, s kiszaladt. Nem adott pénzt, nem is kértem tőle.

Szaladt volna ki, de még a küszöböt nem lépte által, mikor nem tudom, mi ördög szállt meg, utána szóltam. Nem rosszért! Megegett, hogy nyári forróságban a mezőn vagyok — sehol egy felhő, sehonnan szél, s egyszer csak, mintha kicsi nyelvvel, hűvösség nyalint meg láthatatlanul, aztán... megint a forró meleg. Akkor is így: ismeretlen szél támadott rám, tudhatatlan, honnan, s megállítottam a lányt, vágna le hajából egy tincset... a mágiához. Hogy minek kellett nekem az a kicsi fürt — nem tudom. Felhőpihe! Elfújta a szél, kiderült az ég, de a pihefürt szattyán-erszényemben bújik meg párnám alatt, meg-megnézegeted, meg-megsimogatod, s tudod, hogy valóban volt forróság, felhő is volt... hogy nem álom.

Cikákkolt, köhögni kezdett beszélgető társam, erős dohányos krákogás rázta, mely hirtelen támadt rá, hogy szinte fuldokolt. Nem kelt föl hozzá, csak belődította az ablakot, némi ideig nem mozdult. Pihent vagy talán — a fehér felhőt nézte.

Szemközt az utca túlfeléről a kétemeletes házból hegedűszó szüremkedett be. Szi, lá, szi, lááá, szi, szi, lááá — próbálgatta valaki a hangsort, s nem mert se följebb, se lejjebb lépni. Aszan hodzsa se sietett. Vagy talán — nem mert.

— Aztán, Aszan aga?

— Aztán halálra vált a te Aszan agád, mint akit hókon sújtottak — sóhajtott nagyot. — Egy hét telt bele, kettő, nem számoltam, szélvész híre szaladt a faluban egy nap, hogy a szkalinói Emin Ezsov baltával szétcsapta feleségét. Attól a kertés asszonytól pedig még emlékeztem, hogy Szeberinát Ezsovicának szólította.

Mint akit a nap szúrt agyon, úgy tébolyogtam akkor nap. Másnapra valami belém nyilalt, és fölkeredtem, hogy méhkasokat venni úgymond Szkalinóba menjek, hogy értsem, hogy lássam. És megértettem: a férje, ki huszonkét esztendővel vénebb volt nála, rajtakapta szeretőjével a pajtában. Utóbb hanyatt találták meg, feje kettéhasítva, bal keze ruhája rejtékében. Az amulettet szorongatta... Benne bízott, hogy ártó szemek, a gonoszok ne lássák, hogy a balta utól ne érje.

Így hervadt el a szép virágszál.

S akkor látott napot a vakondok, testvér. Előbújt, körülnézett, s látta, hogy ő rágta el az elhervadt virág gyökereit. És csak az Üristen tudja, egy volt-e az a virágszál. Kezemen át nem egy ment, nem kettő... Voltak s tovatűntek.

Hogy miként értem a faluba vissza, nem emlékszem: erdőkön vágtam keresztül, sziklákon — úttalan végig. Féltem, bárki hogy meglátna. Ha találkoznak velem, lohajt utánam kövel mindenki, gondoltam: „Fogjátok meg, ő veszejtette el az asszonyt!” Nem tudtam, hogy nem az a szörnyű, mi az emberekben lenne, de ami énbennem.

Akár a szecska, összevagdalva érkeztem a faluba, agyonverten, elgyötörten. A cséplőszáron ágyaztam meg magamnak most is, lefeküdtem, de álom nem jött a szememre: komisz gombóc nyomakodott bévül... szorított, szúrt. Hánytorogtam mindenképpen — hátra, hasra, balra, jobbra — forog csak a gombóc is mint üres csobolyóban, s örli a szívem, hogy sírhatnék: „Ha vakondlyukban születtem én, s nem láttam, hogy rózsa vagy búza vagy más élet sorvad el nyomomban a föld felett, Allah se látta? Mért nem csavarta kezem ki, midőn korhadt mankót adtam az ifjú asszonymnak, hogy támasza az legyen? Mért nem kövezett agyon? Mért nem sújtott le villámmal, hogy elégessen, ha ő az igazságos Allah, ki előtt hatvankét éven át borultam a földre le, hogy térdem széle kikeményedett? Miért?

Hajnaltájjra szenderedtem el, s jött az álommal akkor Szeberina is. Úszva jött, lebegve, mintha fején alma billegne, megállt, lehajolt. Két fonata nyakam cirógatta, két fonata mintha aranyüstben ragyogna, puha és illatos, s — álomban nincsen szégyen — megfogtam, simogattam. S akkor ahol az egyenes fehér választék fején a haját ketté térítette, megtapintottam ott... a sebét. Visszarántottam kezem, hátrahőköltem, de nyakam köré tekergő fonatai szorítottak, fojtottak egyre jobban. elbődültem, akár egy barom, eldobtam magam, s csak hogy a kobakom a kövön csattant, riadtam föl. S pillám többé nem hunytam le. Se akkor éjjel, se utána. Emberek jöttek, beszéltek, elmentek,

de hogy miért jöttek, mit beszéltek — amennyit te tudsz, annyit én. Meggyőrt ez a virrasztás engem, condra lettem egészen, rongy mivel az asszonyok a kemencét pucolják mifelénk; mindegy volt nékem, parazsat söprök-é vagy vödörbe fujtanak.

Harmadnapra nem bírtam tovább, fölindultam a Bodzakóhoz onnan szólít-sam Allahot, onnan kérdezem.

Magosan van a Bodzakó, a havason fenn. Fölvergődtem a középső bércre, s veszekedetten ordítani kezdtem, hogy szálljon alá, rendezzük a számlánk. Olyan szavakat kiabáltam, hogy ha lenne Allah, Aszan hodzsából sziporka nem marad. Tajtékoztam, káromoltam, átkozódtam — még az ég is haragra lobbant erre: villámok csapkodtak, mennydörgés dübörgött, s olyan eső szakadt alá, mintha dézsából zúdítanák: a sarat is kimosta a körmöm alól...

Ott a szirteken vártam be az estét. A tátorján elcsihadt, a patyolat ég arcát mutatta, de én nem mozdultam. töprengtem és gondolkodtam egész éjjel, míg a hajnali száraz szél kótyagos fejem ki nem tisztította, s én arra határoztam, hogy Allahtól s a hodzsaságtól különválok. Nem kíváncsoztam többé a vakondlyukba bémenni, hogy gyökér gyökér után virágokat szakajtsak meg tíz levéért. Nem kíváncsoztam torkom a szélnék hiába kiáltozni fönn a minaretről!

S akkor, testvér, csoda történt: susogni kezdtek ismét a fák, daloltak a madarak, körberagyogott a reggeli nap, s úgy elaltatott, hogy két ösztöke út ha hibádozott napnyugtáig, midőn szemem felnyitottam.

Máma reggel mentem el a muftihoz megmondani, bocsásson engem el a hodzsaságból. S békén, csöndesen véget is ért volna minden, ha az a szakállas el nem kezd kiabálni, hogy öregségemre majd éhen halok, meg hogy a túlvilágon sütőtálban izzítanak, s más efféle badarságot hordott ott össze.

Csak hogy én is olyan bivaly vagyok ám, amelyikhez ha az ekét odakötik, nem áll meg, ha forgács is lesz belőle! Ahogy pitymallik — visszamegyek a faluba! Fölmegegyek a minaretre, s onnét kürtölöm széjjel, hogy Aszan hodzsa nem akar már hodzsa lenni. Az ördögbe az összes imával, ramadánnal és kurbánnal, Allahhal s az ő prófétájával! Nem akarok többé a napba hunyrogni, a népeknek meg a köldökét nézni!

Elhallgatott Aszan hodzsa, nem is szólt többet.

Fehérlett már rég az ablak. Jobb felső négyzetében almaág derengett egyre jobban át, almaág, rajta veresnyakú madár, csácsogott a kismadár, oly áhitattal s mámorosan csipogta pirkadati dalát, akárha az első napot köszöntené.

(Szondi György fordítása)

Következő számainkból:

Béke és társadalmi igazság

Szörényi Andor, Máté-Tóth András, és Mészáros Klára írása

Marosi Ernő: „A számok mértéke gyönyörködte!”

Krúdy Gyula: A halott hercegnő

Boros János: Gondolkodási stratégiák az ateizmussal kapcsolatban

PILINSZKY JÁNOS

Katolikus szemmel

Modern aszkézis

Létezik ilyen? Lényegében természetesen nem, de jelentkezési formájában igen.

Eddington a tudományok jövőjét a problémák egyre szélesebb és egyre finomabb felvetésében látja. S egy kissé — gondolom — így vagyunk az aszkézis kérdésével is.

A lemondás és birtoklás frontjai erősen átalakulóban vannak. Már a technika pusztá vívmányai is előtérbe tolták a »jólét és ember« tökéletesen új problémáját. Ugyanakkor a szocialista gazdasági rend olyan anyagi gondtalanság megteremtésére törekszik, mely a birtoklás kérdésében sokkal szellősebb viszonyt ígér az emberiség számára az eddiginél.

Az emberiség jövő gondja mindinkább a bőség következménye lesz. Az anyagiasság görcsének fellazulása kétségtelenül jótékonyan hat majd, de ugyanakkor magasabb erkölcsi feladatok elé állítja a társadalmat és benne az egyént. Ezzel kapcsolatban érdemes elgondolkodnunk a keresztény aszkézis, s általában az aszkézis rendeltetéséről, valódi céljáról.

Az aszkézisben a hangsúly nem is annyira a lemondáson van, mint inkább azon, hogy minek az érdekében mondunk le. Két dolog ugyanis elképzelhetetlen lemondás és áldozat nélkül: az alkotás és a szeretet. Tehát a valóban kreatív élet.

Az alkotás szellemi értelemben kíván lemondást, gondolatainknak elszakadását közvetlen vágyainktól és érdekeinktől. Tudósnak vagy művésznek lenni szükségszerű aszkézist jelent, mindenkor teljes embert követel: tökéletes és maradéktalan belefeledkezést az alkotásba, a tudományos problémába. Aki ezt nem teljesíti, az vagy elsekélyesedik, vagy tragikusan felőrlddik emberi és alkotói természetének ellentmondásai között. A szeretet — a kreatív élet legmagasabb rendű formája — viszont tettben és lélekben kíván tőlünk lemondást, hiszen el se képzelhető az önzetlenség erényének gyakorlása nélkül. Aki szeret, szükségszerűen lemond legfőbb tulajdonáról, önmagáról.

Az aszkézis tehát nem is annyira előfeltétele a magasabb szintű életnek, mint inkább természetes következménye, velejárója annak. Hiszen a pusztá lemondás önmagában sehová se vezet, viszont a szeretet és alkotás nincs lemondás nélkül.

A kérdés ezek után az, vajon változtak-e újabb időben a lemondás formái, s fognak-e még továbbra is változni?

Mielőtt erre válaszolnánk, érdemes elidőznünk egy különös jelenségnél. Már a régi arisztokrácia világában is megfigyelhettük, hogy csakis azok az egyének értek el kimagasló szellemi sikert, akik a gazdaságon belül szegénynek tudtak maradni. Sőt: még hatalmon is csak azok a családok, csoportok maradtak, melyek vagyonuk mellett se mondtak le a szegénység szívós, kemé-

---

Az itt közölt írások és versek kötetben még nem jelentek meg. Közreadja Hafner Zoltán.

nyebb életre edző erényeinek gyakorlásáról. De mi lesz az aszkézis szerepe és sorsa, mikor az egész emberiség kerül majd a jólét állapotába?

Hatalmas jótétemény lesz ez az emberiség számára, de hatalmas próbatétel is. Hogy az »enyém-tied-övé« görcse nem fogja fenyegetni többé, ez kétségtelen áldása lesz a kornak, de a jólét egykönnyen ernyesztője is, ha a jövő és már a jelen embere is nem válik egyre inkább szellemi, egyre inkább alkotó emberré. Merész paradoxonnal szólva: ha a fokozódó bőség közepette nem mer egyre szegényebbé válni, az alkotó és szerető, kreatív ember nagyszerű szegénységének jegyében.

A jövő emberiség erkölcsi emelkedését, azt hiszem, semmi se jelezhetné inkább, mint az egyre gazdagabb társadalmon belül az egyénnek egyre magasabb fokú önzetlensége.

S tovább menve még egy lépéssel: az aszkézis csak közvetlen, alacsonyabb szinten jelent lemondást. A kreatív és szerető ember számára viszont épp a birtoklás valódi, szellemi, tehát egyedül lehetséges formáját teremti meg. Más útja nincs is az emelkedésnek, a másik út menthetetlenül az elkényeztetettség nihiljébe és csömöréhez vezet.

Az evangélium külön csodája, hogy egy szegény emberiségnek is már a lemondásról beszélt. S ugyan miért? Mert a pusztaságra való törekvés, a gyűjtés, a habzsolás láza valamiféle mennyei élménnyé változtatja az életet. A lemondás viszont erkölcsi, minőségi élménnyé változtatja a világot, szellemünkkel, lelkünkkel és szeretetünkkel megragadhatóvá, birtokolhatóvá. Ily módon: aszkézissel még a szegény is gazdaggá válhat, s aszkézis nélkül a gazdag is nincstelen.

Az evangéliumi szegénység tehát jóval többet jelent *puszta szegénységnél*. Pozitív valami: szerető és alkotó életre, Isten és a felebarát szolgálatára buzdít. Elsősorban tehát nem is annyira állapot, mint inkább tartás kérdése. A technika, a jólét, a társadalmi béke korában pedig nemhogy csökkenne, de egyre fontosabb lesz a szerepe a modern kor új emberiségének erkölcsi és szellemi kialakításában. A technika elpuhít, ha áldásai közepette nem vállalom fokozott mértékben a szellemi élet önfegyelmét, s a társadalmi béke is elszűrki, ha nem hatja át tevékeny és kölcsönös szeretet.

Az evangéliumi aszkézis tehát épp nem jelent pesszimiztikus kívülállást és lemondást. Ellenkezőleg: a valódi szeretet útjában álló akadályokat hárítja el, mikor lemondást követel. Istenhez, a felebaráthoz, a szeretethez és az alkotó munkához nyit szabad utat az önzés, az elzárkózás, a kényelem nyomasztó vonzásában élő ember számára.

Örök törvényén belül a »szent szegénység« formai megjelenése, »napi feladata« változhat tehát, de alapjelentése mindig ugyanaz marad. Egyre tisztultabb, egyre tökéletesebb megvalósítására sarkall, ami számunkra, hívők számára a felebaráti szeretet egyre intenzívebb megvalósulását jelenti.

Lírai fogalmazásban: akinek szíve és elméje gazdag, annak kezében hiába keressük a földi birtokvágnak a legsötétebb nyomorúsággal rokon merevgörcsét.
(*Új Ember* 1962. március 25.)

Az önzetlenség csatája

Pár hete olvastam lelki olvasmányban egy mondatot. Hirtelenében nem figyeltem fel rá, ahogy egy pohár víz, egy szelet kenyér se esemény. S ma: csodálatosnak tartom a beleplántált tanítást.

A mondat valahogy így szól: Minden, ami szép, jó és nemes lakik felebarátainkban, mind Istentől való. Kései reflexszel először a mondat pedagógiája ragadott meg. Hogy a bölcs szerző e nemes keresztény gondolat fölismerését először másokon kezdi el. Ismeri az embert, tudja, hogy milyen szívós önzésbe zárva élünk, — de ha másokon kezdjük el az önzetlenség gyakorlását, a fölismerést, hogy minden bennünk élő szép és jó Istentől van, akkor talán előbb nyílik ki a szemünk erre az igazságra, s már e tudás birtokában könnyebben szerelhetjük le tulajdon önzésünket, mely mindent elsősorban önmagának kívánna tulajdonítani.

Örömmel töltött el az idézett mondat, mert kitűnő és rendkívül egyszerű stratégiát nyújthat talán legravaszabb bűnünk elleni hadviselésben. S fontosnak is éreztem tanácsát, mert az önzetlenség nemcsak a legszebb erény, de a legaktuálisabb erény is.

Igaz, sokan szeretnék az önzést ösztönző természeti erőként feltüntetni, de ez nem igaz. Látszateredményekről lehet itt csak szó, látszatelőnyről, de csakis mások kárára, s tulajdon vesztünkre. Hogy mennyire így van ez, azt mindenki sejti, ki megpróbál küzdeni szíve önzése ellen, de homályosan érzem, hogy a szentek valami egészen elemi erővel, tapasztalatból tudják, hogy milyen üres kezű az önzés! Hogy az önző ember, ha meg is szerez valamit — legyen az bármi fontos dolog — örülni igazán nem tud neki, ha más miatt nem, hát azért »mert rosszkor jött«, vagy »elkésve« az, amiért verekedett.

E kérdésben egyedül az önzetlen szív tisztán látó. Az önző kéz szorítása merevgörcsétől nem is érzékelheti azt, amit megragadott. A dolgok, a teremtett világ minden dolga egyedül a nyitott kézben szelődik meg, egyedül a nyitott tenyérnek adja oda magát.

Mikor tehát mindent Istennek tulajdonítunk, *lényegében* a birtoklás művészetét gyakoroljuk. A keresztény lélek számára Isten keresése és Isten szemlélése: az önzetlenség legfőbb iskolája. Isten keresése az egyetlen út számunkra, melyen nem önmagunkat keressük. Az önzetlenség többi útja lehet mind csalóka, az igaz és szenvedélyes Isten-keresése soha. Talán azért is merészelünk olyan nehezen elindulni rajta.

Aktuális útnak is mondtam az önzetlenséget. S valóban, anyagiakban egyre gazdagodó korunkban ez az erény fogja megadni leginkább birtoklásunk szépségét és tisztaságát. Az önzetlenség az öröm, a béke és a valóban gyümölcsöző tevékenység kezdete. Az érte való nehéz harcban ezért örvendtetett meg a régi szerző »taktikai tanácsa«.

Talán új szint és új reményt jelenthet az oly nehéz, de oly fontos csatában.
(Új Ember 1963. május 12.)

Leszerelés: egyes szám első személyben

A béke mindennapos program: napról napra megújuló erkölcsi erőfeszítés gyümölcse. Ennek az állandó erőfeszítésnek kívánt kerete, megerősítése és manifestációja lenne a világméretben megtartott leszerelési hónap.

Feladata kettős. Egyrészt a világpolitikát kívánja mindinkább a békés tárgyalások, a kölcsönös megértés irányába hangolni. Másrészt: bennünk, egyes emberekben igyekszik mélyíteni a világbéke gondolatát. Mert ne feledjük el, hogy túl sokáig éltünk a háború szükségszerűségének, a háborúk elkerülhetlenségének tudatában. Ez a kegyetlen gondolat nemzedékről nemzedékre

öröklődött, mozdíthatatlan bálványként nyomasztva az egyes emberek és a népek jövőjét. Determináló törvényként kezeltük azt, ami pedig gyökeresen idegen volt a humanizmus gondolatvilágát megfogalmazó szellemi Európától.

Egyénenként is szükségünk van hát a leszerelésre. Szükségünk van az alatomosan belénk ivódott, átöröklött háborús-téveszmék radikális lebontására. Az atomkorszak kivételes veszélye egyúttal kivételes alkalom is e sürgető, elsősorban belső, pedagógiai feladat megoldására.

De sürgeti ezt a kivételes intenzitású vallásos megújulás is, melyet az egyház életében legszemléltetőbben a jelenlegi zsinat jelképez. Visszatérés a forráshoz, hitünk lényegéhez. E program igazában az evangéliumi-ember minél tisztább megvalósítását szorgalmazza. S mit jelent ez? Az evangélium a lélek végső céljának, legmagasabbrendű állapotának a békét tekinti. Terminológiájában a bűnre sincs jobb szava, mint a békétlenségé. Ahogy elbukni is egyet jelent a szív békéjének elvesztésével.

Nem játék a szavakkal: a világ békéje döntően függ az egyes ember békéjétől. Attól, hogy mi magunk is lefegyverkezzünk, földjünk minden agressziót, bennünk fegyverkező erőszakot, felül kell múlnunk természetünket: mert egyedül azzal, hogy felülmúljuk, nyerhetjük meg életünket, önmagunkat.

A világ békéjének ez a „belső útja” sokféle lehet. Végigjárásában segíthet a józan, tiszta ész, a haladás nagy eszméje, az emberiségért érzett felelősség tudata, s a vallásos lélek könyvébe írt isteni parancs.

Valóban komolyan vettük? Gondoltunk vele eleget idáig? Pedig nekünk, épp nekünk: örök időkre szól az a kis leszerelési parancs, amit Jézus tett Péternek a szimbolikus tájon: nagycsütörtök éjjel az olajfaligetben. Egyértelmű parancsát azóta is csak kifacsarni, csak meghamisítani lehet. Megváltoztatni soha.

Igen, a kérdés itt kezdődik: hajlandó vagyok-e én is — egyes szám első személyben — lerakni fegyvereimet?

(*Új Ember* 1964. május 24.)

Katolikus szemmel

Minden generáció »új nyelvet« beszél. De amíg régebben csak ritka volt a döntő generációs fordulat, s egyik nemzedéket többnyire csak alig érezhető »nyelvi változások« választották el az előző nemzedéktől, ma, a »fölgyorsult időben«, úgy tűnik, hogy két, sőt talán három »nyelvváltást« is meg kell élnie egy-egy embernek. Aki nem számol ezzel a ténnyel, úgy hiheti, a világ végképp eszét veszette, megzavarodott körülötte. Pedig erről szó sincs, csupán »új nyelvet« beszél. De beszéd ez is, nyelv ez is, ha másban és másképp kínálja is a megértést. Nekünk, akik hozzászoktunk ahhoz, hogy idegen nyelveket tanuljunk, ezentúl bele kell törődnünk abba, hogy életünk során *anyanyelvünkön belül* is két vagy akár három nyelvet kell majd elsajátítanunk.

Ez az újfajta tanulás nem ígérkezik könnyűnek. S mivel mindegyik nemzedék természetes restséggel csak a maga generációs nyelvét hajlandó beszélni, ebben az új, időbeliségben fenyegető Babelben nem is az öregek és nem is a fiatalok lesznek a legnélkülözhetetlenebbek, hanem azok, akik képesek lesznek leküzdeni az idő egymásra torló új és új beszédét. Azok, akik a nyelvi nehézségek eddigi, klasszikusnak nevezhető szélességi körei után, most az időbeliség új, hosszúsági köreinek »nyelvi akadályait« is hajlandók lesznek legyőzni.

(*Új Ember* 1968. március 31.)

Katolikus szemmel

A „minőség” csillaga. Egy francia barátom mondotta magáról: „szánalmasan esendő vagyok. Szinte minden este megkísért a szexuális kalandvágy. De ha még van annyi erőm, hogy föltegyek egy Bach-lemezt: otthon maradok.”

Kitűnő orvosság: minőséggel az ördög ellen. S e megoldásnak megvan az az előnye is, hogy nem lehet visszaélni vele, mint például a morállal, amit legtöbbször kizárólag mások megítélésére használnak. Bach zenéje visszafordíthat bárkit a veszélyes küszöbről, ha csak egy pillanatra is valóban odafigyel.

Hogy miért? Mert ez a zene megvalósítja azt a jót, amiről a morál legtöbbször csak beszél. S mivel a beszéd a bennünk élő valódi rosszal szemben kevés, legtöbb esetben jobb lenne, ha hallgatnánk, mivel felesleges ítélkezéssel csak gyarapítjuk az amúgy is meglévő rosszat önmagunkban, másokban és a világban.

A jóban a közepes semmire se jó, s inkább árt, mint használ. Bizonyos értelemben rosszabb a bűnnél, mely nyíltan és kendőzetlenül szembesít önmagunk gyarlóságával. A jóban a közepes egyedül a bibliai „langyossal”.

Belső küzdelmeinkben segítséget egyedül a tiszta jótól, a minőségtől várhatunk. Ami azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy annak, aki magát a minőség és a tiszta jó csillagával eljegyezte, egyúttal könnyebbé is válna élete. Ellenkezőleg. A minőség és a tiszta jó fényében látja csak az ember, mennyire esendő és gyarló szinte minden mozdulása és cselekedete. Zavartalan csak a „langyosnak” a pályája. A jóra törekvő élet: drámai, rögzös, nehéz.

És mégis ez az egyedül reményteljes élet. Ez a rögzös út az egyetlen, amely valahová vezet. Nem akárhová, hanem az atyai házba. Akkor is, ha a tékozló fiú, s akkor is, ha egy ártatlan gyermek a vándora.

(Új Ember 1974. szeptember 22.)

Magasság és mélység

Az erkölcsi és spirituális emelkedés ősi szimbóluma a hegymászó útja, erőfeszítése. Minél közelebb jutunk a hegy csúcsához, annál nagyobb területet fog át tekintetünk az alattunk elterülő vidékből: annál tisztábban és átfogóbban rajzolódik ki az élet és benne tulajdon életünk jelentése, csodálatos motiváltsága.

Az emelkedőkkel azonban a lejtők is megnőnek, s a csúcokat szakadékok árnyékolják. Igazságos ez? Vajon csakugyan emelkedés az emelkedés, vagy újabb és még veszélyesebb csapda csapán?

A csúcs ellentmondását megpillantó értelem föltétlenül megbotránkozhat e paradoxonon, amennyiben nem lép tovább. De aki tovább lép, azt a mélység-iszony is fölfelé hajtja, s nem kisebb erővel, mint a csúcs vonzása.

Így lesz erkölcsi emelkedésünk legfőbb titka az alázat, és nemcsak titka, de egyedül reális mércéje is. Aki valóban emelkedik: lehetetlen, hogy mélység és magasság feszültségében ne váljék alázatossá. Mert ahogy a magasság föltételezi a mélységet, éppúgy nincs emelkedés alázat nélkül. Az alázat nem is egyéb talán, mint szüntelen és fáradhatatlan emelkedés.

A növekvő szakadék így válik maga is jótékonná, s épp ezáltal, hogy szünet nélkül növekszik. A lázongó ezt hajsának nevezné, a gögös vagy fáradt belezuhanna — de az alázatos szív neki köszönheti, hogy alázatos maradhat. Magasság és mélység az ő páros szárnya.

(Új Ember 1975. március 16.)

PILINSZKY JÁNOS

Átváltozás

*Rossz voltam, s te azt mondtad, jó vagyok.
Csúf, de te gyönyörűnek találtál.
Végig hallgattad mindig, amit mondtam.
Halandóból így lettem halhatatlan.*

(Élet és Irodalom 1974. szeptember 14.)

Kegyelem

*Bogarak szántják a sötétet
és csillagok az éjszakát.
Van időnk hosszan üldögélni
az asztalon pihenő lámpafényben.
Megadatott a kegyelem:
miközben minden áll és hallgat,
egyedül az öröklét működik.*

(Új Ember 1974. augusztus 18.)

Pilátus

*Kemény vagy, hivatalból.
Elítélsz, hivatalból.
Rámnézel, hivatalból.*

*Rádnézek mindörökre —
rádnézek mindhiába.*

*Itt állok mindörökre —
itt állok mindhiába.*

Fölmentelek mindörökre.

(Új Ember 1974. július 7.)

WIRTH IMRE

Celan és Pilinszky

„Nah ist Und schwer zu fassen der Gott. Wo aber Gefahr ist,
wächst Das Rettende auch.” Hölderlin: Patmos

„Most utána mondom egy másik nevet: Paul Celan, akiről nem merem azt mondani, hogy nagyobb költő, mint Rilke...”

Pilinszky János egy 1972-es beszélgetésében fogalmazott ilyen óvatosan, két évvel Celan öngyilkossága után — arról a Celanról mondta ezt, akiről műveinek gyűjteményes kiadásában így emlékeztek meg: valószínűleg a háború utáni német líra legnagyobb alakja. Az első hazai Celan-recenzió 1966-ból származik, de válogatott versei csak 1981-ben jelentek meg — Pilinszky halálának az évében.

Pilinszky érzékenységét, előlegezve írásom végkicsengését, az Auschwitz utáni tájékozódás artisztikumának nevezhetjük — „nyitott szárnyú emelkedő zuhanás”-nak közös égi utakon.

Celan egy évvel volt idősebb; a bukovinai Csernovicban látott napvilágot, s így ugyanannak a birodalomnak, a Monarchiának lettek árnyékpolgárai. Celan szimbólummá vált. Otthontalan németsege, zsidó származása, koncentrációs táborban meghalt édesanyja, a Bukaresttől Párizsig ívelő élet, melynek zárataként ott az öngyilkosság — kegyetlenül hitelesítették verseinek mind reményvesztettebb rezignációját.

Pilinszkyről újat mondani — lehetetlennek tűnő vállalkozás. Interpretációját a kimondhatóság intimitása szelíden vakmerővé és bizonytalanná teszi. Rábólinthatunk érvényességére, hatására, s olvashatjuk, újra és újra.

Celan felől — és kapcsán — talán róla is szólhatunk.

A celani módszer a purifikáció fogalmával köthető össze.¹ A purifikáció során az anyagtalanná tett jelentés, a valóságvonatkozásaiából a költői nyelv valóságába „emelt” kifejezés anonimitása új jelentések felé sodorja a szót. Ez a még el nem foglalt, „tisztá” jelentéstér Celan menedéke.

Peter Szondi több írásában² kísérte meg ebből fakadó rejtettségeinek, értetlenségének a feloldását — Celan *Engführung* (*Szűkmenet*) című verséről írt tanulmánya többek között az olvasói gátlások leépítését is célozza, bevezetést ad a „celanológiába”. Interpretációjának tanulságai a celani nyelvhasználat megértéséhez is hozzájárulhatnak.

A kizökkent világ realitásának a jelentésből való elillanása majd az újrahitelesítés a nyelvvel, mint egyedüli mágikus eszközzel, nagy hagyományra tekint vissza.

Pilinszky megfogalmazása szerint „a művészet a képzelet morálja, hozzájárulása, veritékes munkája a teremtés realitásának, inkarnációjának teljesítésére, helyreállítására.”

Mint Szondinál is kitűnik, Celannál a szakralitás a nyelven belül hat és végcélja szavak életre lehelése. (Vers, amiben élő organizmusok nyüzsögnek,

a szavak. Mind megszólít és otlétét pontosan definiálja. Jelentésudvaruk változására — eredeti identitásuk biztos tudatában — folyamatosan reflektálnak.)

A vers saját realitást tételez fel, leválik a világról, de analóg is marad vele és átveszi magát a teremtő aktust is. A költői tett újratерemti a világot, de úgy, hogy nem óvja meg az entrópiától — kiteszi a versvilágot a determinációnak, a véletlennek, a benne munkálkodó sorsnak, az esetleges pusztulásnak.

E gesztus azt sugallja, hogy a vers a világ próbája: mi marad meg a természetből? (A purifikáció természetét is jobban megértjük ezáltal: a költői tett megismétli a valóság kifosztását, s ezt mint tény, jelenvalóságában mutatja fel. Ugyanakkor rábízta a negentrópiára egyedül képes költői nyelvre az új jelentés, az újrahitelesítés lehetőségét.) Az olvasó, aki behelyezkedik ebbe a szövegekörnyezetbe, szóról szóra haladva vesz részt a világ szó általi újrate-metésében. A szó végül imává lesz a versben, s ez az ima, ez a dadogva artikulált tradíció éli túl a szavak elfogyását, elkopását —, s hagyományozó-dik a versből-világból kihulló olvasóra.

Ez az önmagába visszazáródás, melyből továbbjutni nem lehet, „csak” meg-őrízni, fenntartani, felmutatni, átmenteni valamit, a kultúrához, a könyvekbe menekült tradícióhoz való, szinte transzcendens viszonyt sejtet.

Szülőföldjére is, az 1958-ban a Brémai irodalmi díj átvételekor mondott beszédében így emlékezett: olyan környék, ahol emberek és könyvek éltek.

Pilinszky János *Apokrifja*, e sokszor elemzett talányos vers a Celan-verssel összefüggésben is felkeltheti az érdeklődést: milyen analógiák kínálóznak az alkotói szándékok tekintetében, vagy éppen az elemzés struktúrájában? Éppen csak a vers fénykörének a határán, néhány bizonytalan mondattal felvázolható egy befogadói alapmodell, mely a versben érzett alkotói szándékra reflektál. A kezdősor: „Mert elhagyatnak akkor mindenek”, egy mozdulattal bevonja az olvasót az elhagyott „mindenek” közé, részévé teszi a majdani elhagyattatásnak és részesévé a válaszkérésnek, hogy — mikor lesz az az „akkor”? Kétszeresen érintve haladunk előre a szövegben, a meghatározatlan narrátor-én szavai által vezetettve, nem szabadulva a sejtéstől, hogy a szavakban nem csak a „mikor”, hanem a „miért” is tettenérhető. Érintett érdeklődésünkkel a világot, melyet a szöveg realitásként teremt meg, elfogadjuk, hitelesítjük magunkban. Formailag a befejező rész reflektál a kezdősor „akkor”-jára: „Akkorra én már mint a kő vagyok”. A visszautalás azonban az „akkor” bekövetkező elhagyattatást elszenvető állapotára utal. A vers ideje nem mozdult el — „akkor” van, folyamatosan vagy éppen mozdulatlanul. A válasz helyett a kérdés feltevésének állandóságáról lehet tapasztalatunk.

Ez a strukturális kiszolgáltatottság, mely az időhatározók összecsengésének a következménye, a vers zárlatában személyes kiszolgáltatottsággá egészül ki. A narrátor-én mindkét szerepben átél magánya, elhagyatottsága, a sírás (reménységétől) is megfosztottsága — hitelesítésünk révén a versben megélhetővé válik. Ezen túl azt már az értelmező teszi hozzá, hogy a magányba hívásnak Pilinszkyknél micsoda holdudvara van. Pilinszky saját modernségét egyenesen abban látta, hogy „a másik embert legelhagyatottabb pontján kívánom megközelíteni”. Ez az „árulkodás” művészetének apokrif-szakraális irányára utal — hogy e gondolatnak, a magány megtapasztalása révén, az alap-olvasattal a közelébe kerültünk, már az *Apokrif* sajátos gesztusára világít rá, mely az elhagyattatásban megmerítésre vonatkozik —, s a didergés, mely majd a szárítkozással jár, e gesztus legfőbb reménysége.

Paul Celan az 1963-ban megjelent kötetének a *Die Niemandrose (Senki rózsája)* címet adta. A címadó szóösszetételt tartalmazó vers, a *Psalm (Zsoltár)* feltehetően Rilke ismert költeményét parafrázeálja. Rilke még így írt: „Rose, oh reiner Widerspruch, Lust,/Niemandes Schlaf zu sein unter soviel/Lidern.” (Rózsa, te tiszta el-
lentmondás, gyönyörűség/senki álmának sem lenni annyi sok/szemhéj alatt).

A rózsa örök ígéret. A szirmok-szemhéjak egymásra borulása-csukottsága az alvás képzetét kelti — ez pedig a kinyílás-ébredés, a „csak rózsaságból” kibomlás ígéretét sejteti. Ha végül „senki álma” is, akkor is, még legalább önmaga. Pusztá létében is esemény, gyönyörködtető. Celan így ír: „...Semmi/voltunk, vagyunk/maradunk, virulva:/Semmi, Senki-/rózsája//Lélekvirágos bibével,/égekopár porzóval,/piros pártával/a bíborigétől, amit/ó a tüske felett-róla/énekeltünk.”

Minden megvan még: virágzás, s a kellékek, csak „gyönyörűség” nincs. A látvány megszűnt — a „rózsaság” jelzőit a látás nélküli szemlélet kölcsönzi. A képből hiányzik a látás érzéki közvetlensége, a tulajdonságok a nyelvi reflexió szellemképei. A rózsa: ivarszervek, s ezek jelzői. A „lélekvilágos”-, „égekopár”-, „bíborigétől piros pártá”-szerkezetek pszeudoképek. A képszerűséget nem a látvány, vagy a látványra mint evidenciára való utalás, hanem a jelentés hordozza. A versnyelv maga értelmezi a rózsát, teremti meg az ének által. A tüske létezése — ez a Semmi-lét egyetlen érzékinek tűnő bizonyossága. A senki rózsájának ez a kifosztott virulása jelezheti azt a költészeti váltást, amiről Pílinzky is beszélt: „Paul Celan... egyszerűen Auschwitz utáni verseket írt.”

A celani versvilág távolságtartó a befogadóval szemben. Ez a distancia abból a magányból is ered, melynek feloldása lehetetlenné válik — a gesztus így nem a meghívás, hanem a hagyományozás mozzanatát tartalmazza. Gadamer egy Celan-kommentárban³ szintén erre utalt: a költemény a maga részéről azt akarja, hogy olvasója mindent tudjon és megtudjon, s mindezt soha ne felejtse el.

Celan *Minden más (Es ist alles anders)* című versének részelemzése tovább árnyalja a hagyományozó teremtés versnyelvi reflexivitásba foglalt megvalósulását.⁴

...
hogy hívják a földed
túl a hegyen, túl az éven?
Tudom, hogy.
Mint a téli regét, úgy,
úgy, mint a nyári regét,
anyád három-esztendő-földje, az volt,
az az,
elvándorol mindenhova, akár a nyelv,
dobd el, dobd el,
akkor megint a tied lesz,
mint a morva medence
kavicsa:
gondolatban, Prágába vitted
a sírra, sírokra, az eleven világba,
rég
eltűnt, mint a levelek, mint
valamennyi lámpa, újra

*meg kell keresned, itt van,
kicsi fehér,
a sarkon túl, ott van,
Normandia-Nyemannál — cseh földön,
itt, itt, itt,
a ház mögött, a ház előtt,
fehér az a kő, fehér, egy víz-
sugár átvergődik, egy szívűsugár,
egy folyó,
tudod a nevét, merő
nappal meredek partja, mint a név,
kezeddél letapogatod:
Alba.*

(Lator László fordítása)

A nevet, a kimondhatatlant, akár a nyelvet, amin név, el kell hajítani, hogy majd vissza lehessen szerezni, birtokba lehessen venni, mint a morva medence kavicsát. A kavics a „nyelv”-jelentéssel való azonosulás felé tart — mint leendő tárgyi, tapasztalati realitás.

Ez az újra megtalálandó — a víz- és szívűsugár által megtisztított — nyelv-kavics, ez a hangsúlyozottan *fehér* beszél. Ez a nyelv-kavics-név megérinthető — szellemi- és tárgyi-tapasztalati léte van. Ez a nyelv-kavics napokkal teli — talán időtlen. A megtapintott, megtalált kő-név megnyilatkozó jelentése: Alba (Fehér).

Ha a régi és új információk aránya felől próbáljuk megközelíteni a verset, akkor kiderülhet: a név azonosságként nem, de emlék-asszociációkkal körülírhatóan tudott, ismert — kétszer is hangsúlyozódik tudottsága. A név kavicsához kötése, tárgyiasítása, a névben foglalt, egy szóban kimondhatatlan jelentésrétegek kavicsba sűrítése az emlékezés gesztusának tekinthető. Azok a helyszínek, ahol a követ keressük, az emlékezés színterei — mintha a kő is azért került volna oda, hogy birtokolja mindezt, feltehetően a név jelentéséhez (melyet most már a kő hordoz) tartoznak, további elemekkel egészítve ki azt. A kő az emlékezés memóriájaként, a megőrzendő konzerválójaként jelenik meg — emlékeztet, szava szerint „ma”, jelenidőben. Az emlékezet kívülhelyezésének a visszavétele a kő megtisztítása, átsugározása után történhet meg.

A versnyelv újraértelmezi a kő hangsúlyozott fehérségét, s ez a fehérség, mint a kő legfőbb tulajdonsága emelkedik vissza a nyelvbe, a kő fehérségében jelenik meg ismét az emlékezet. Az „Alba” szó fehérsége (mely szent és halott, mint a latin nyelv) közvetíti most már az eldobott (kimondhatatlan) helyett azt, ami nem felejthető. Ugyanígy őrzi közben tárgylétét, tapasztalható realitását is — tapintható kő is egyben.

Erre a versre több mint húsz év távolából felel s vet világot a *Notre Dame hátában* című cikk. Ebben a „század talán legszebb emlékművét” mutatja be Pilinszky, amelyet a franciák „német koncentrációs táborokban elhunyt halottaik emlékére” emeltek. Ennek az emlékműnek az útjai *fehér kavicsokkal* vannak behintve... A fehér kavics „képe” a Jelenések Könyvéből, az Apokalipszisből való: „Akinek van füle, hallja meg, mit mond a Lélek az egyházaknak: A győzteseknek rejtett mannát adok és egy fehér követ. A kövön új név van, amelyet senki más nem ért, csak aki megkapja” (2,17”).

E sorok Pilinszky János *Egy szenvedély margójára* című versére vonatkoznak.⁵

Amikor Balassa Péter Pilinszky *Harmadnapja* kapcsán⁶ „egy új kultúrának hagyatékul szánt breviárium”-ról beszélt, melyben Pilinszky „egy régi kultúra originális alapítószeit tisztázta újra, támasztotta fel”, utalt a címadó vers latinul idézett utolsó sorára, latinságában rejlő funkciójára. „Fenntartható-e még... a bűnök bocsánata, egyáltalán a szent szavak, tehát a szent szavak értelme?”

*Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszünhették dobogni szíve —
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.*

A celani „Albával” való módszerbeli összecsengés a Pilinszky-vers szándékát is erősítheti és magyarázhatja. A költői szándékok egymást metszése fényében érdemes még egyszer röviden, befejezésül a szándékok irányáról szólni.

Hölderlin *Patmos* című versének az első mondatát Celan *Tenebrae* című verse parafrázeálta⁷ — a második mondat Pilinszkyé.

Tenebrae

*Közel vagyunk, Uram,
foghatóan közel.*

*Már fogva, Uram,
egymásba marva, mintha
mindönk teste a te
tested volna, Uram.*

*Imádkozz, Uram,
imádkozz hozzánk,
közel vagyunk.*

*Kajlán mentünk oda,
mentünk oda, ráhajolni
katlanra, vályúra.*

Az itatóra, Uram.

*Vér volt, a vért
te ontottad, Uram.*

Csillogott.

*A te képedet verte a szemünkbe, Uram.
Nyitva s üres a szem, a száj, Uram.
Ittunk, Uram.
A vért és a képet a vérben, Uram.*

*Imádkozz, Uram.
Közel vagyunk.*

„Közel van/És mégis nehéz elérni az Istent.” Így hangzik Hölderlin mondata. A Celan-vers címének jelentése: a halál éjszakája. A Celan-versben — a Hölderlinre mutatóban ott a lemondás mozdulata — ez az az idő, amikor Isten közel van. Érinthetően, foghatóan.

Akik beszélnek, szavaik szerint, elmondásuk szerint: áldozatok. Utalásaik alapján, a velük történetek elbeszélése szerint áldozattá válásukban Krisztus hasonmásai. Hangsúlyozzák, emlékeztetve a rájuk hagyományozott imára, hogy ez az Úr akarata. Ha „kajlán”, iszonytatóan is, de ez.

A halál ideje — megigazulás, bizonyosság. Az Úr imájának sürgetése, a közellétükre emlékeztetés — az Úr figyelmeztetése a halálra, a halálukra. Figyelmeztetés a hagyományra. A vers — folyamatos szólómondat az Úrnak és a hagyomány-szerintiség jelenvalóságának. Az Úr a hagyomány felől — van. Az Úr — hagyományról szóló szavak. Az Úr sürgetve kért imája — az Úr szava — az Ő bizonyossága is. Az áldozatok hagyomány szerinti halálvágytudattal közelednek és igazolást várnak. Az áldozatra. A hagyományra. (Idehallatszik a Hölderlin-vers második mondata: „Ahol nagy a szükség, közel/a szabadító.” Az agóniában ott a csönd és a félelem, amit a szöveg-beszéd elfed. Kinek van „szüksége”, ki szorul „szabadításra”?)

A második Hölderlin-mondatot Pilinszky gyakran idézte prózájában. Lírája „nyomtalanul” parafrázálta, átszívárogtatta magán, hogy alaptudásként, költői mozdulatként mutassa fel aztán. Ha „csak” a *Harmadnaponra* gondolunk is.

Nála a „szükség” és a „szabadítás” a „prés” váratlan vigasza. A gesztust érzékelhetjük a *Címeremben*: „Nekünk magunknak muszáj végül is/a présbe kényszerülnünk. Befejeznünk/a mondatot.”

Celan az áldozat mozdulatával ír — *onnan*, Pilinszky az áldozat mozdulatával is — *arról*. Ahonnan Celan kezdi, Pilinszky *oda* tart. „Körülállhatjuk — kívül vagy belül”⁸ —, s csukott szemmel nézhetjük, „Milyen lesz az a visszarepülés,/...milyen lesz a nyitott szárnyú emelkedő zuhanás,/visszahullás a fókusz lángoló/közös fészkebe?” (*Egyenes labirintus*)

Jegyzetek

1. Danyi Magdolna: *Paul Celan (metaforikus) főnévi szóösszetételeinek értelmezéséhez*. Irodalomtudományi Dolgozatok 2. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1988.
2. Szondi, Peter: *Schriften I—II*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1978.
3. Gadamer, H. G.: *Was muss der Leser wissen*. Neue Zürcher Zeitung. 193. (1972) 304. p. 53.
4. A vers — szintén — részlemzése megtalálható Danyi Magdolna könyvében i.m. 50. o.
5. Jelenits István: *Pilinszky-filológia*. Mozgó világ 1982. 12. 112. o.
6. Balassa Péter: *A Harmadnapon — huszonöt év után*. In: *A látvány és a szavak*. Magvető, 1987.
7. Ruth Lorbe utal erre az összefüggésre. In: *Über Paul Celan* (Herausgegeben von Dietlind Meinecke.) Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1970.
8. Balassa Péter: *Az elemzés tárgya: a misztika*. I.m. 155. o.

Pilinszky és a tárgyak

Pilinszky minden szavában hiteles, mert csak a végső képleteket írta le. Csak akkor lépett, ha „muszáj” volt: a szótlanság költészetébe menekült a líra mai szöözöne elől. Ez a szűkszavúság, ez a „beszédes csend” adja költői arculatának legfőbb vonásait.

Úgy írta verseit, hogy ugyanakkor hallgathasson arról, amiről „se írni, se beszélni nem lehet, nem szabad”. „Fedőszavak” mögé rejtette a megnevezhetetlen sebeket, épp csak utalt a kimondhatatlanra, beérte egyetlen jelzéssel a terjengős körülírás helyett.

Ilyen jelzésként, ilyen fedőszóként kerülnek verseibe a tárgyak, s azok közül is a „világ peremére szorultak”, a limlomok, a bádogkanalak, az eldobott újságpapír. „Minden bűnügyben akadnak ilyenek” — írja, a kereszt tövében a szegek, a lágerek múzeumaiban a bőröndök, a csajkák, a pokrócok. Fedőszavak, amelyek a bűntényről beszélnek. Tanúk, amelyek ott voltak *akkor* is. „Jobban érdekeltek, valamivel jobban a limlomok... Mindig az elhányt bádogkanalat, a nyomorúság limlom-tárait kerestem.”

Ilyen limlomok Pilinszky vízióiban a szegek is. Amikor megnevezi őket, nem feltétlenül a krisztusi szegekre utal: egyszerűen eldobált, rozsdásodó vasdarabokra. A szeg számára hulladék; a szegek zöreje: hulladékklárma. Ilyen hulladékklármát idéz fel a költő a *KZ-oratórium*ban: „Mintha szegeket ráztak volna. Mintha szegeket ráztam volna.” Ugyanezt a zajt másutt így írja le: „Léptük (a foglyoké) mostmár csak heves botladozás, fáradságtól súlyos és ügyetlen hulladékklárma. Mintha csukott dobozban forgatnák, forgatnák áju-lásig e zsvajt...a többi száz fogoly topogása, akárha magot ráznának egy óriási szitán.” Az efféle limlomok Pilinszky szemében a világ legfontosabb alkotóelemei. Így jut minden, ami a peremen volt, az univerzum centrumába. Mi mással lehetne modellezni a világot — kérdezi Pilinszky — mint ezekkel a limlomokkal, s valamivel, ami szüntelen pusztul, omlik, széthullik, akárcsak életünk. „Alvó szegek a jéghideg homokban.” — fogalmazza meg a modellt híres *Négysorosában*. S ugyanezt — direktebb módon — prózájában is: „A mindenség modelljét egyedül omlatag anyagból, didergő limlomokból lehet fölrakni”.

Másik négysorosában (*Alkohol*) ugyanilyen limlomként, száналmas, kopott tárgyként szerepel a furcsa hatású „nadrágszár”. Előhívom a lehetetlent, / egy ház áll rajta s egy bokor, / egy néma, néma állat és / egy nadrágszár a szűr-kületben.”

A „nadrágszár” is fedőszó, a megalázott ember fedőszava, a bűnözőé, aki csapdába került. „A férfi arca mint a bűnözőé, / s ez igaz is, volt vétke épp elég, / De most, hogy a sűrű és idegen / erdőben megállítják, igazában / csak egy maradt, nadrágja ráncai.” (*Rossz felvétel*)

A rajtakapott bűnös, az elfogott fegyenc zavart rémülete: ez az, ami megnevezhetetlen, ehelyett kell a fedőszó. „Ismeritek... a rézsút forduló fegyenc-

fejet?" — kérdezi az *Apokrif*, ott is csak utalva a megaláztatásra, a csapdába került ember kitaszítottágára, s ezt kérdezik most a tanúként megidézett limlomok, a „nadrágszár”, a nadrágszár „ráncai” is.

Az emberek közül kivetett fegyenc (itt talán: lágerlakó) éppúgy kitaszított, mint az „állat”, a vers konstellációjának másik fedőszava. Ismerjük a „magányos farkas” Pilinszky-változatát: „Elvetődött egyszer egy faluba,/ és beleszeretett az első házba, amit meglátott./ A szobában emberek ültek.../ Nyitott szemmel állt egész éjszaka,/ s reggel is, amikor agyonverték.” (*Fabula*) Ugyanez a *KZ-oratórium* foglyainak szájából: „Ragyogtak az ablakai./ Világított a faszor végén./ A szobában emberek ültek./ Vonultunk az országúton./ A házat elfedik a fák.”

Fegyenc — állat — ház: ez is összetartozó szócsoport, modell Pilinszky-nél. Egyik oldalon a száműzöttek, az erdő menekültjei, emberek közé, otthonba vágyó „vadjai”, s a másik oldalon a ház, a „tető, amely betakar”, a vágyott, de el nem érhető otthon. Nadrágszár, állat, ház: fedőszavak, egy képlet vegyjelei, a könyörtelen világ egy újabb modelljének tárgyai.

Modellalkotók Pilinszky költészetében az állati lét limlombai is. A „lécek”, a „ketrecek”, a „karámok”, az „ólak” nemcsak az *Apokrif*ban, az *Aranykori töredékben*, a *mélypont ünnepélyében* szerepelnek fedőszóként, hanem abban az összegző versben is, amelyben ezúttal saját énjének, életének, költészetének foglalatát kívánja adni Pilinszky. „Szög és olaj lehetne címerem,/ Mit írhatnék azonban szövegéül?/ Talán azt, hogy mindent megérték / felhők futását és disznók fejét / rálapulva a préskemény palánkra.” (*Címerem*)

Ne higgyük, hogy az állatokat szánják ezek a versek. Az állatok ártatlanok, s mint ilyenek, boldogok: személytelen kínlódásuk az angyalokhoz, Isten leg-hűségesebb szolgálóihoz teszik hasonlóvá őket. A karám, a ketrec, az ól: rólunk vallanak, mézárásokról. „Ember öl állatot, vagy állat embert?” — kérdezi a *Vesztőhely télen*. Nem az áldozat szánandó, hanem a henteslegény, a ketrecet faragó, madarakat „drótvégre” csomózó, farkasokat agyonverő ember.

Így olvad össze a gyilkos és az áldozat sorsa, a ketrec és a helyiség, ahol „lemosdanak a mézáráslegények”. „Ember, állat egyként pulzál szívemben” — írja Pilinszky, s valóban nincs határvonal verseiben a „kézféjek” s a „prémek, paták” világa között. Legszebb párizsi miséjén „istállóban”, meleg ólban érezte magát; vízióiban medvék, farkasok „áldoznak”. Gyönyörűnek találta a vérző, „rühes” ebeket, de elviselhetetlenek a hóhérszoba „muskátliszagát”.

Ezek a ketrecek, karámok persze a mi életünk fedőszavai, az emberi sors limlombai is lehetnek, amennyiben sorsunk hasonló az állatokéhoz.

Az emberi élet berendezései Pilinszky világában mindig magányt takarnak. „Sehol se vagy. Mily üres a világ./ Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy.” — olvashatjuk az *Apokrif* csalódott soraiban. Hiába tér haza az ember: elhagyott tárgyak, értelmüket veszített limlomok fogadják a „gyerekkori ház” helyén.

A *csalódás* tárgyai a bútorok, az otthont hazudó, berendezett úr kellékei. „A kéz csomót köt, kulcsra zár,/ gyufát gyújt és megágyaz éjszakára...*Holott a semmi van jelen.*” (*Kárhozat*) A meleg családi fészek, a lámpafény, a biztos otthon helyett: a némaság, a kongó úr, a magány. „Holott a semmi van jelen” — ez a döbönt felismerés összegzi leginkább azt a fájdalmat, amit a bútorok limlombai hazug reménykeltésükkel, s az ezt követő csalódással előidéznek.

„Mindig / mindig is hazavágytam — írja Pilinszky — remélve, hogy egy szép napon / előnt a sírás, visszafogad szeliden / a régi udvar, otthonunk /

borostyán csöndje, susogása.” Nem fogadta vissza, ahogy nem fogadja vissza egyikünket sem a gyerekkor melegsége. Magányos éjszakáinak „exhumációi” olykor az elviselhetetlenségig fokozták a kint, ilyenkor a házat „meszesgödörnek”, a bútorokat „drótsövénynek, villanyakadálynak” érezte, s mint írja: „a lámpafényben a poklokig” kellett látnia. Különösen is fájdalmas élménye volt Pilinszkynek az éjszakai szobák, ablakok hazug világossága, az emberi meleg-séggel kecsgetető, valójában ürességre, magányra döböntő *lámpafény*.

Ismerte, nagyon jól ismerte azt a fényt, azt a lámpa köré gyűlő meleg hangulatot, amely csakugyan boldoggá teszi az embert. „Van-e szebb annál — kérdezi — mint amikor az Apokalipszis lovasa kenyeret szel lámpafényben?” A családi melegre éhező ember érzékenységgel idézi ezeket a képeket: „...az ebédlőben ég a nagylámpa, középen abrosszal megterített asztal. Vékony kis öregasszony ezüstkanalakat szed ki a fiókból... a lámpák égnek, a tálak gőzölögnek, a gyerekek boldogok.”

Gyakoribb azonban költészetében, amikor a lámpafény hazug. „...egy ablak világít csak: az övé. S az is üres” — mondja a *KZ-oratórium* R.M.-je. „egyszál körte világánál olyan a lépcsőház, akár a tányérba fagyott étel” — olvashatjuk a Sheryl Sutton-könyvben. „...mögötte villanykörték hálója gyullad fel az ásitó ürességben” — írja másutt.

Ha a kivilágított szoba valójában üres, ha az asztalt sohasem ülik körül, ha a villanykörte csak az ürességet teszi nyilvánvalóbbá, akkor csalódásunk mindennél keserűbb lehet. Ahogy a tányérba fagyott étel megcsúfolása a vacsorának, ahogy a kivilágított szoba üresebb és ridegebb a legsötétebbnél is, úgy csúfolja meg legszebb reményeinket a társtalanság. „Kivilágítva és elfeledve” — mondja a költő. Ez a legrosszabb.

Nyilvánvaló, hogy a magánynak, csalódásnak ez az élménye került — persze fedőszavak mögé rejtve — a *Négysorosba* is: „Égve hagyta a folyosón a villanyt.” Prózájában nyíltabban is ír erről az emlékről Pilinszky: „Épp jövök haza. Tompa és üres vagyok a veszteségtől. Besötétedésig bolyongtam az erdőben, hogy időt adjak neki a szóváltás nélküli távozásra... A sötét hallban meglepetten látom a keskeny fénycsíkot szobájának ajtaja alatt. Izzó fémszál a küszöbön... Valósággal megvakít. Fáj. Égve hagyta volna a villanyt, miután eltávozott?” Hazug lámpafény, üres lakás, értelmetlen bútorok: „Holott a semmi van jelen”.

Sem a valóságos, sem a versekben betöltött szerepe alapján nem sorolható a limlomok közé a „monstrancia”. Az egyházi szertartás középpontjába állított szentségtartó Pilinszky költészetében is a *centrum* jelképe, a teljesség foglalatja, az élet lényegét magába záró szakrális keret.

Mégsem áll oly távol a „világ peremére” szorult tárgyaktól, mint hinnénk. Míg az egyház monstranciája az Istent foglalja magába, Pilinszky írásainak „monstranciája” az elesettség, a nyomorúság, a fájdalom fókusza. A legszomorúbb, s ugyanakkor — paradox módon — legszebb „sebek” gyűjtőpontja, mely az evangélium misztikumának fényével emeli őket az Isten magasságába.

A monstrancia „ragyogásával”, a fájdalomnak kijáró szent fényvel övezve mutatja fel Pilinszky a „vasgolyót”, a tette súlyától mozdulni sem tudó bűnöző fedőszavát; a „fiatal intézeti lányok...gyönyörű börtöntöltelékek” elesettségét, a „sántikáló” szépséget; mindent, ami „baleset”, ami szeplő a tökélyen. Hozzájuk szól az evangélium, ők méltók rá, hogy az Isten ölelését elnyerjék, hogy az Istennek kijáró helyre — a monstrancia dicsfényébe — jussanak.

Ahogy a limlomokat, úgy akarta Pílinzsky az emberi elesettséget is a „világ szívébe” juttatni. „...egy szép tenger hajnalban nem kíván bizonyítást. — írja — De egy eldobott újságpapíros igen.” Ennek a „bizonyításnak”, az elesetség centrumba juttatásának az eszköze a monstrancia. Így ad a költő „nevet, gyönyörű nevet” a fájdalomnak, azzal a tárggyal, ami csak az Istent illetné meg.

A szentségtartó és a szentségház képe Pílinzsky írásaiban gyakran jelenik meg a hó és a tengerzúgás motívumával együtt. „Betemetett, alacsony hóbucca, lépcsősor. Felnövekvő csengettyűszóban miseruhába öltözött kislíú lépked föl a jeges lépcsőkön. A tetőn valami alól kiszabadít valamit. Egy aranymintás, fehér tabernákulumot. Kiveszi belőle a szentségtartót, s vele együtt visszatér a házba... Fény egyedül a szentségtartón... lassan fölerősödő és elhaló hullámverés...”

„...megbámultuk a porköpenyes kislíút,...amikor egyedül az óriási téiben föllépkedett a jeges lépcsőkön a betemetett tabernákulumig, s fölmutatta a napot...” Hasonló fordulatokkal találkozunk verseiben is: „örökre hó alatt marad / az a bizonyos tabernákulum”; „elsüppedek a hóésésben...Monstrancia”.

Ezekben a szövegekben a szentségtartó teljesen eggyéolvasszja a világ elesettjeinek, s az ő arcukban felismerhető Istennek a képét. Maga az Isten szól meg a monstrancia felemeléskor: az ő hangja a tengermorajlás, az ő végtelenségét zúgja vissza az óceánok végtelensége, sosem szűnő hullámozása. Hallgatása pedig olyan, mint a hó, a mindent befedő egyenletes fehérség.

Ezzel a tartalommal jelenik meg a monstrancia — tenger — hó hármas konstellációja a *Vesztőhely télen* soraiban is: „S a hó, a téli hó? Talán / számúzott tenger, Isten hallgatása.”

Pílinzsky költészete a világ fájdalmát kívánja megnevezni. A „plakátmagány”-t, a „hideget, a gödröt”, a vergődést és a kivetettséget. Ennek a fájdalomnak a tanúi a tárgyak, ennek a „hányódásnak”, Istenhez emelő kerete a monstrancia. Tárgyak, melyek az életről vallanak, s melyek maguk is élnek.

Számára ez nem élettelen világ: a szegek és a limlomok, a vasgolyó és a karámok, egy nadrág ráncai: mind-mind élnek. Élnek és megsebeznek mindenkit, aki lát, akit érzékenysége „poklokra csavart” pupillákkal bocsát a világba.

Az ilyen ember — így Pílinzsky is — nem a haláltól fél. Számára „egy gyermek szeméi” lehetnek ijesztők, vagy éppen önmaga. A benyomások sebzik meg, egy „kézmozdulat”, egy elhányt „bádogkanál”. „Leteríti” minden tapasztalat, „nyakszirtjére” csapva ontja vérét a látvány. Meglát egy foglyot, s a szívét „követelő” emlék sosem ereszti el többé. A kardvirágok szemébe vágnak, életében minden „csurom vér”.

Élnek és ölnék a tárgyak. Az „utipoggyász” összekaszabolja gazdáját, a kivilágított szoba csalódása gyilkos rohamban veti magát áldozatára. „...kilépek a villából — írja Pílinzsky —, s valaki leüti a kalapomat. Nem tudom, hányan lehetnek, sőtét van, s annyi a bokor, lehet, hogy csak egy valaki üt-ver, döfköd, tépdés.”

Így jut el a költő *Négysorosában* is az „Alvó szegek”-től addig, hogy „Ma ontják véremet”. A mindenség modelljétől: saját válaszáig. Attól, hogy mi is a világ, addig, hogy nem bírja tovább. A tárgytól az érzékelésig, a látványtól a reflexióig.

A Vigilia beszélgetése

Rónay Lászlóval

— *Melyik minőségében beszélgetünk? Az Új Ember főszerkesztőjével? Az Irodalomtudományi Intézet osztályvezetőjével? Az egyetemi oktatóval?*

— Rónay Lászlóval. Így hívnak. Így szoktam aláírni a cikkeimet, ezen a néven jelennek meg a könyveim. Igaz, Siki Gézának is neveztem magam. Nem egészen a saját jószántamból.

— *A sok közül melyik az otthonod?*

— Egyetlen egy van. Igazi otthon. A családommal élek ott. Feleséggel, gyermekeimmel. Ide sosem hatolt be az a világ, illetve a világnak az a megrontott szelleme, amelyet másutt nem tudtam kikerülni. Otthonom még a rózsadombi kis templom, ott ministráltam gyerekkoromban, mióta felépült. Előtte a Mártírok útjára jártam a ferencesekhez.

— *De piarista diák voltál.*

— Igen. Meglepően sokan vagyunk manapság, volt piarista diákok. Emlékezetem szerint tíz évvel ezelőtt mintha kevesebben lettünk volna. Akkoriban a mi szakmánk vidékén ketten emlegettük nagybüszkén, hogy a kegyes atyák neveltek: Pomogáts Béla meg én. Írtunk is arról, mit köszönhetünk a piarista iskolának, a sokat emlegetett piarista szellemnek. Mások valahogy nem írtak, nem nyilatkoztak erről akkortájt. Legalábbis én nem olvastam ilyen jellegű vallomásokat.

— *Személy szerint te mit köszönhetsz a budapesti piaristáknak?*

— Ne haragudj, azt lehetetlen e keretek között elmondani. Csak címszavakat sorolhatok; fegyelmet... hazaszeretetet... hűséget... hagyománytiszteletet... De ezek így üresen csengenek. Azt köszönhetem, hogy olyan igazi osztályfőnököm, történelem- és latintanárom volt, mint Gál István (sosem vallottam szegényt a latintudásommal az egyetemen, pedig alaposan elvették tőle a kedvem). Olyan matematikus oktatót mint Pogány János, akivel én készíthettem az utolsó interjút a Vigilia számára. Szegény, úgy emlékezett rám, mint igyekvő tanítványára. Édes Istenem... Kovács Mihály... Nem voltam én fizikuspalánta, dehogy voltam! Olyasmi áradt belőle, ami átjárt bennünket, hatókröket is. Szemenyei László. Páratlan ember, csodálatosan értett a diákok nyelvén. Fekete Antal, Tóni bátyám. Ó szerencsére él. Gál tanár úr is él. A magyar órák rendszeressége! Hogy később elfogadható tanár lett belőlem, azt részben azok a vázlatok okozták. Hej, pedig de csüggedten magoltam őket! Hegyi Ferenc... A tanítványainak többsége nem kedvelte. Nagyon ironikus volt, kicsit megkeseredett. Ha valakinek leverik a fél ve-

séjét, nem szokott vidám lenni. Nagyon szerettem. Rendkívül művelt volt, de szemérmesen rejtette magát.

Szóval a szellem. A vére menő követelés; hozz ki magadból mindent, amit csak tudsz. Alakíts ki magadban olyan vallásos érzést, amely nemcsak az érzelmen, hanem a tudás bizonyosságán is alapszik. Valami ilyesmi.

— *És a ferencesek?*

— Ó, az egészen más kapcsolat volt. Hatéves voltam, már ministráltam, Achilles testvér nyájába tartoztam, aztán Szerén atya fiai közé. Ide tartozni — dicsőség volt. Én voltam a legkisebb „fia”. Reggel mentem az iskolába, onnan a ferencesekhez, késő délután keveredtem haza. Rúgtuk a labdát az udvaron, Achilles adott kenyeret, Paulin testvér még zsírt is kent rá. A béke szigete. Ilyennek képzelhették az antikok. No, és később; Matyi bácsi, aki minden nyáron eljön, túl a nyolcvanon is, Szárszóra, s akit a gyermekeim ugyanúgy szeretnek, mint én. És hát Tamás Alajos. De ez akár egy regény is lehetne. Lojzi bácsi. Olyan volt, mint egy regényhős. Lobogott, áradt belőle a lelkesedés, magával ragadta az embereket, s mellesleg őrizte az egyházi zene értékeit. Nemzedékeket nevelt. Én akkor ismertem meg, amikor még nem vezényelt, hanem lelkipásztorkodott. Két percet beszélt. Emiatt cseppet sem szomorkodtunk.

— *Nem beszéltél még édesapádról, Rónay Györgyről.*

— Ne haragudj, róla nem tudok beszélni. Ő több volt nekem, semhogy szavakba önthetném. Az apám volt, a példaképem, amit elértem, neki köszönhetem. Annak, hogy volt. Hát, ennyi.

— *Kit éreztél közel magadhoz a nemzedéktársai közül?*

— Majdnem mindenkit ismertem. De ne felejtsd el, gyerek voltam. Úgy tekintettem rájuk, mint mesebeli hősökre. Ott voltak, ették anyám szendvicseit, vitatkoztak, beszélgettek. Igazán közel Thurzó Gáborhoz kerültem, a keresztapámhoz. Mintha idősebb barátom lett volna. Haláláig majdnem minden szombaton elmehettem hozzá. Néha nagyobb szüksége volt rám, mint nekem rá. Rettentően érzékeny volt. Észre sem vette, milyen gyakran sebez meg másokat. Folyvást haragot tartott és kibékült. Ez volt az élete. Megsértett valakit és megsértődött, hogy az haragszik rá. Aztán megjelent és kibékültek. Szerencsémre ezt a körforgást én csak messziről láttam. Üldögéltem az ágya szélén, töltöttem poharába a bort, pislogtam a félhomályban, mert mindig behajtotta a zsalugátereket, s hallgattam a következő elbeszélésének, regényének tartalmát. Képtelen volt másként írni, csak ha előszóban kipróbálta a hatást. Remek elbeszélő volt, így aztán mindig hatott. Írásaiban is érezni néhol az élőbeszéd lomposságát, a poénra való törekvést, a hatáskeltést. De vannak remekművei. Az utolsó elbeszélései. Amikor bejött a fiú — Bettina von Ármin néven szerepelteti — szabályosan kifosztotta. Ahogy szűkülve nézett szembe a halállal. Iszonyatos volt a haldoklása. Az életem felét adtam volna oda, hogy ne szenvedjen annyit. Gondold el, a feleségem orvos, látott már szenvedőket. Sírt, amikor Thurzó elment tőlünk. És szegény, még akkor is reménykedett. Apám más volt. A falnak fordult. Elege volt az életből. Egyébként nem csodálom. Azt a sok árulást, hazugságot...

No, de a nemzedékről kérdeztél. Sőtér. Nem szeretném szépítgetni a valóságot. Rendkívül művelt volt, okos, de mindvégig megőrzött magában valami

gyermeki adottságot. Mint a rossz gyerek. Ha volt valami a füle mögött, el-tűnt. Néha évtizedekre. „Gyurkám, hát ez nagyszerű! Össze kellene jönnünk!” Valahogy mégsem jöttek össze. Aztán egyszercsak megint együtt ebédeltek. Apám csak ennyit mondott; „Ez a Pisti...” Olyan elnéző, megbocsátó kedves-séggel. Élete végén nagyon közel kerültünk egymáshoz. Akkor már nyugdíjas volt, s megérintette az elmúlás, de ő — azt hiszem — nem is sejtette. Vacsoráznunk jártunk hozzájuk, ő főzött. Csodálkoztam, milyen szívesen foglalkozik Rahnerrel, Simone Weillel. Kitűnően ismerte őket. Amíg igazgatóm volt, szerintem azt sem tudta, hogy ott dolgozom az Intézetben. Öregkorában a feleségemhez kötődött. A halála előtt Judit rohant vele a kórházba. Hiába, orvosnak lenni nem hálás dolog. Nem jelentékeny regényíró, mégis büszke vagyok, hogy kivasaltam belőle egy-két írást. Esszéket, vallomásokat, az *Innen és Túl* bevezetését. Akkoriban olyan volt, mint ifjúságában lehetett. Volt a személyiségében valami súlyos, megingathatatlan. És ez bizonyos helyzetekben — bőven voltak ilyenek — védelmet jelentett az egész intézménynek. És nem keveset tett az igazi irodalmi értékrend megteremtéséért. A temetésén én búcsúztam tőle az Írószövetség nevében. Ő búcsúzott apámtól, én tőle. Szívszorító volt. De ott volt a sírnál Jelenits Pista is. Mert Sótér élete végén visszatalált oda, ahonnan elindult.

— *Sótérről természetesen az Intézet jut eszünkbe. Az Irodalomtudományi Intézet...*

— Bocsáss meg, hadd beszéljek előbb az egyetemről. Az én egyetemeimről, hogy illetéktelenül ugyan, de Gorkijt idézzem. Számomra rengeteget jelentett az egyetem. A piarista nevelésnek egyetlen negatívuma — legalábbis az én számomra — az volt, hogy elzárt bennünket a világtól. Megjegyzem, nem is volt olyan nagy baj, hogy elzártak bennünket az ötvenes évek szellemiségétől. Hogy egy másik, igaz szellemet közvetítettek, annak meglétét bizonyították. Szóval, másodszori nekirugaszkodás után felvettek...

— *Mit csináltál az érettségi után?*

— Az Új Ember Kiadóhivatalába kerültem. Apám hozott ide, az első fizetésemet az övéből vonták le. Ezt persze nem tudtam. Ahhoz képest megdolgoztattak. Alaposan megdolgoztattak. Lépésről lépésre emelkedtem a kiadóhivatali ranglétrán. Archívum... címnyomógép — ez rettenetes munka volt — ...könyvelés... levelezés. A felejthetetlen expedíciók. Ragasztás, kötözés. Ha beszállhattál a kötözők közé, az volt itteni léted tetőpontja. A befogadtatás és beavattatás.

— *Egy évig tehát az Új Ember Kiadóhivatala.*

— Nem. Amikor 1956-ban az egyetemre kerültem — csináltak nekünk, gyanús figuráknak, egy külön szakot, a pedagógiát. Erre vettek föl, és pont engem, pedagógiára —, tovább dolgoztam az Új Embernél is. A szabad időmben.

— *1956. október 23.*

— Apámék a Mátrában üdültek. Pesten és Budán ott voltam én is mindennütt, ahol mások. Ejjel jöttem haza, szegény Zimándi Pistát, akit hozzánk mentett apám a szerzetesek szétugratásakor, majd a frász törte. Már nem emlékszem pontosan, melyik nap mentem be az Új Emberhez. Mihelics Vid azt mondta, gyere velünk, fiacskám, újra elindítjuk a Hazánkat, a keresztény-demokraták lapját. Szükség lehet rád. Majdnem szétvetett a büszkeség. A Mérleg

utcában írtuk a cikkeket. A professzor úrra emlékszem, Mátrai Béluskára, feltűnt Keresztes Sanyi, aztán Szofika, aki megállás nélkül zakatolta a mi lelkesült szövegeinket.

— *Emlékszel még, milyen cikkeket írtál abba az első és egyetlen számba?*

— Mintha én írtam volna a sportrovatot. Arra biztosan emlékszem, hogy arról értekeztem, mennyire üdvös volna, ha az orosz nyelv oktatása mellett egyéb nyugati nyelveket is tanítanának az iskolában. Erre azért emlékszem ilyen határozottan, mert első vagy másodéves egyetemista korunkban Trencsényi-Waldapfel Imre elvezényelt bennünket az ellenforradalmi kiállításra. „Eltársak — kiálltotta, s ujjával fenyegetően mutatott az egyik tárlóra, amelyben legnagyobb réműletemre a Hazánk pihent —, a klerikális reakció is hallatta szavát!” Szerencsére rövidlátó volt. Ott vége szakadt volna egyetemi pályafutásomnak.

— *Olyasmit mondtál, hogy ez a pályafutás fontos volt számodra.*

— Nagyon. Remek tanáraink voltak. Azaz; voltak remek tanáraink is. Első évben Szabó Árpád. Elfelejtettem mondani; azokban a zavaros időkben szakot cserélhettem. Pánikszzerűen menekültem át a latinra. Akkor még nem is sejtettem, hogy Trencsényi-Waldapfel munkásór-egyenruhában, pisztollyal a derekán szervezi ott a KISZ-t. Sehogy sem akart növekedni a létszám. Egyszer aztán diadalmasan toppant be; „Eltársak! K. elvtárs — itt egy olyan valakinek a neve következett, aki nemrég írta magáról lapunkban, hogy hitét mindig megőrizte — belépett a KISZ-be!” Szóval Szabó Árpád egyszerűen elbűvölt a stílusával. Ritoók Zsigmond az emberségével. Őket persze egyhamar kipucolták az egyetemről. Akkoriban nem volt szükség ilyen emberekre. Inkább a falusróbertekre. Horváth János. Az ifjabb. Óriási tudós volt, végtelenül szerény.

A magyar szak. Engem azért inkább az érdekelt. Szathmári István a nyelvészetén. Három évig gyúrt bennünket, meg is tanultuk, amit kellett. Mióta őt ismerem, tudom, milyen a kedves szigor. Na, és persze Bóka. A csodálatos, sziporkázó, mélyen emberi Bóka. Az esti legendás szemináriumok. Én ezt a Bókát ismertem, ezt szerettem. Mások, korábban, egy másikat. Az kevésbé volt szeretetre méltó.

Az egyetemen mintha családban éltem volna. Nem kollégákkal jártam, hanem kedves rokonaimmal. Bárhol, bármikor találkozunk is, folytatjuk, ahol húsz-harminc éve abba hagytuk. Balogh Elemér, az író. Szilvay Eörsike. Hűtlen lett a latinhoz. Családjával zenei sikereket aratott. Várallyay Zsóka. Nemrég futottunk össze Szolnokon, ...Piri Györgyi ...Kurucz Ági. A klasszika-filológia nagy tehetsége volt. Korán elhunyt szegény. Pócze Ági, oldalán Baranyai Tiborral, aki ugyancsak hamar ment el. Zsolt Angéla... Kőszeg Feri. Elkésett a vizsgatanításról. Igazi bravúr volt. Legendával övezte fejét, melyre később pofonokat is kapott.

Közben az első írások a Vigiliában. Rossz írások. Mégis. Gondold meg, tizennyolc éves voltam, amikor az első cikkemet írtam. (Szegény apám, talán egyetlen szót sem hagyott benne.) Az Új Emberben. Nem az volt az érdekes, hogy írhatok, hanem az, kikkel élhettem együtt. Mihelics Vid. Rengeteget tanultam tőle. Szigeti Endre. Az egyik legtisztább, legjellemesebb ember volt, akit csak ismertem. Sinkó Feri. Sajnos én búcsúztattam a sírjánál. Nem ilyen végkifejletre számítottam. Rengeteg sérelem, igazságtalanság érte. Szerettem volna valamit jóvátenni. Nem érte meg. Doromby Karcsi. A nyugalom, a derű

mintaképe. Mindenhez értett, semmiféle arisztokratizmus nem volt benne. Magyar Feri. Rengeteget segített nekem, hogy befogadjanak. Aztán, évtizedekkel később aláírta az obsitomat; az Új Ember, sajnos, annyira rossz anyagi helyzetben van, hogy nem tudja tovább fizetni számomra a havi 1500 forintot. Később mondták el, nem az ő ötlete volt. Kár, hogy a nevével szentesítette. Dehát láttam én csúnyábbat is. Amikor édesapámat eltávolították. „Sík Sándor rossz szelleme.” „Az egyház és állam közeledésének akadályozója.” „A fiatalok elnyomója.” Majdnem belerokkant. Nem egyházi emberek álltak melléje. Azok hallgattak, vagy rossz lelkiismerettel asszisztáltak. Csak Belon Gellért. Igaz, mit tehetett? Volt neki is baja elég. Thurzó bezzeg igen! A szeretetben leköpködött Thurzó. 1962-ben végeztem. Közben kihagytam egy évet. Utáltam már azt a szellemet. A nyomást, az állelkesültséget. Szó sem lehetett arról, hogy az Új Emberhez vagy a Vigiliához kerüljek. Repültem. Bicskéig. Itt kezdtem tanítani. Itt töltöttem életem legboldogabb éveit. Itt tanultam meg, mi a szolidaritás, az igazi barátság. Mit jelent a tanár és a diák kölcsönös szeretete. A cigánygyerekek. Egyszer azt mondta az egyik: „Mágá még vándor is lehet.” Felejthetetlen nyolc év volt. Utáltam reggel 5-kor kelni, de a vonaton ráértem, olvastam, s megírtam első könyvemet. *Az Ezüstkor nemzedékét.* nem éppen dicső könyv, de amiről írtam, az Ezüstkor nemzedéke, az fontos volt, és az is maradt. Ki is fásiroztak becsülettel. A legalaposabban Eörsi István. Balról. Nagyon balról. Ma az egyetemisták föl nem foghatják, miért lehetett Jékelyről vagy Weöresről csak óvatosan írni, folyvást ellentétes kötőszavakkal ékesíteni az értékítéleteket. Szerencséjük, hogy nem értik.

Dramaként éltem meg, hogy el kellett jönnöm Bicskéről. Két gyerekem volt már, nevelni kellett őket, az utazás rengeteg időmet elvette. A Petőfi Irodalmi Múzeumba kerültem.

— *A Múzeumról mindig ellentétes hírek keringenek. Te melyik Múzeumot ismerted meg?*

— A létező legrosszabbikat. Csaták, intrikák. A főigazgatóm egyszer ezzel a kellemes fenyegetéssel örvendeztetett meg kettőnket Parancs Jancsival: „Ellenségeimet felmorzsolom!” Utána módosított valamit: „Inkább hermetikusan elzárom.” Így aztán egy távoli részben lakoztunk, félig földbe vajt, kifúthetetlen teremben. Nem járt arra a madár sem. Egyszer a minisztériumból jöttek „körülnézni”, „tájékozódni”. A főigazgatónk vezette őket. Mintha Tűzföldön jártak volna. Egyenesen a klozetba kalauzolta a vendégeket.

Ebben a nagy névtelenségben és kivetettségben az volt a jó, hogy dolgozhattam. De ha nincs némi humorérzésem, nem bírtam volna. Az a légkör... „Dezsőkém — ez Tóth Dezső volt —, tennünk kell valamit, ez a könyv sért bennünket.” (Mándy Iván: *Előadók, társszerzők* című könyvét jelentette föl az illető). Törtetés... feljelentés... Ezek az emberek itt vannak ám ma is. Vezető állásban. Vagy oda készülnek, felajánkoznak. „Eltársak, Ottlik Gézának a Nyugatról írt vallomását nem tehetjük a tárló tetejére. Kicsit el kell takarni.” „Márai Sándor levele? Ki az a Márai Sándor? Ellenség, elvtársak!”

Jöttek, jövegettek a tanulmányaim, könyveim. Akkor már rendszeresen foglalkoztam a nyugati magyar irodalommal. Béládi Miklós kezdte, s Pomogáts Bélával mi ketten ügybuzogtunk mellette. Nem volt éppen hálás feladat. Gyanús ügy volt. Gyanús volt mindenki, aki beleártotta magát. Amikor 1973-ban az Intézetbe kerültem — ezt alighanem atyai barátomnak, Bodnár Györgynek köszönhettem —,

kicsit védettebb helyzetből folytathattuk a feltárást. Mintha alagutat ástunk volna. Közben rengeteg dilettáns írásra és néhány remekműre bukkantunk. Sok barátot szereztünk (és természetesen ellenségeket is azok köréből, akiknek „ott” halvány sejtelmük sem lehetett arról, mit jelent a nyugati magyar irodalmat kutatni „itt”).

— *Mi volt az intézeti feladatköröd?*

— Amikor odakerültem, pontosabban „odamentettek” a Múzeumból, már folyt a nagy munka; a mai magyar irodalom történetének írása. Jött Bodnár, jött Béládi zordan. Ültünk, olvastunk, javítottuk a kéziratokat, könyörögtünk a szerzőknek, készüljenek el határidőre. Aztán csaták a lektorokkal. A kultúrpolitikusokkal. Ők voltak az erősebbek. Kezdtünk mindent előlről. Béládi csapkodott. „Elég volt!” Megmagyarázták neki, szegénynek, az Intézet léte forog kockán. Ültünk hát a romhalmaz tetején, húztunk, átírtunk, javítottunk. De ez azért nem volt annyira tragikus. Otthon éreztem magam. Rengeteget dolgoztam, sok kiváló íróról én írhattam meg a fejezetet. Szabó Lőrinc... Kálnoky... Ottlik... Rába... — lapozd csak föl a kézikönyvet, ma már én is csodálkozom, hogy ennyit olvastam és írtam a javítgatások mellett. Műfordítás... Esszé... Hihetetlenül tanulságos volt.

És azok az eszmecserék még a régi osztályon! Amikor Rába György hozzászólt, úgy éreztem, reménytelen. Ennyit én soha életemben nem fogok tudni. Ott, az Intézetben már készülődött valami. Új irodalomszemlélet, amelyet megtermékenyítettek a legmodernebb törekvések. Nyitott, elfogulatlan irodalomkép, amelynek elidegeníthetetlen része a kisebbségi, a nyugati magyar irodalom. Ahol nem az a fontos, hány hűségnyilatkozatot tesz az író, hanem hogy milyen műveket ír. Nagyon éles, kritikus, de baráti szellem uralkodott az Intézetben. Edződünk, tanultunk, s igaz barátokra leltünk. Soroljam? Pomogáts Béla... Kenyeres Zoltán... az örökvidám Vujicsics Sztoján, akit mindig mindenütt megfúrnak, Vársárhelyi Miklós. Mintha az apánk lett volna. Bodnár Gyurka, aki ma is kicsit ütődött fiainak tekint bennünket. (Lehet, hogy tényleg azok vagyunk.) Néha olyan volt az Intézet, mint az ostromlott vár. Mi meg egymás mellett a lövészárkokban. Manapság megfordult a dolog; akik ostromolták, azok terjesztik róla, hogy a sztálinizmus fészke volt. Pomogáts, a sztálinista... Akár egy groteszk színmű. Nem tréfa, olvastam ilyesmit mostanában!

Közben egyfolytában a nyugatosokat forgattam. Főként Kosztolányit. Elragad az eleganciája és a könnyedsége, ami annyira idegesítette Babitsot. Kiss Feri akkor írta róla a könyvét, s alighanem merészség volt, de én is megírtam egyet. Hogy jó lett, legalábbis olvasható, az Kiss Feri segítségének és Rába hihetetlenül alapos lektori jelentésének köszönhető. 1945 után az első könyv Kosztolányiról. Kandidátusi értekezésem is ez lett. Aggastyán voltam, mire a tudományok „jelöltje” lettem. Utáltam vizsgázni. Húztam-halasztottam. Oroszból... feltette a drága Horváth Iván oroszul a kérdést; „Mivel foglalkozik?” Mármint én. Vágtam a választ: „Meghalt”. Úgy értettem, mivel foglalkozik Kosztolányi. A vizsgáztatók jobbra-balra dőltek a nevetéstől. Őt pontot kaptam. Majdnem a maximális pontszámot. Irodalomból is vizsgáznom kellett. Az egyik kiváló irodalomtörténész azt kérdezte, emlékszem-e a *Kristálynézőkre*? Tudod, Harsányi Kálmán nagyon fontos, korjellemző regényére. Szerencsémre emlékeztem. De ha nem? Életem egyik legkellemetlenebb emléke ez a vizsga, pedig a többiek végtelenül kedvesek, tapintatosak voltak. Igazi kollégák. Végül kandidátus lettem, az irodalomtudomány „jelöltje”. Sajnos apám ezt nem érte meg. Örült volna, én meg bosszanthattam volna: „Látod-látod, te még csak kandidátus se lettél!”

1978-ban halt meg. Elmondhatatlan csapás volt. Orvospárti vagyok, de sosem bocsátom meg a Széher úti kórház orvosának, amikor egyszerűen kirakatta a szobájából. Másnak kellett a hely. Rónay György úszik a folyosón, át a másik szobába. Ott halt meg: az utolsó emlékem, hogy kelkáposzta főzeléket akartak beletömni. Ha a ma sokat szidott Kútvolgyibe kerül, talán élve marad. Nem, ezt nem tudom megbocsátani magamnak!

— *Azt mondják, abban az évben a Kossuth-díj várományosai között volt A párdúc és a gödölyéért.*

— Soha nem jártam arrafelé, ahol a díjakat osztják. Ő sem. De egyvalamire büszke volt; az 1942-es Baumgarten-díjára. Kossuth-díj... Azt valahogy nem az öfélék kapták. Persze azért akadtak, akik egész szépen kapogattak. Úgy éltem meg, mint kései igazságtételt, jóvátételt, hogy az Írószövetség most felterjesztette posztumusz Kossuth-díjra. A nagy számok törvénye szerint ezt sem fogja megkapni.

— *Béládi halála után lettél osztályvezető az Intézetben.*

— Valakinek be kellett fejeznie a kézikönyvet. Pomogátschal mi ketten meg lehetőségen jól ismertük minden lapját. Volt alkalmunk ismerkedni vele. Felültetek hát bennünket a kéziratalomra, osztályvezetőként.

Az Intézetnek volt egy érdeme. Itt kezdtünk el először intézményesen olyan irányzatokkal foglalkozni, akik és amelyek szinte teljesen kívül estek a kutatás szemhatárán. Nem lehetett velük foglalkozni. Nem és kész. Szó sem volt még rendszerváltásról, amikor Pomogáts elkezdte feltárni az erdélyi magyar irodalom történetét és az 1956 körüli író-dokumentumokat. Én ízlésemet, ismereteimet követve nekikezdeztem Sík Sándor életműve feltárásának, a katolikus irodalom elemzésének.

— *És Márai? Hogyan jutottál el éppen Máraihoz? Róla könyvet írtál, kedvezően fogadott könyvet.*

— Elmondtam már, hogy nekifohászkodások után kandidátus lettem. Akkor elhatároztam, megszerzem a doktori fokozatot is, hiszen azt nem előzik meg ostoba procedúrák, nem kell levizsgáznom semmiféle bizottság előtt, melynek egyik-másik vaskalapos tagja meg akarja szolgálni a vizsgadíjat. Juhász Ferenc költészetével kezdtem foglalkozni.

Németh G. Béla, a kitűnő irodalomtörténész — tőle ugyancsak sokat tanultam, holott nem volt a tanárom, sajnos — megkérdezte: miért nem Máraival foglalkozom? Hiszen Kosztolányi után Márai következik a folytonosságban.

Az Intézetben lelkesen támogatták a témaváltásomat. Olvastam-olvastam Márait, szerencsére megvoltak itthon apámnak dedikált kötetei. Kikötortam — részben Vásárhelyi Miklós jóvoltából — kiadatlan cikkeit, elbeszéléseit, s rádöbentem, akik addig írtak róla, rendszerint beleestek a kor csapdjába; azt aényt, hogy valaki polgári otthonban születik, nyelveket tanul, olvashat, netán zongoraórára járatták, eleve gyanúsnak gondolják. A „polgár” a mi irodalmi tudatunkban romlékonyat, hazafiatlant jelent. A „polgári korlát” jelzős szerkezet szinte minden irodalomtörténeti könyvben visszaköszön. A „proletár”, a „paraszt”, az igen! Ám szégyen polgár, a gonosz urbánus, ő mindig „továbbmegy”, holott „hígmagyar”. Kosztolányiról épp ellenkező benyomásokat szereztem, Márai esetében még inkább. Hihetetlen öntudattal vallotta magát magyarnak, mereven ragaszkodott magyarságához az idegen környezetben is. Magyarnak lenni szerinte kötelességünkkel teszi, hogy igyekezzünk művelődni, s nem folyvást Európát után loholni fájdalmas

kisebrendűségi érzéssel szívünkben, hanem természetes öntudattal otthon lennünk benne. Miért kellene röstelnünk, hogy nekünk „csak” Arany Jánosunk van, a németeknek ugyanakkor Heinéjük? Cseppet sem irigylem ezért őket.

Az én nemzedékem sebesültje, kárvallottja ennek az ostoba szemléletmódnak. Épp akkor nem tanulhattunk idegen, nyugati nyelveket, amikor a nyelvtanulásra a legfogékonyabbak voltunk. Így aztán tényleg nehéz európainak lenni. Kínkeservesen, szótárazva olvasok, de oldottan csevegni németül vagy angolul képtelen vagyok. Szégyellem. De most már késő. Marad a szótár és a bárgyú mosoly idegen nyelven beszélők társaságában. Értem, amit mondanak, de nem tudok kommunikálni velük. Némává, süketté alacsonyítottak. Biztos volt hiba bennem is. Persze némi kárpótlás, hogy ismerem a görög-latin kultúrát.

Gondolhatod, annál inkább nekiveselkedtem Márainak. Ő aztán „hallott”, „látott”. Megírtam a könyvemet, s hála a témának, no meg Németh Gézának, aki rábírt a változtatásra és az Intézetnek, mely lelkesen támogatta, az irodalomtudomány doktora lettem. Mindig dührohamokat kapok, amikor újsütetű nemzetmentők arról szavalnak, hogy az Intézet megbénította a kutatást sztálinizmusával. Persze, majd éppen egy sztálinista intézményben mondják: foglalkozz fiam Sík Sándorral meg Máraival. Érdekes, ezek a „tisztázó szándékú” publicisták hajdanában könyvkiadóknak csücsültek és Babitsot meg Kosztolányit, Krúdyt meg Mikszáthot csonkították, írták át. Más mai neofiták szigorúan tiltották olyan könyvek, szamizdatok olvasását, olyan filmek bemutatását, amelyekből most kiállítás rendeztetnek, s a köztársasági elnök oldalán jelentik be, mennyire repes a szívük, hogy ennyit változott a világ. Kolumnás cikkeket írnak, hogyan, miként kell megvalósítani a rendszerváltást, tanácsokat adnak a vezető pártnak, kiktől szabaduljon meg, s kiket állítson a helyükbe. Ugyan ki járhat közben a fejükben? Sajnos az a baj, hogy sokan nem ismerik a múltat. Nem vagyok semmiféle bosszúállás vagy leszámolás híve, az egyéniségem sem ilyen. De hogy régi besúgók ma tisztakezü döntnökök lehetnek a kultúrában, az enyhén szólva furcsa.

— *Mintha programbeszédet mondanál. Szívesen vállalnál politikai szereplést?*

— Isten mentsen! Ahhoz tehetség kell. Pókerarc, nyugalom, az indulatok elfojtása vagy éppen kellő pillanatban, szabadjára engedése. Türelem. El kell viselni, hogy nyilvánosan ostobának nevezzenek esetleg olyanok, akikről tudod, fogalmuk sincs a dolgokról. Ez nem nekem való.

— *De hiszen a családban csak van hagyománya a kereszténydemokrata eszmevilágnak! Apád a Barankovics-párt képviselője volt!*

— De nem volt politikus! A Barankovics-párt kapkodva alakult, rohamtempóban gyűjtötték össze azokat, akik hajlandóak voltak bekapcsolódni a politikába — ma persze nem nagy bölcsesség azt állítani, naivitás volt: Rákosiék mellett politizálni... —, akik a sajátjuknak érezték a kereszténydemokrácia eszméit. A párthoz politikusok is csatlakoztak, az igazi professzionista alighanem Barankovics volt. No, és voltak a pártban keresztény értelmiségiek: Eckhardt Sándor, Mihelics Vid, Bálint Sándor, Rónay György... Nem mondom, tekintélyes nevek, de politikusoknak nem nevezném őket.

— *Nem válaszoltál a kérdésemre.*

— Amikor Sándor bácsi — Keresztes Sándor, akit épp eleget gyötörtek a munkahelyén, az Új Embernél — szervezni kezdte a pártot, illetve annak előzmé-

nyeit, például a Márton Áron Társaságot, engem is megkeresett, nem vállalnánk-e valamiféle szerepet Pomogáts Bélával. Akkor sebesen közöltek az Új Emberben egy meglehetősen rosszindulatú írást, hogy Béla szabadkőműves, mert előadást tartott náluk Juhász Ferenc költészetéről. „Hírbe hozták” — mondta Sándor bácsi. „Ezek után nagyon nehéz lesz elfogadtatni.” Ha ő nem, én sem.

Egyébként szívesen mondok véleményt olyan kérdésekről, melyekkel kapcsolatban megkérdeznek. Segítek, ahol tudok. Amiben lehet. De politizálni — sem tehetségem, sem kedvem. Szerintem ugyan azzal is lehet politizálni, hogy az ember a saját posztján a meggyőződését követi. Az én személyes meggyőződésemről talán elárul valamit, hogy Surján László írását közöltük az Új Emberben, s interjút kértünk tőle. De az olvasók aligha azt várják tőlünk, hogy politizáljunk. Persze lehet politika abban is, hogy az újjáalakuló szerzetesrendeket vagy a szerveződő katolikus iskolákat igyekszünk segíteni. És Giczgyörgynek van rendszeresen jelentkező közéleti melléklete az Új Emberben. Nyitott, bárki megszólalhat benne. Az a feladatom, hogy a hiteles eszmék megfelelő köntösben megjelenjenek, s hogy olvasóinkat minél hitelesebben tájékoztassuk.

— *Ha már az Új Embernél járunk; hogy kerültél vissza a laphoz, amelytől korábban obsitot kaptál?*

— Amikor Lukács Lászlót iszonytató botrányok közepette kinevezték főszerkesztőnek és felelős kiadónak — elmondták mindennek, aláírásokat gyűjtöttek ellene, meg akarták bélyegezni, lehetetlenné tenni —, megkérdezte, nem segítenék-e neki. Megmondom őszintén, nem így képzeltem a dolgot. Irodalomtörténész vagyok, ezen a területen el is értem már valamit, s ha Isten erőt ad, szeretném még megírni a huszadik század magyar irodalmának történetét. De ha ő kér, nem mondhatok nemet. Két hét múlva tudtam, hogy az irodalomtörténetet egyelőre félretehetem. Egy évig főmunkatárs voltam. Ez alatt az év alatt valamelyest visszaszoktam az újságírásba. Nagyon sokat segítettek a kollégáim, akik a korábbi Új Emberben kicsit a margón voltak, és most vált egyértelművé, milyen kitűnő újságírók, gondolkodók. Elfogadtak. Nagyszerűen kiegészítjük egymást.

Lacinak annyi a feladata, hogy az Új Emberre alig-alig maradt energiája. Csodálom, hogy egyáltalán képes cikkeket írni. Nem is akármilyen cikkeket. Fontosakat, eligazítóakat. Miután ismerjük egymást valamelyest, szeretjük is egymást, meg hát rokonok is volnánk, megbízott bennem, el tudom végezni azt, amire ő jelenleg képtelen, s abban a szellemiségben viszem a lapot, amelyet ő kezdeményezett. Így lettem az Új Ember főszerkesztője. Egy régi epizód jut eszembe. 1961-ben ebrudalt ki először az akkori felelős kiadó. Hirtelen indulatú fiatalember voltam, olyasmit vágtam oda; „Én ráérek.” Majd megütötte a guta. Most tényleg bekövetkezett. Csekély harminc esztendő múlva. De hidd el, olyan feladat ez, amelyet nem tudok egyedül megoldani a többiek nélkül. És egyelőre nagyon nehezen szoktatom magam az életformaváltáshoz, a szüntelen készenléthez. A hetilap olyan, mint a menetrend szerint közlekedő vonat. Minden héten elmegyek. Nem lehet késleltetni, nem lehet várakozni.

— *Azért biztos vannak saját elképzeléseid is.*

— Persze. Szeretnék délutánoként aludni egyet, mint hajdan, boldogult irodalomtörténész koromban. Aztán elővenni a jegyzeteimet és föltenni a *Máté passiót*. Vagy pörköltet főzni a konyhában. Ernek egyelőre vége.

— *De tréfa nélkül...*

— Az Új Ember a magyar katolikusok hetilapja. A magyaroké és a katolikusoké. Ez a legfontosabb. Hurcoljuk magunkkal a múltat, amelyet tisztáznunk kellene, indulatok nélkül, higgadtan, a megbocsátás szellemében, a krisztusi szeretet jegyében. Nyöggük a jelent, olvasóink elszegényedését. Az a szerencsénk, hogy ők így, szegényen is szeretnek bennünket. Harmincöt év alatt megtanultam, hogy az Új Ember családtag. Várják az érkezését, örülnek neki, vagy éppen szidják, ha rossz fát tett a tűzre. Ha valami közérdekűt kérünk, segítséget, támogatást, megmozdulnak az emberek. Ebben a körben élnek még a régi eszmények. Miért kellene nekünk merőben újat kezdenünk? Azt szeretném, ha kicsit színvonalasabban, nyitottabban és szebb külsővel szolgálnánk a hiteles és sokoldalú tájékoztatás ügyét, híven egyházunkhoz, melynek mindnyájan tagjai vagyunk.

— *Sokat írsz a lapba?*

— Meglehetősen. Az évek során, miközben az irodalomtörténetet javígtattam, szert tettem egy olyan képességre, amelyet most kamatoztatok. Ha Marshall Ági azt mondja, itt hiányzik még húsz sor, megírom a húsz sort. Ha vezércikk kell, azt. Ha egy hír hiányzik még, hírt gyártok. Közben azonban szüntelenül érzem a nyomást; nem lehet akármit írni. Itt minden kimondott szónak súlya van. Nekünk nem akármilyen üzenetet kell közvetítenünk.

— *És az egyetem? Tudom, megszállottan szeretsz tanítani.*

— Hálás vagyok, hogy nem így mondtad; megszállott pedagógus vagyok. Mint mondtam, nem kedvelem az elméleti pedagógiát. Az egyetem nekem akkor is titkon élő szerelmem volt, amikor a közelébe se juthattam. Bicskéről? A Múzeum pincéjéből? Már nem tudnám megmondani, pontosan melyik évben, felhívott Király István, s megkérdezte, nem volna-e kedvem szemináriumot tartani a negyedéveseknek.

— *Éppen Király István?*

— Ó. Rengeteg rosszat mondanak róla, kivált a halála óta. Nekem talán különös szerencsém volt, én a jó oldalát ismerhettem. Nem túl sok mindenben értettünk egyet. Néha kész cirkusz lehetett egy-egy tanszéki értekezleten kétónk politikai párbeszéde. De soha, egyetlen szóval sem szólt bele, mit oktatok, hogyan, kiről beszélek, kiről nem. Kifejezetten ambicionálta, hogy a tanszéke nyitott legyen.

Többször elmondta, szeretne teljes állásban az egyetemre vinni. Az első ajánlatát azért utasítottam vissza, mert az állás olyan kollégámé volt, akit miattam nyugdíjaztak volna. Aztán már mentem volna, de sosem jött össze. Azt mondták, mindent megtett, de neki sem sikerült. Talán útjában vagyok valakinek. Ez a titokzatos lény még most is mindent megtesz, nehogy simán menjen a dolog. Czine Mihály felterjesztett címzetes egyetemi tanárnak. Ezt a címet megkaptam. Istenem, címzetes egyetemi tanár... Oklevél. Professzori cím. Persze elcsüggednék, ha professzor úrnak szólítanának. Felterjesztett rendes egyetemi tanárnak. Ez a felterjesztés csodálatos módon bennragadt egy fiókban. Elakadt szegényke. Mihály nem nyugodott, megintcsak kiküzdötte a pályázatot. Az egyetemen elfogadták. A kiírásba megint belekerült valami hiba. Ki, hol, merre, meddig írta bele tintával, hogy másodállású egyetemi tanári

címre szóljon, nem tudom. Mihály sem tudja. Megígérték neki, két hónapon belül korrigálják a tévedést. Meglehetősen gyakran tévedtek már velem kapcsolatban. Meglátjuk. Czine jóvoltából most már havi fizetést is kapok az óráimért. Tíz évig „társadalmi munkában” tanítottam. Boldogan. Szerintem az oktatás, az a lehetőség, hogy gyerekek között vagy, fiatalon tartja a gondolkodásodat. Az pedig, hogy esetleg adhatsz valamit, ami fontos számukra és maradandó —, hát ez nagyszerű! Ez a legfontosabb. A többi csak taktikai csata, nem érdekes. Amikor hétfőnként belépek a szemináriumi helyiségbe, s leülök a gyerekek közé, az olyan jó érzés, amelyet képtelenség szavakba önteni. Ráadásul az egyetemen is igaz barátokra leltem a kollégáim között.

— *Mondd meg őszintén; van neked magánéleted?*

— Az a kérdés, mit értesz ezen. Mindig makacsul ragaszkodtam, hogy a családommal lehessenek. Nem szoktam reprezentálni, inkább távol vagyok a dolgoktól, s a feltételem mindig az volt az egyes állások betöltésénél, hogy távol is maradhassak. Nekem szükségem van arra, hogy a családom körében töltsen az időm egy részét. Hogy fecsejsek a lányaimmal, hogy megvitassam a fiammal, nagy csapat lesz-e a Fradi. Hogy üldögéljek a hokedlin, míg a feleségem a másnapi vagy harmadnapi ebédet főzi, s beszélgessünk, mi is történt aznap velünk.

Egyetlen kivételt teszek ennek az időnek a terhére. Ha pedagógusok, tanárok hívnak maguk közé beszélgetni, mindig elmegyek. De bármilyen jól sikerüljön is a találkozó, alig várom, hogy hazaérjek. Mit csináljak, nagyon szeretek otthon lenni. Ez nyilván Judit érdeme. A feleségemé. Otthont teremtett nekünk.

Azelőtt rengeteg zenét hallgattam. Sajnos nagyon korlátozt az ízlésem. Valahogy megálltam Mozartnál, Beethovennél. Inkább Mozartnál. Talán a felejtetetlen Tamás Alajosnak köszönhető: az egyházi zene a gyenge pontom. Mőhön gyűjtöm a miséket, oratóriumokat. A kedvesebbekből négyet-ötöt. Miért nem elég egy, nem tudnám megmondani. Bemegyek a lemezboltba. Válogatni kezdek, s egyszer csak érzem, már megint elkapott a szenvedély. Ezt a lemezt meg kell vennem! Röstellem, de gyenge vagyok. Amikor a kisebbik lányom felvételizett az egyetemen, a feleségem a lelkünkre kötötte, vegyünk utána neki valami ruhát az indiai ruhaboltban. Sajnos a Rózsavölgyi van mellette. Lemezzé vált a ruha. A kisebbik lányomat is megfertőztem. A nagyobbik apámtól örökölte a könyveket, a fiam mindkettőnkől a foci megkülönböztetett szeretetét. Füzetei vannak, az európai bajnokságok közvetítését hallgatja, jegyzi az eredményeket. Tudósításokat ír a Magyar Nemzetbe.

Ahogy pestiesen mondják, nyaranta elkap a harci láz, ott látom már magam a szárszói kertben. Megvan még a nyugágy, amelyben apám dolgozott. Alattam sajnos összetörne. De rohanok, amint lehet. Naponta találkozunk volt iskolatársammal, kedves barátommal, Szövényi-Lux Bandival, megvitatjuk az időjárás, az életet. Átjön Sanyi a szomszédból, elmondja, mi történt tavaly óta. Megint otthon vagyok. Szerencsém van.

— *Köszönöm a beszélgetést.*

Elmer István

BENEY ZSUZSA

Teremtés és születés között

A vers és próza ciklusból

4.

Amikor Isten azt mondta volt: *legyen világosság* — akkor világosság támadt az addig ablaktalan létezésben, kirajzolódtak a tárgyak körvonalai, megjelentek a formák, amelyek elkülönítik a világ jelenségeit, határokat alkotnak s ezzel megteremtik a tartalmat; különeműséget teremtenek az anyagban — és a világ létrejött, még nem tenger és nem szárazföld, nem volt még nap és hold, sem fák, sem növények, madarak és élőállatok sem voltak; egyedül az történt, hogy a teremtés legelső mozdulataként *elválasztá Isten a világosságot a sötétségtől és nevezé Isten a világosságot nappalnak és a sötétséget nevezé éjszakának és lón este és lón reggel: első nap* — és aztán jött a második, amikor *mondá Isten: Legyen mennyezet a víz között a mely elválasztá a vizeket a vizektől* — és eljött a harmadik, amikor szétvált a szárazföld és a tenger: és amikor *hajta a föld gyenge fűvet az ő neme szerint, és gyümölcstermő fát, a melynek gyümölcsében mag van az ő neme szerint*; a negyedik napon pedig megteremtette Isten a napot, a holdat és a csillagokat, *hogy uralkodjanak a nappalon és az éjszakán*, lelkünk nappalán, amikor belemerülünk a világ fényességébe és elszakadunk a sötétől, mely akárha kezdetben a létezést, a mi lelkünket is betölti ősananyagával, mely hasonlatos a vizekhez, melyek felett *Isten lelke lebegett* — és a nap, a hold és a csillagok elválasztják a világosságot a sötétségtől. *És látá Isten, hogy jó.* És így nekünk is el kell fogadnunk, jó az, hogy életünk megoszlik a nappal és az éjszaka között, értelmünk világossága és érzéseink mélyfekete alaktalansága váltakozik az időben, és hogy szívünket ez a váltakozás, tudatunk ébrenléte és kialakása, ráérzésünk ébersége és elpihenése készletli lüktetésre — szabálytalan lüktetésre, amilyen szabálytalan csak az az idő lehet, amit Isten minden szabály feletti tökéletessége hozott létre, az időt megteremtő szóval, mert *mondá: Legyenek világító testek az ég mennyezetén és legyenek jelek* — és teremtő Isten az állatok sokaságát, amivel benépesítette a földet, a nappalokat és az éjszakákat, hogy legyen ami nappal él, vadászik és szaporodik, és legyen olyan is, amelynek birodalma az éjszaka sötétje, lelkünk sötétsége, legyenek élőlények, melyek embert sohasem láttak és legyenek olyanok, amelyek csak bennünk élnek, abban a belső sötétségben, melyből álmaink színes mintáit szövik a teremtés továbbhangzó szavai, e visszhang-rezgések, melyek annak a szónak emlékét őrzik, amikor a hatodik napon *mondá Isten:*

Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra: — és ezzel a mondással befejeztetett az, ami ezzel a befejezéssel kezdődött a világban: a teremtés folyamata — és lón este és lón reggel, és lón világ, mely megteremtetett, mert mondá Isten, és lón ember, hogy uralkodjék a tenger halain és az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon, uralkodjék önmagán, hogy meglássa és elfogadja a teremtést, az időt, meghallja a szót, mely megteremtette és megteremti újra és újra, míg el nem jött az időknék egy olyan pillanata, ami egyetlen időfolyamnak sem lehetett hulláma, tajtéka és permete sem, nem volt tóbahullott vízcsepp, csillag, mely csengő gyűrűket pendít meg az áthatolhatatlan mélyben, mert őt, aki akkor erre a világra született, Isten nem szó által teremtette, mint egykor az embert saját képére és hasonlatosságára — hanem az Ige lett testté és lakozzék mi közöttünk / és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét / aki teljes vala kegyelemmel és igazsággal.

5.

Volt tehát — s ha az időt nem semmibe futó, hanem tengerben összegyűlő folyamnak képzeljük, és az a gondolat, hogy forrásból, a teremtés pillanatából buzog fel, nem teszi kötelezővé számunkra azt a másikat, hogy ívét, mint egy parabolát, szimmetrikusnak lássuk — ha tehát elfogadjuk szenvedésteli részvételünket a teremtésben, az emlékezést arra, hogy éppolyan gyötrelém az erecskék küszködő kapaszkodása a földkéreg kemény kőzetében, s áttörésük e kőzetnek a levegővel érintkező, minden másnál keményebb határvonalán, mint amilyen fájdalmas a vízzel ujjára újra meg újra átszabdalt földnek, e misztikus golyóbisnak, a folytonosan csontmrev falakba ütköző, kanyargásra készített, és e bujdokolásban tudat nélkül is a reménytelenség kínját megelő bűvópatakok iszonyatos erőfeszítését elviselni — s ha e két egymás ellen feszülő és mégis egymásbemerülő kínban felismerjük Isten fájdalmát, azt, ahogyan a teremtés mondatait a semmi hangot nem vezető közegén át kilökte magából, és egyszer, egyetlenegyszer rádöbbenünk arra, hogy a teremtés szavában két, egymással a küzdelemben összefonódó jajszó egyesül: Isten morajlása, aki önnön mozdulatlan fenségét, örökkévalóságát a mozdulatlan mulandóságra váltotta át, akinek a világ megteremtésében át kellett élnie a saját istenségét átrendező megrázkódtatást, a mindenség viharát — és valamennyi teremtményének sikolya, amellyel nem az álomból, hanem a semmiből törnek elő, nedvesen, a léteelőtti mocsarak iszapjától szennyezetten, hogy a testükre tapadt hinárt, folyondárt, a világ magzatmázát dörzsölődve kaparva, nyalogatva próbálják majd letisztogatni — mert hogyan is érezték vagy tudták volna már, megteremtetésük magányában azt, hogy van egy kéz, egy száj, egy lehellet mely megpróbálja mindezt leválasztani róluk — s ha rádöbbenünk arra, hogy a születés fájdalma, melyben anya és magzat kínja kiegészíti, fokozza és oldja egymást halvány emlékképe a megteremtetés fájdalmának — akkor vajon képesek vagyunk-e felidézni az idő születését, mely mindeme fájdalmakat egyesítette feltörő forrásában, és képesek lehetünk-e arra, hogy mulandóságunk példája nyomán ne kényszerüljünk azonnal a születésünk ellentétpárját látni, az időt ne véljük elcsorgó pataknak, s a világ szerkezetében felismerjük Isten erejét, aki nem része az időnek és nem is független tőle, hanem ő maga a csepp, mely az örökkévalóság vizébe hullik, e vízbehulló csepp pedig azonos az örökkévalóság tengerének anyagával, hullám,

mely nem feszítheti szét önmagát, gyűrűzés, mely folytonosan visszatér önmagába, különbözik és megkülönböztethetetlen a tó csészéjében nyugvó állóvíztől, csakúgy, mint a lélekmélyi kút kerek tükrétől, — s ha ennek sejtelve átfut rajtunk, akkor talán képesek leszünk elhinni az örömhírt, hogy a szélfúttá éjszakában, sziklás, kopár hegyhátak és sziklás erdők közepette, gyér levelű fenyők, ciprusok és a föld minden gyötrelmét megcsavart törzsük kérge alá gyűjtő olajfák tájékától övezetten, világunk egyetlen pontján, abban a barlangban, melyet akkor istállónak használtak, szennyes szalmán, barmok és pásztorok közt, mint csillag lobbant fel egy pillanat, melyben nem az időtlenség lépett át az időbe, de nem is az idő szédült bele az örökkévalóságba, hanem idő és időtlenség metszőpontján, első légvételének éles hangján felsírt egy csecsemő, aki *született, de nem teremtmény, az Atyával egylényegű és minden általa lett.*

6.

Istennek csak villanásait észleljük, mint messziről, a tengeren a forgó világítótorony fényszóróját: azt sem tudjuk, csillag, város, másik hajó, vagy tán nem is más mint csillamlás a vizen; fény nem az égből a levegő közegén át érkezik, és nem is a sugarakat ébresztő víznek üvegkemény és mégis ingó tükröfel-színéről verődik vissza, hanem ismeretlen forgásból, talán saját szemünk mélyéről fakad és a sötétség bársonyleplein gerjeszt csillámló pontokat, kiszámíthatatlan helyeken s az idő kiszámíthatatlan pillanataiban önmagának és a világnak hulláminterferenciájával fellobbanó tüzeket gyújtva e valójában fényt-elnyelő anyag mélyén; Isten nemcsak felfoghatatlan, hanem elképzelhetetlen is és minden megnyilvánulása közül azt tudjuk a legkevésbé követni, hogy léte időtlen teljességében a sorsnak nevezett végzet — vagy végzetnek nevezett sors átélésére éppen úgy képes, mint tökéletességében a tökéletlenség megtapasztalására — vagyis hogy minden tudás feletti végtelenségében véges alakzatát is szemlélni képes — tehát azonos önmagával és idegen attól, aki szintén önmaga; s ezért, a saját képzeletünk tehetetlensége és a sejtelmeink fátyolán átszivárgó fényesség káprázatában szívünk is beleszakad abba a fájdalomba, amit az Örökkévaló érezhetett amikor egyszer, egyetlenegyszer átlépett az időbe — mert nagyobb lépés volt ez, és éppen ezért ijesztőbb és felfoghatatlanabb mint a teremtés, mely az Ő létezésén nem változtatott; ez azonban lényét változtatta meg, Neki, akinek léte és lényege megkülönböztethetetlen — így aztán az az erő rendült meg, mely a mindenséget is magába fogadja, szívünk Isten mozdulatának erőfeszítésébe szakad bele, a végtelenséget megrázkódtató mozdulatba, mellyel magáráveszi a végességet; s abban, hogy e végesség formája éppen az ember mulandósága, nem az rász meg, hogy most már mindig úgy érezhetjük, fájdalmainkban isteni felfokozottságában van velünk, hanem hogy önmaga istenien mérhetetlen szenvedését, a mulandóság minden másnál teljesebb és ezért nem mulandó formájában úgy éli meg, hogy lényének időben élő alakjában, a világmindenség mérhetetlenül kicsiny, emberi fogalmaink szerint harminchárom esztendővel kifejezhető pillanatában egyszerre volt önmaga és önmagától is elhagyatott; az, aki nem hisz, mert ő maga a Hit, nem csak Az, akiben hisznek, hanem kiáradó lényege visszfényeként a hit lehetősége, plántája az emberi lélekben; hit, mint cselekvés és hit mint az odairányulás tárgya, teljesebb és tökéletesebb annál az emberi hitnél amit magába fogad — mégis, ugyanakkor az is,

aki hisz, emberi mértékkel, a kétkedés és a bizonytalanság poklait bejárva — önmagától elhagyatva is önmaga tehát, s a megfosztatás Istent, aki magát emberalakban megismerni és megélni akarja, nemcsak önmagától, mint az én-től, hanem Istentől, mint a megnevezhetetlen titoktól is védtelen messzeségbe távolítja — hiszen egyedül Isten az, aki — és vajon nem éppen ez Istenségnek egyik lényege? — egyszerre önmaga és önmagának is megismerhetetlen Istene — s ha azt mondjuk, önmaga, ezzel nem Istenségéből rekesztjük ki az én és a te világába, hanem lényével kapcsolatban feltételezzük az önmagábamélyedésnek lehetőségét: önmaga látványának szemlélését a mindenségben — de ugyanakkor azt is tudjuk, hogy önmaga képe nem verődhet vissza semmiről, hiszen mindaz, ami tükröznél, ugyancsak önmaga; a nemlétező burok, mely körülveszi, a mindenség határtalan határa, e virtuális gömbfelület külső felszíne éppanyira az ő világának belső határa, mint a koncentrikus felület — és éppen ezért Isten emberré-összehúzódája egyszerre jelenti azt, hogy szentsége végtelenségén, e fényes fátyolon szakadások jelentkeznek, elmálló rések, melyen át, a halál kigőzölgesének folyamataként a semmi árad be a teremtésbe — a semmi, mely ellentéte a teremtésnek (és vajon Isten létével összeegyeztethető-e hogy valami is idegen, vagyis másból eredő legyen, mint teremtett világának anyaga, hogy a teremtés után létezhesek a semmi?) — és vajon nem azért létezik-e, mert Isten, mint a halandó élet szenvedését, magáravette és ezzel beolvasztotta önmagába? — és jelenti azt is, hogy e halandóvá zsugorodott örökkévalóság képes minden töredéket a tökéletesség burkába foglalni, úgy, hogy az, ami eltört, és az, ami egész, az időben elválaszthatatlan és megkülönböztethetetlen egymástól —

amiként az időben elválaszthatatlan és megkülönböztethetetlen az, amikor Isten, szavának erejével, megteremti a világot, és amikor nem a szó által, hanem maga, mint testet öltött szó, teremtett világának részeként, megszületik.

7.

És az isteni tudat, melyről azt képzeljük, hogy nem ismeri a részekben-látás osztottságát — a képességet, mely egyszerre tűnik áldásnak és átoknak, de még inkább egyszerre tűnik áldásnak, mint adománynak, és olyan emberi sajátosságnak, melynek semmi összefüggését nem látjuk az istenivel — holott lehet-e valami is az emberben, ami ne függene össze Istennel? — tehát a részekbontás képessége és kényszere, melyet mi a magunk mindennapi világában az isteni látás fölé helyezünk — de amely valójában mérhetetlenül kevesebb annál, hiszen Isten szemében a fel nem bontott kép tökéletessége olyan árnyalatokkal és a részek oly végtelen sokaságával gazdagabb a miénknél s mégis, annyival egészségesebb annál, hogy hasonlót a mi részekből összeálló vagy részekre bontó látásmódunk soha meg nem ismerhet — vajon ez az isteni tudat átélhette-e a magáétól oly idegen szenvedést, a határok közé zárt és részekre bontott megismerés szenvedését, az emberét, aki újra és újra megéli — és e megélés által újra és újra megismeri nemcsak önmagának és nemcsak a világnak végességét, hanem a végességet, mint a szenvedés ősforrását, a határokat, mint bezártságunk eszközét, a karámot, mely bekeríti életünk terét, a gátakat, melyek között létünk folyója elzuhog — és azt is, hogy éppen a végesség, a behatároltság, az összesűrítés által emelkedünk, és csakis ezáltal és ennek köszönhetően emelkedhetünk mindezen gátak fölött a számunkra

mindörökre elérhetetlen szabadság megsejtéséig — amely szabadság nem más, mint a különbözőségeknek határok nélküli érzékelése, Istennek az a képessége, hogy az anyaggal teljesen betöltött térben képes egy másféle anyaggal teljesen betöltött teret teremteni s ez a kettő egymástól különbözően, ugyanott és ugyanakkor a létezés fogalmának minden követelményét teljesíti, és ezzel megnyitja előttünk azt a kaput, az ég kárpitjának azt a nyílását, melyen át a létezés különböző rendjeinek sejtelve árad életünk határok közé zárt rabságába — e börtönbe, mely éppen a rácsok közé zárt áporodott levegőjével (mely hiába jár át e körénk épített rácsok résein), folyton szűkülő falaival, melyek minduntalan visszaverik pillantásainkat, e röppályájukat megfordító nyilakat, melyek szemgolyónkon újra és újra áthatolva, egyetlen vérző sebbé, szakadékony fátyollá tépik látóhártyánkat (és talán éppen azért, mert a fal, melyről visszaverődnek egyszerre a sötétség fala, mely elnyeli e nyilak lendületének energiáját, és olyan fényesség, mely örökre megvakítja azt, aki egyszer beleveszett e káprázatos ragyogásba — mert kiégeti a szemet, hogy csak vörösen izzó, majd hamuvá és pernyévé szűkülő vasszürke csésze maradjon egykor idegvégződésekkal zsúfolt homorulatán) — hiszen a teremtésben is Isten szeretete egyesül Isten fenségével, annak a lénynek életrekeltésében, akit ez a szeretet véd meg attól, hogy a fenség rettenetébe belepusztuljon; s e kettősség tudatában másféle derengésben látjuk meg azt is, mi az, hogy élet: hajszálvékony híd, pengeéllyi ösvény a hegygerincen, meredélyes sziklafal és feneketlen szakadék között, elpattant és semmibehullott szikrája Isten létezésének, és mégis, semmibehelyezett sziklája a létezésnek, melyen a lassan rárakódó föld morzsalékában megfogamzik a mag, mely egyszer majd áttöri a kerget, és megszületik a fényre — azért, hogy a létezést átjelkesítse saját szenvedésével, mely elsődlegesebb minden más érzésnél, mert bár érzés maga is, úgy viszonylik ahhoz, mint a lét, Isten léte viszonylik az ember életéhez

mint ahogyan a teremtés viszonylik a születéshez, az öröktől elrendelt az éppen megtörténőhöz, az a halál, melyet Isten vett magára, miérettünk, a mi elmúlásunkhoz. *Az időben, mikor megrepegnek a háznak őrizői, és megrogynak az erős férfiak, és megállnak az órló leányok, mert megkevesbedtek, és meghomályosodnak az ablakon kinézők. És az ajtók kívülről bezáratnak, a mikor is a malom zúgása halkabbá lesz; és felkelnek a madár szóra, és halkabbá lesznek minden éneklő leányok. Minden halmocskától is félnek, és mindenféle ijedelmek vannak az úton, és a mandolafa megvirágzik, és a sáska nehezen vonszolja magát, és kipattan a kapor; mert elmegy az ember az ő örökös házába, és az utcán körül járnak a sírok. Minekelőtte elszakadna az ezüst kötél, és megromlana az arany palaczkocska, és a veder eltörnék a forrásnál, és beletörnék a kerék a kútba, És a por földdé lenne, mint azelőtt volt; a lélek pedig megtérne Istenhez, aki adta volt azt.*

(Folytatjuk)

LUKÁCS LÁSZLÓ

Egyházunk a forrongó világban

Az egyház szociális tanítása

Nagy visszhangra talált az ismert jezsuita teológus, Hervé Carrier könyve (*The Social Doctrine of the Church Revisited, Vatican 1990.*), amely a *Justitia et Pax* pápai bizottságának kiadványaként látott napvilágot az Egyház Szociális Tanításának évében. A könyv fejlődésében mutatja be az egyház szociális tanítását. Rögtön bevezetőjében leszögezi, hogy itt nem új társadalomelmélet született, valamiféle harmadikutas megoldás a marxizmus és a kapitalizmus között, hanem a keresztyén erkölcsi elveket látható sikerrel alkalmazták a társadalmi életre.

A hatvanas-hetvenes években még az egyházon belül is vita folyt arról, vajon mennyire használhatók a gyakorlatban az idevágó pápai enciklikák. Azóta megváltozott a helyzet, főleg VI. Pál és II. János Pál pápa erőfeszítései nyomán. Ma az egyház a világ legnagyobb erkölcsi tekintélye lett az igazságosságért, az emberi jogokért, szabadságért és felszabadításért, a békéért, a természet megőrzéséért, a családokért, a szegényekért, a kisebbségekért folytatott küzdelemben.

Az egyház és a társadalom szoros kölcsönhatásban él. Az egyház is sokat változott történelme során, a társadalom változásai, az új fölfedezések következtében. Ugyanakkor viszont jelentősen hat is a társadalomra, elsősorban az erkölcs, az igazságosság és a szeretet értékeinek megőrzésében, másrészt a keresztyének társadalmi elkötelezettsége és karitatív tevékenysége révén.

Az emberiség egyetemes testvériségének eszméje a Szentírásból származik. Az Újszövetségben a mindenre kiterjedő, feltétel nélküli szeretet vált az emberi kapcsolatok normájává. Az egyház ezt igyekezett átültetni a gyakorlatba, s így a keresztyének élete már az első századoktól kezdve jelentősen hatott az őket környező társadalomra. A keresztyén írók megalkották az eszményi társadalom képét, amely az emberi személy méltóságán, szabadságán és felelősségén, a család közösségén, a polgárok egymás iránti szolidaritásán, a közjó érdekében szabályozott magántulajdon védelmén, az igazságosságon, egyenlőségen, közös felelősségvállaláson és testvériségen alapul.

Mérföldkövet jelentett a társadalmi tanításban XIII. Leó pápa enciklikájának, a *Rerum Novarum*-nak megjelenése 1891-ben. Azóta az egyház felhasználta a társadalomtudományok új eredményeit, egyre határozottabban elismerte a politikai és gazdasági élet jogos autonómiáját. Pluralista világunkban az

egyház erkölcsi elveket kínál föl, azt remélve, hogy a keresztény közösségek ezek alapján a helyszínen alkalmazható konkrét megoldásokat kísérleteznek ki. Az egyház nem avatkozik be a napi politikába. Az Evangélium hirdetéséből fakad az a kötelessége, hogy — egyre bővülő történelmi-társadalmi tapasztalatai birtokában — a keresztény elveket kritikus vélemények és pozitív ajánlások formájában alkalmazza a jelenkor problémáira.

A könyv második részében a témával kapcsolatos pápai dokumentumokat mutatja be. Nem ismertetést, összefoglalást ad róluk, hanem azt mutatja be, hogy milyen az egyház szociális tanítása, milyen távlatokban szemléli az egyház a társadalmi mozgásokat? Milyen módszereket alkalmaz elemzéseiben? Mennyiben igazolja mindez a beavatkozását a társadalmi kérdésekbe?

Az egyház szerepét két szempont határozza meg. Az örök Evangéliumot kell hirdetnie minden népnek, másrészt pedig az elveket alkalmaznia kell a változó szükségletekhez, választ kell adnia a különböző korok kihívásaira.

Az egyház szociális tanításában jelentős fejlődés figyelhető meg. XIII. Leó pápa a keresztény állam eszméjében gondolkodott, de még XII. Piusz pápa is keresztény civilizációról beszélt. XI. Piusz pápától kezdve alakult ki rendszeres vita az egyház szociális tanításáról. XXIII. János pápa már az egész világ problémáival foglalkozott: az egyháznak mindenféle világnézetet valló emberrel össze kell fognia az emberiség érdekében. A II. Vatikáni zsinat ezt a fordulatot erősítette meg: az egyháznak az egész világgal párbeszédre kell lépnie, anélkül, hogy kész válaszokat kínálna a modern társadalom összes problémáira. Az azóta kiadott dokumentumok részletesen foglalkoznak az emberiség legfőbb gondjaival, a fejlődés feltételeivel, a nemzetközi szolidaritással, az emberi munka biztosításával, a természeti környezet védelmével.

A „katolikus társadalomtudomány” (XI. Piusz) komoly reményt jelent az emberiség jövője számára. Az egyház elkíséri az emberiséget a történelem útján, s felkínálja a legfontosabb válaszokat Isten és az ember misztériumára.

A szerző ezután végigtekinti a legfontosabb pápai enciklikákat XIII. Leótól II. János Pálig. Végül így összegzi véleményét:

1. Az egyház szociális tanítása egyidős magával az egyházzal. Az egyetemes szeretet parancsa forradalmasította a társadalmi átalakulásokat.

2. Az egyház isteni távlatokban szemléli a történelmet, s az embert természetfölötti rendeltetésében látja. Éppen emiatt valóban az „emberség szakértőjének” tekintjük. Ez kezdettől fogva megmutatkozott a teológusok, prédikátorok, püspökök tanításában, a szerzetesrendek tevékenységében.

3. A 19. századtól kezdődött el a rendszeres szociális tanítás kidolgozása, amely elsősorban az erkölcsoteológia elveire és az emberi megfontolásokra, a szaktudományokra támaszkodik. Az egyház szociális tanításában ezért vannak maradandó és változó elemek. A szilárd alapelvek az evangéliumban s a teremtett és megváltott ember keresztény felfogásában gyökereznek.

4. Az egyház szociális tanítása elválaszthatatlan az egyház egész életétől és küldetésétől. A II. Vatikáni zsinaton megkezdett párbeszéd a világgal egyre gyümölcsözőbben és reményteljesebben bontakozik ki. Ma már senki előtt sem lehet kétséges, hogy az egyház valóban az egész emberi család társadalmi, kulturális és lelki fejlődését kívánja szolgálni. A katolikusoknak nem szabad elfelejteniük, hogy a történelem folyamán nemegyszer vétkeztek az igazságosság és a szeretet törvényei ellen. Mégis, az Evangélium ereje folyamatosan képes újjáépíteni az emberi társadalmakat az igazságosság, a béke és a testvériesség elvei alapján.

KENYERES ZOLTÁN

Rendezetlen könyvespolc

(Szépirodalmi Könyvkiadó — 1991)

I. rész

Az idei könyvhét

A könyv első ünnepét 1927. május 15-én tartották Olaszországban Enrico Corradini szenátor kezdeményezésére, aki egyébként jelentős író volt. Nálunk Supka Géza figyelt fel az eseményre és még abban az esztendőben indítványozta a Könyvkereskedők és Könyvkiadók közgyűlésén, hogy mi is rendezzünk hasonló ünnepséget, s hogy túltegyünk az olaszokon, nálunk ne csak egy napig, hanem egy egész hétig tartson. A kereskedők és kiadók elfogadták a javaslatot, ám a szervezés és megvalósítás már akkor sem tartozott a magyar erények közé, ezért az első könyvhétre csak két esztendővel később, 1929-ben kerülhetett sor. Azóta hatvankét év telt el. Már nemes hagyománnyá vált, hogy a kiadók erre az alkalomra tartogatják az esztendő legjobbnak és legszebbnek ígérkező kiadványait, s úgy időzítik a nyomdai munkálatokat, hogy május-június fordulójára készüljenek el.

Idén második éve jutott nekem az a megtisztelő feladat, hogy bevezethetem a Fészek Klubban a Szépirodalmi Könyvkiadó könyvheti újdonságainak sajtóbemutatóját. A kedves és bensőséges ünnepséget, melyen a sajtó képviselőin kívül számos író is megjelent, sajnos néhány ünneprontó megjegyzéssel kellett kezdenem. Ezekkel kezdem beszámolómat e hasábon is. Tavaly még huszonegy könyvet mutathattam be, idén már csak tizennyet. Nem szeretném túlbecsülni a statisztika jelentőségét, de a Szépirodalmi Könyvkiadó az ország legnagyobb kiadói közé tartozik és kiemelt szerepet tölt be: számadatai jellemzőek az egész magyar kiadásra. A grafikon lefelé ívelő görbéje pedig talán nemcsak engem nyugtalanít,

hanem velem együtt mindazokat, akik a könyvet és kultúrát nem az élet mellőzhető fényűzésének tekintik, hanem bőségesen és gazdagon kielégítendő társadalmi szükségletnek tartják. Nyugtalanít továbbá a kötetek árának rohamos növekedése is. A magas kultúra iránt érdeklődő és fogékony olvasók egész serege esik el ma már attól, hogy rendszeres vásárló lehessen. Az árak mellett nem örvendeztetett meg a könyvek külseje sem: egy-két kivételtől eltekintve silányabbak, szürkébbek a tavalyiaknál.

Végezetül nem örvendeztetett meg az észlelhető belső tartalmi-tematikai átrendeződés. Tavaly még hét klasszikus szerepelt a Kiadó könyvheti listáján, idén már egy sem. Tavaly még kísérletezett elsőkötetes író bemutatásával, idén már nem. Megvallom, nem örülök annak az egyébként legalább egy-másfél évtizede megfigyelhető arányeltolódásnak, mely az ún. „fiction” és „non-fiction” között megy végbe az előbbi rovására. Egyre kevesebb a szűkebb értelemben vett szépirodalom és egyre több az értekezés. A prózaírók és költők egyre szívesebben írnak esszét, tanulmányt: a megjelent tíz prózakötetből öt az értekező próza műfajába tartozott és csak három volt közülük regény. Látható tehát, hogy folytatódik az irodalom mozaikosodása, háttérbe szorulnak a „nagy-műfajok” és előtérbe kerülnek a jegyzetek, töredékek, a rövidebb, kis terjedelmű szépprózai és értekező prózai műfajok. Egyre kevesebb újdonság van a kiadott könyvekben: a tizennyet kötetből öt változás volt, vagy gyűjteményes kötet. A maradék kilencből hatot részben vagy egészben olvasni lehetett már lapok és folyóiratok hasábjain. Újdonságnak tehát mindössze három könyv számíthatott. De

nem újak ezek sem. Az egyik 1932-ben készült, a másik 1884-ben, a harmadik pedig négy esztendővel ezelőtt. A folyóirat-megjelenéseket, a válogatásos, gyűjteményes újrakiadásokat elsősorban a sanyarú körülményekkel és az inflációval szembeállítva, csakugyan katasztrofális honorárium-lehetőségek magyarázzák. A mai író egyre kevésbé engedheti meg magának, hogy megvárja munkájának könyvbeli megjelenését. Ha meg akar élni, akkor elkészülésének minutájában el kell helyeznie írását az egyébként ugyancsak szerény ívdíjat fizető folyóiratok valamelyikében. És fordítva: rákényszerül arra, hogy a lapokban, folyóiratokban közzétett és nem is mindig legjobb írásait minél hamarabb kötetbe rendezve újra közreadja.

De mivel indokolhatjuk, hogy (Mészöly Miklós néhány sorának kivételével) minden mondat vagy a tegnapi és tegnapi napról szól, vagy időtlen, általános kérdésekkel foglalkozik? Nyilván a megjelenés lassúsága is szerepet játszik abban, hogy a mai élet nem kap hangot bennük. Ami azt beszéli el, ami nálunk és körülöttünk az elmúlt két évben lejátszódott, az legjobb esetben jövőre vagy két év múlva lát majd napvilágot könyvek fedelei között. Az is lehet azonban, hogy mélyebb társadalmi és irodalmi okai vannak ennek, s a szép-irodalom elfordul az újságok hasábjain nyílt szóval is megvitatható jelenségek tárgyalásától. Világszerte elméletek születtek az elmúlt évtizedekben az irodalom „befelé fejlődéséről”, amit a francia szakirodalomban involutionnak neveznek. Előtérbe kerültek a kifinomult technikai sajátosságok, a nyelv ábrázolási eszközökből egyre nagyobb teret követelő téma és tárgy lett, amely már nem kifejezi, hanem kiszorítja az irodalmon kívül lévő valóságot, mint a kanti magánvaló értelmében megragadhatatlan létezés. Ennek felelhet meg a magyar irodalom mai állapota, s az irodalom belső körében részben ez is magyarázhatja a feltűnő jelenhiányt. A legutóbbi időkben azonban új jelenségek tűntek fel a világirodalomban: a befelé fejlődés posztmodern hulláma után úgy látszik, hogy elkezdődik egy újabb tenger-mozgás és a nehezen megközelíthető mélyvizek felől a partok felé sodorja a

hullámokat. Növekszik a cselekményesség és a társadalomábrázolás értéke. Újra érdeklődéssel fordulnak a dokumentumszerűen feltárható szociális tartalom felé. Az előfutárok között ismét Zolát nevezik meg, és írók kiejtik azt a két szót, amely manapság nálunk még tabuszámba megy magukra adó literátor körökben: naturalizmus és realizmus. A mai magyar irodalomban még alig érzékelhető az újabb hullám közeledése. Itt még tart az esztétizmus eufóriája, mely utoljára a századfordulón és századelőn hatotta át az írói törekvéseket.

Most mégsem arról akarok beszámolni, hogy mi hiányzik a kötetekből, hanem arról, ami bennük van. Annál is inkább, mivel a kiadott tizenegy könyv méltó a könyvhét évtizedes hagyományaihoz, s ha ez nem is bírálhatatlan tökéletességet jelent, de a kor mértékének megfelelő színvonalat mindenképpen.

Verseskötetek

Egyetlen verseink

Petri György versei

Sziveri János: *Magánterület*

Kemenes Géfin László: *Fehérlófia*

A jegyzetszerű áttekintés élére kíváncsúnak a verseskötetek. A magyar irodalom hagyományos értékrendje szerint vezető szerep illeti meg a lírát: ez a hagyományos szerep az elmúlt egy-másfél évtizedben azonban megrendülni látszott, sok vita folyt erről, sok értekezés, tanulmány és kritika foglalkozott a magyar irodalom belső műfaji térképének átalakulásával és megváltozásával. Jelentős átalakulások és változások mentek végbe a költészetben belül is. Megváltozott a költő és a vers egymáshoz való viszonya, megváltozott a „lírai én” beszédmódja, megváltozott a lírai moduláció, megváltozott, nagy mértékben relativizálódott a szubjektivitás mint líra-teremtő tényező, megnőtt az intellektuális távolságtartás szerepe, stb. Mindezek még

abban az antológiában is tetten érhető, mely *Egyetlen verseink* címmel jelent meg. Szerkesztője, Somos Béla hatvanöt költőt kért fel arra, hogy nevezze meg legjobbnak tartott saját versét és nevezze meg a szerinte legszebb verset, melyet más írt a magyar vagy világirodalomban. Az így összeállt százharminc vers sok más érdekesség és sok meglepő szépség mellett az említett ízlésbeli változásokat is híven ki-fejezi.

Petri György gyűjteményes kötete és a tavaly fiatalon elhunyt Sziveri János posztumusz verseskötete, a *Magánterület* a költészet változássorozatának két egymást követő állomására viszi el az olvasót. Petri a hatvanas évek végén a hagyományos költői emelkedettség ellen lázadt fel (hogy politikai lázadásáról itt most külön ne beszéljek), egy új lírai szenzibilitás nyelvét teremtette meg, melynek fő eleme az ironia volt, a gúny és néha éppen a harsány — és minél harsányabb, annál szomorúbb — nevetés. Az idősebb nemzedékek, Píllinszky, Juhász, Nagy László a megőrizni, a költészet által fenntartani kívánt értékek valósághiányáról, valóságnélküliségéről írtak. Ezt a fájdalmas hiányt fejezte ki költészetük annyi újabb kritikai félreértésre alkalmas adó pátozsa. Az esztétikai minőség átlényegült — tehát nem üres — pátozsg tragikus hangoltságává válik és mindig azt fejezi ki, hogy az érvényesnek hirdetett értékek nem valósulnak meg az életben. Mint ahogy a költői moduláció másik pólusán megjelenő ironia mindig arra figyelmeztet, hogy a valóságos életből viszont hiányoznak az értékek. A valóságnélküli értékek és az értékek nélküli valóság költőileg konstituált világa együtt és egymást kiegészítve mutatja be a kor teljes egészét. Petri még arra törekedett és ma is arra törekszik, hogy az érték nélküli világot poénekre kihegyezett mondatokkal leplezze le. Emlékszem, amikor Vas István bemutatta első verseit a *Költők egymás közt* című antológiában, azt kérdezte álnaiv módon, hogy miért olyan rosszkedvűek a fiatalok. Azóta több mint húsz év telt el és Petri borús keserősége valósággal derűs felszabadultságnak hat Sziveri Já-

nos mellett. A posztmodern nemzedékek ha nem is az esztétikai érték tekintetében, de a keserűség maligánfokában messze túlmentek az ő ironikus fogalmazásán. Ahogy valamikor Illyés kitalálta a rontott rímeket és evvel még Babitsra is nagy hatást tett, úgy találták ki az újabb költőrajok a rontott poén nagyszerű technikáját. Sziveri úgy írta verseit, mintha azt mondta volna, hogy ez a velejéig elrontott világ már vicceket sem érdemel.

Kemenes Géfin László *Fehérlófia* című hosszúverse különleges helyet foglal el az ideai költői kötetek között. Petri György népszerűségét jótékonyan megnövelte évtizedes eltiltottsága, azok is tudtak róla és tisztelték, akik nem olvasták, mert nem olvashatták. Sziveri János nevét a korai halál emelte föl, persze nem érdemén felül, hanem érdemének megfelelően, mert jelentős tehetségéhez nem férhetett kétség. Kemenes Géfin László azonban Kanadában él, hazai fórumokon ritkán jelent meg. Annál meglepőbb lesz a felvillanyozó találkozás vele. Könyvét nem könnyű műfajilag megnevezni, hívhatnám Határ Győző és a párizsi Magyar Műhely módorában írott verses életrajznak, nevezhetném posztmodern folytatásos tudatregénynek, vagy egyszerűen csak szövegnek, jelezve, hogy vers, dráma, próza egyaránt található benne és jelezve, hogy nem a megnevezés fontos.

Makrostruktúrájában a címadó ősi népmesét mintázza, mikrostruktúrájában pedig minduntalan felbontja ezt a létező megragadására törekvő mesei szerkezetet. Felbontja ironiával, humorral, játékkal, blaszfémiával. Miről szól? A harmincas évek vége felé született nemzedék életéről és tapasztalatairól. Aztán a történelemről, erről a tragikus huszadik századról, aztán az emigráns létről. De szól a költészetéről és szerelemről is. Szól az értelemről és gondolatról. Szól pedig élvezetesen és szórakoztatóan, ami igazán ritka erény a modern költészetben. Szép lezárása ne tévesszen meg senkit, e kötet még csak fele az eltervezett műnek: Kemenes Géfin László 144 részre tervezte költői tudatregényét, s most még csak a 72. résznél tart.

Egyháztörténet

Medvigy Mihály: Pápa életpályák

„Milyen adottságok és sorsalakító tényezők tehetnek valakit alkalmassá arra, hogy Szent Péter székébe ülhessen?” Ezt a kérdést bizonyára sokan felvetették már, ám kevesen vállalkoztak arra, hogy sokoldalú elemzéssel választ adjanak rá. E kevesek közé tartozik dr. Medvigy Mihály kegyesrendi főiskolai tanár. Munkájában tizenkét pápa életútját mutatja be gyermekségétől addig a nagy pillanatig, amíg a pápai széket elfoglalhatta. A kiválasztott személyek — a késői ókortól napjainkig — a pápaság történetének közel másfélszer esztendejét ölelik át. Egyéniségük, sorsuk sok-sok különbséget árul el, gyakran magán viseli annak a kornak jellegzetes emberképét, amelyben földi életük lefolyt. A szerző természetesen a legjellegzetesebbeket, a legszínesebbeket választotta ki (a színességet nem a látszatragyogásra, hanem a lélek benső gazdagságára értve!). Ezért előadásmódja is, a témájának megfelelően fordulatokban gazdag, egyúttal viszont a történelmi tények alapos, sokoldalú elemzésén nyugvó tényfeltáráásra épül. Medvigy Mihály az egyes pápai életpályák kapcsán ugyanis arra törekszik, hogy az olvasó szeme elé vetítse annak a kornak a képét, amelyben a választott személy élete lezajlott. Nem volt könnyű a

szerezőnek a közel háromszáz pápa közül a legszínesebb s a legjelentősebb alakokat kiválasztani, ám úgy tűnik: jól döntött (a magyar olvasó talán a török elleni harc buzgó pártfogója, XI. Ince életrajzát hiányolhatja).

A Nagy Szent Gergellyel induló sor a középkor két nagy pápájával VII. Gergellyel és III. Incével folytatódik. II. Piusz és X. Leo ifjúkorán keresztül a rinascimento világába pillantunk be. A barokk korszakát az ugyancsak művészbárát V. Sixtus képviseli, majd megtudhatjuk: miként viszonyult a felvilágosodáshoz a tudós bolognai pápa: XIV. Benedek.

A múlt századot a pápaság idején a teológiában s a politikai életben egyaránt nagy szerepet játszó IX. Piusz, s a szociális kérdések iránt oly érzékeny XIII. Leo képviselik. Szadunk három meghatározó jelentőségű egyéniséggel szerepel: XXIII. János, VI. Pál s a ma katolicizmusát irányító lengyel pápa: II. János Pál. A mindvégig lebilincselően megírt könyvet tájékoztató bibliográfia egészíti ki. Remélhetőleg mód nyílik majd újabb kiadásra is, ebben nem maradhat el a Nagy Szent Gergelytől máig terjedő teljes pápalista sem, mert a szövegben sok olyan pápára is utalás történik, akiknek életrajzát a mindössze 150 oldalas mű nem nyújthatta.

Kádár Zoltán

SOMMAIRE

Paix et justice

Jean Paul II: Centesimus annus (detail)
 Études de Ferenc Rabár et Miklós Tomka
 70e anniversaire de la naissance de János Pilinszky
 Imre Wirth: Celan et Pilinszky
 László Rapcsányi: «Les prisonniers du Vatican» et la Rome royale
 Ödön Lénárd: «L' Église du silence», objet d'attaques concentrées
 Entretien avec László Rónay

INHALT

Friede und Gerechtigkeit

Johannes Paulus II: Aus der Enzyklika Centesimus annus
 Studien von Ferenc Rabár und Miklós Tomka
 János Pilinszky wäre heute 70
 Imre Wirth: Celan und Pilinszky
 László Rapcsányi: Die »Gefangenen Vatikans« und das königliche Rom
 Ödön Lénárd: Konzentrierter Angriff auf die »schweigende Kirche«
 Gespräch mit László Rónay

CONTENTS

Peace and Justice

John Paul II: Centesimus annus (detail)
 Essays by Ferenc Rabár and Miklós Tomka
 János Pilinszky was born 70 years ago
 Imre Wirth: Celan and Pilinszky
 László Rapcsányi: "The Captives of the Vatican" and the royal Rome
 Ödön Lénárd: Concentrated attack against the "silent Church"
 Interview with László Rónay

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, RÓNAY LÁSZLÓ,
 SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, TILLMANN JÓZSEF

Folyóiratunk megjelenését a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatja.

Nyomja: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Fekete István igazgató

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Szerkesztőbizottság és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 117-7246, 117-3933, Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámja száma: OTP VII. ker. 218-98316/512-037343-8. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H—1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,— USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest) a Kultúra 024—7. sz. csekkszámlijára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 480,— Ft, 1/2 évre 240,— Ft, 1/4 évre 120,— Ft, egyes számára 40,— Ft. Megjelenik havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12—2-IG. KÉZIRATOT NEM ÓRZUNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 40,—Ft

VIGILIA

A VIGILIA Kiadó újdonsága:

NAPRÓL NAPRA A SZENTATYÁVAL

A magyar katolicizmus legnagyobb ünnepeinek ígérkezik a Szentatya látogatása. Saját eszközeivel a Vigilia is bekapcsolódik az esemény megfelelő előkészítésébe, amikor megjelenteti Tony Castle 1981-ben készült antológiájának magyar fordítását.

Ebben a bizonytalan, értékeit vesztett s új értékekre vágyó korszakban nagy szükségünk van hiteles, tekintélyes útmutatókra. A Szentatya elmélkedéskötete útitársa lehet minden katolikusnak, minden keresztény családnak.

Előjegyzéseket máris elfogad a Vigilia Kiadóhivatala.

A Vigilia Kiadó alábbi könyvei kaphatók vagy megrendelhetők még a Kiadóhivatalban. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111.

Tel.: 117-3933, fax: 117-3471

Dr. Szántó Konrád: Várjuk a Szentatyát	85,— Ft
Joseph Ratzinger: Beszélgetés a hitről	75,— Ft
Mónika naplója	130,— Ft
Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény	160,— Ft
Innen és túl (<i>versek az Isten-kereső emberről</i>)	195,— Ft